

A. FAİK BERCAVİ

*Nâzım'la
1933-1938 Yılları*

cem yayınev!

A. FAİK BERCAVİ

*Nâzım'la
1933-1938 Yılları*

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han 3/3
Cağaloğlu-İstanbul

Tel: 527 17 41 - Fax: 526 97 42

Birinci Basım, 1992

Dizgi: Cem Yayınevi

Baskı: Gümüş Basımevi

Tel: 544 86 57

İstanbul- 1992

NÂZİM'LA
1933-1938 YILLARI

M. Zühtü BAYAR
Kitaplık ve Arşivi

Konu:

Sıra No:

Tarih: 10 Mart 2008

KÜLTÜR DİZİSİ

ÖNSÖZ

Kerem Topuz bir gün elinde bir dosya ile geldi, «Bunu Faik Bercavi yolladı,» dedi,« Nâzım'ın hapisane anılarını anlatıyor.»

Yazıları bir çırpıda okudum. Faik Bercavi'yi hiç görmemiştim. 1946'da «İslam'da Sosyalizm»i okumuştum, hem de altını çize çize, hepsi o kadar. Bercavi ilgimi çekmiş olan bir kişiydi, ama 1946'dan sonra hiç adını duymadım.

İlk ve son kitabını okuduktan tam 45 yıl sonra Faik Bercavi ile Paris'te tanıştık.

Bercavi Paris dışında Sceaux adlı semtte, ufacak bir evde oturuyor. Duvarlar Bercavi'nin yaptığı tablolarla kaplı, Arap harfleriyle yazılı örtüler, perdeler... Türkçe, Fransızca, Arapça kitaplar... Kitaplığın bir köşesinde Nâzım Hikmet'in yaptığı bir Bercavi portresi yer alıyor.

Bercavi'nin atelyesi eski ve yeni resimlerle dolu. Bercavi yeni bir sergi hazırlıyor. Her yer resim kokuyor.

Bercavi'yi nasıl tanımlamalı, bilmem. Hani bazı filmlerde aktörler bir kişinin önce gençliğini, sonra da yaşlılığını oynarlar. Yüzlerinde kırışıklıklar yoktur ama, beyaz sakal takarlar. Gözleri ve bakişları gençtir. Bercavi böyle bir role çıkmış gibi görünüyor. Biraz gülüyor: Bundan 15 yıl önce Bulgaristan'da geçirdiği bir araba kazası biraz belini bükmüş. Gerektiği zaman kol değnekleriyle dolaşıyor. Tansiyon sorunları da var. Ama kendisi söylemese nereden bileceksiniz bunları!

Hemen konuya girdik. Ortak dostlarımızdan, onun yakından, benim uzaklardan tanıdığım kişilerden söz açıldı. Geçmişin onuz, kırk yıllık duvarlarını aşmak kolay olmuyordu. Onun yakın dostlarından birçoğu çoktan bu dünyadan göç etmişti. Bercavi'ye onların ölümünü söylemek güç geliyordu. Bir ara «Hiç gazete okuyor musun-

nuz?» diye soracak oldum.

«Hayır,» dedi, «okumuyorum. Yalan, dolan, asabını bozmak istemiyorum...»

Sözü Nâzım'a getirmek istedim.

«Nâzım,» dedim, «sizin Paris'te bulunduğunuz yıllarda birçok kez buralara geldi. Hiç karşılaşmadınız mı?»

«Ne yazık ki hayır,» dedi «Nâzım'ın beni birkaç kez aradığını haber aldım, ama ortak dostlarımız bizi karşılaştırmak istemediler, görüleşemedik; çok üzüldüm.»

«Anılarınızın en ilginç yanı İkinci Dünya Savaşı'nda yurt dışındaki çalışmalarınız. Bunları neden açıklamak istemiyorsunuz? Örneğin Nâzım bu çalışmalarınızı biliyor muydu?»

«Bir şey söyleyemeyeceğim. Ama Piraye Hanım biliyordu. Böylece Nâzım'ın duymuş olduğunu düşünüyorum. Bizim çalışmalarımız çok üst düzeydeydi. Bunları kimse bilemezdi.»

Bercavi İkinci Dünya Savaşı'ndaki yeraltı çalışmalarını öz-çocuklarından bile gizlemiş. Kendi kendine öyle bir öz-disiplin uygulamış ki, aklınız durur. Bu, örgüt disiplinini de aşan bir şey. Bercavi bu gizleri mezara kadar götürecekti; kesin.

Bu konuşmalarımızdan sonra İstanbul'daki eski dostlarıma Bercavi'yi soruyorum. Kimse onun sağ olduğunu bile bilmiyor. Bazı kimseler onu sadece takma adıyla, hikaye yazarı «Faik Berçmen» olarak anımsıyor. Yeraltı çalışmalarını hiç kimse duymamış. Bercavi bunları nasıl bir gizlilikle yürütmüş, hayret bir şey.

Bercavi neden bu olayları hâlâ açıklamak istemiyor? Neden karanlıklarda kalıyor? Bunda yarım yüzyıllık olayların baskısı var. 30'lu, 40'lı, 50'li yıllardaki polisin baskısı, çevrenin baskısı, yıllarca horlanmış olmanın ezikliği... Karabasanlı yıllar... Tamı «Artık her şey bitti, düzgün bir yaşam olacak, kızımı büyüteceğim, kendimi sanatıma vereceğim, politikanın canı cehenneme, ben sıramı savdım...» derken Birinci Şube Komiseri'nden aldığı bir yazgı haberi: «Kalkıp buradan gitsin... Tutuklanacak.. Hayatı tehlikede...»

Kolay mı bunlara dayanmak? Bu karabasanlar yıllarca etkilemiş Bercavi'yi. Kendisine bu konularda soru yönelttiğiniz zaman haklı olarak irkiliyor.

«Fransa'da hiçbir sorunum yok,» diyor. «Ama Amerika'da çocuklarım, yakınlarım var, onları sıkıntıya sokmak istemem. Şunu bilin, ben ne Sovyetlere hizmet ettim, ne İngilizlere, ne Amerikalılara,

ne Fransızlara, ne de, asla ve asla Almanlara.»

«Almanlar» deyince Bercavi'nin aklına «faşizmi» geliyor. Tatlı bir anısını anlatıyor. Bercavi üniversitede, Mahmut Esat Bozkurt'un derslerini izliyormuş. Bozkurt bir ara faşizmi tanımlamaya kalkmış, birçok şey söylemiş, olmanmış. Sonunda, «Çocuklar,» demiş, «faşizmi çok ayıp bir şeydir!..»

Bercavi «İşte bizim amacımız bu ayıba karşı savaştıydık,» diyor. «Ama hiçbir devletin hizmetinde olmadan. Kendi örgütümüzü kendimiz kurduk. Faşizme karşı kendi çapımızda savaş verdik. Kimseyden emir almadık. Başımız dik, alnımız açık bu savaşı yürüttük. Ne maddiye bekledik, ne de övgü. Savaş bitti, kabuğumuza çekildik, gözlemci olduk. Bu kavgada bizim de bir tutam tuzumuz bulundu, yetmez mi?»

Bercavi gibi ser verip sır vermek istemeyen insanlar az yetiyor toplumumuzda. Yaşamınızı bir ilkeye adayacaksınız. Bu yüzden başınıza gelmedik bela kalmayacak. Polisteki siciliniz sizi yaşamı boyu izleyecek. Tam aklandığınızı sandığınız bir anda yine eski dosyalar açılacak, eski fişler masaya getirilecek ve siz her gün kendinizi temize çıkartmak için savaş vermek zorunda kalacaksınız. Size kara çalanlar, sizi ihbar edenler ölmüş olsa da değeri yok, fişiniz sizi yaşamı boyu izleyecek.

Rejimler değişiyor, hükümetler değişiyor, partiler dağılıyor, dünya yeni ufuklara yöneliyor. Demokrasi diyoruz, insan hakları diyoruz, bütün bunlar bir yana, fişiniz var mı, yok mu? Bu yalnız Faik Bercavi'nin değil, yüz binlerce insanın sorunu.

HIFZI TOPUZ

FAİK BERCAVİ İLE SÖYLEŞİ

Kerem Topuz

Faik Bercavi 1957'den beri Paris'te yaşıyor. Türkiye'de 30'lu ve 40'lı yıllarda çeşitli dergi ve gazetelerde yazı ve çevirileri ile tanınan Bercavi 1946'da da «İslamda Sosyalizm» adlı kitabıyla büyük ilgi uyandırmıştı. O yıllardan sonra Türk basınında ve edebiyatında adı unutuldu, ressam olarak da Türkiye'de hiç tanınmadı...

Faik Bercavi «1933-38 yıllarında Nâzım Hikmet» başlıklı anılarını bize verdiği zaman kendisiyle bir söyleşi yapmanın yararlı olacağını düşündük. Bercavi serüvenlerle dolu öyküsünü şöyle anlattı:

- 1916'da Lübnan'da, Beyrut yakınlarında Berca kasabasında doğdum. Annem *Fahriye Ömer Lütfi Hanım* aydın bir Türk kadınıydı. Osmanlı kadınlarının birçoğu gibi fevkalade güzeldi. Ailesi Aydınlıydı. Babam Kudüs'teki kutsal yerlerin yöneticiliğini yapıyordu. İlahiyat tahsil etmişti, eski bir Yörük ailesinden geliyordu. Büyükbabam ilahiyatla uğraştığı halde bütün kızlarını Sör'lerde okutmuştu.

Babam *Tevfik Mustafa Bercavi* Lübnanlıydı. Onun babası çok zengin bir insanmış, on bir çocuğu varmış. Babamı liseden sonra yargıç ya da avukat olsun diye İstanbul Hukuk Fakültesi'ne göndermiş. Babam da önce savcı olmuş, sonra da yargıç.

Babamın soyu, seceremize göre 9. yüzyıla kadar gider. Dedelerimizin dedelerinden biri *Selahattin Eyyubî*'nin ku-

mandanlarındanmış. *Selahattin Eyyubî* kendisine Beyrut yakınlarında muazzam bir arazi vermiş. Berca kasabası o yerde kurulmuş. *Bercavi*, *Bercalı* demektir, adımız oradan geliyor.

Ben iki yaşındayken babam ölmüş. O yıllarda Lübnan, Ürdün ve Filistin, İngiltere ve Fransa arasında bölünmüştü. Annem işgal altındaki bir ülkede yaşamak istemediği için 1924'te bütün ailemiz Türkiye'ye göç etti. Ben sekiz yaşındaydım. Aydın'da bahçelerimiz, incirliklerimiz, evimiz varmış, Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar evimizi de yakmışlar. Yangın felaketine uğrayan insanlar gibi bize de bir ev verildi, İzmir'de Göztepe'ye yerleştik.

Beni orada ilkokula verdiler, Lübnan'da dördüncü sınıf öğrencisiydim, Arapça, Fransızca, Farsça öğrenmiştim, ama hiç Türkçe bilmiyordum. Okulun müdürü bana Türkçe öğrenmem için üç ay süre verdi, ben Türkçeyi iki ayda öğrendim.

Daha o yıllarda kitap okumaya başladım. Evde herkes okuyordu, ben de onlara uydum. Annem ilk olarak bana *Maxim Gorki*'nin *Ana*'sını verdi, sonra da *Gorki*'nin çevrilmiş bütün kitaplarını.

– *Demek ki edebiyat merakını size anneniz aşıladı.*

– Evet, tamamiyle. Annem hiç taassuptan yana değildi. Osmanlı edebiyatı ile yakından ilgilenirdi. Bana ilk edebiyat eğitimini o verdi. İlk başlarda *Fuzûlî*'yi, *Ali Şir Nevaî*'yi, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî*'yi, *Nedim*'i okuduk. Sonra *Tevfik Fikret Bey*'c kadar geldik. *Abdülhak Hamit Bey*'i fazla etüt ettiğimizi söyleyemem. Ama *Tevfik Fikret Bey*'in bütün şiirlerini ezbere bilirdik. Aradan 60–65 yıl geçti, hâlâ birçoğu aklımdadır. İlerici düşünceleri benimsememde annemin büyük rolü olmuştur. Annem iştirakçi idi. Her şeyi herkesle bölüşürdü. Soframızda her gün 8–10 kişi yemek yedi.

1925 yılında ilkokulu bitirdim. Ortayı okumak bir sorun olacaktı. Ama o yıl teyzemin İstanbul'da öğretmen olan kızı bizi ziyarete geldi. Anneme «Sen hiç merak etme, ben bu

çocuğu İstanbul'da okuturum. Orada ücretsiz yatılı okullar var, sınava girer, kazanır,» dedi. Teyzemin kızı matematik öğretmeni idi, bir ay benimle meşgul oldu. İstanbul'a gittik, 1100 adayın arasında ben de sınavı kazandım ve İstanbul Lisesi'ne girdim.

Okulda ben Fransızca, Farsça, Arapça, biraz da İtalyanca bildiğim için üstün durumdaydım.

– *Politika ile lisede mi ilgilenmeye başladınız?*

– Evet, o yıllarda *Nâzım*'ın 835 *Satır* adlı kitabı çıkmıştı. Daha önce de *Nâzım*'ın *Yakub Kadri* ve *Peyami Sefa* hakkındaki şiirlerini okumuştuk. 835 *Satır*'daki birçok şiiri ezbere biliyorduk. Söylentilere göre Ankara'nın yüksekliği 835 metre olduğu için *Nâzım* kitabına bu adı vermişti. *Nâzım*'ı Bursa Hapishanesi'nde tanıdığım zaman kendisine bu söylentileri anlattım, «İlahi çocuklar,» dedi, «bunu nereden çıkartmışlar? Hiç aklımdan geçmemişti. Ama akıllıca bir buluş...»

Benim gibi birçok genç o zamanlar *Nâzım*'ın şiirlerini okuyordu. *Nâzım*'ı sevmemeye imkân yoktu. Edebiyattan hoşlanan herkes *Nâzım*'ı seviyordu. 20. yüzyılın en büyük şairi sayılırdı. *Neruda* «Ben *Nâzım*'ın yanında şair olduğumu söylemekten utanırım,» demişti. *Nâzım*'ın şiirindeki müzik, insanlık hisleri, aşk ve olgunluk kimsede yoktu. *Nâzım* bir tek konuyu işlemiş değildi ki; her konuyu ele almış ve işlemiş, şiirlerini herkese sevdirmişti. Bu bakımdan *Nâzım* bizi büyülemiş gibiydi.

– *Lise döneminizde siyasal sorunlarınız oldu mu?*

– Hayır, ama ramak kaldı diyebilirim. Çünkü öğrenciler arasında Birinci Şube'nin adamları vardı. Fakat lise müdürü, Allah nur içinde yatırsın, *Celâl Ferdi Bey* muazzam bir adamdı. Rusya'da esir düşmüş bir subaydı. Esaretten yüzerek kaçmıştı. Tok sözlü bir insandı. Tam Türk kabadayısı idi. Kimse ona karşı çıkmaya cesaret edemezdi. Okulda bazı olaylar oldu. Fakat o, bunları yapanları derhal çağırıp «Bir daha jur-

nalçılık yaptığınızı görürsem,» dedi, «sizi ne Birinci Şube kurtarır, ne de Dahiliye Vekili, hepinizi kovarım...»

Okulda ispiyonculuk olayları böyle durdu. Öyle olmasaydı öğrencilerin yarısı hapishaneye gidebilirdi.

– *Liseden sonra neler yaptınız?*

– Liseyi bitirdiğim zaman, 1932’de annem «Lübnan’a dön,» dedi, «orası senin memleketin, orada akrabaların var, sana iş bulurlar. Burada iş bulamazsın. Git bir bak bakalım. koşullar elverişli olursa hayatını orada kazanırsın. Olmazsa döner gelirsin.»

Annemin sözlerine uyarak Beyrut’a gitmeye karar verdim. O zamanlar *Pierre Loti* vapuru işliyordu, onunla kalkıp Beyrut’a gittim. Orada iki amcan vardı, onları buldum. Doktor olan amcam «Valla oğlum,» dedi, «burada kalmanı hiç tavsiye etmem. Ne yapacaksın burada?»

Baktım Lübnan karmakarışık; Müslümanlar, Ortodokslar, Katolikler, Maruniler birbirlerine giriyorlar, neredeyse birbirlerini yiyecekler. Açık söyleyeyim, ben Arapçayı da unutmuştum. Bir de şu var, biz Osmanlı terbiyesi ile büyümüşüz; Beyrut’taki terbiyeyi yadırgadım. İstanbul’a dönmeye karar verdim ve döndüm. Annem hiç memnun olmadı, ama pek sesini de çıkarmadı.

İstanbul’u kısa zamanda özlemiştim, dönüş beni çok mutlu etti. Heidelberg Üniversitesi’ne gidebilecek durumdaydım. Amerika için de bir burs kazanmıştım. Ama İstanbul’dan ayrılmak içimden gelmedi. Ya Akademi’ye gidip ressam olacaktım, ya da Edebiyat Fakültesi’ne girecektim. Edebiyat Fakültesi’ne girmek güç değildi. Fakülteyi bitirdikten sonra üniversitede kalabilirdim. Hoca olmayı düşünüyordum. Edebiyatı seçtim. Ama ne yazık ki «ispiyon» illeti yüzünden tasarılarımı gerçekleştiremedim.

– *«İspiyon illeti» dediğiniz nedir?*

– Edebiyat Fakültesi’nin 2. sınıfındayken aramıza giren

bir kişi beni ihbar etti. O yıllarda herhangi bir ihbarla suçsuz insanlar tutuklanabiliyordu. Beni ihbar eden kişi fakültede benimle çok dost görünüyordu. Bir şeyler uydurdu, o yüzden tutuklandım. Mahkemede de aleyhimde tanıklık etti. Söylediklerinin hiçbirini doğru değildi. Bu kişi sonradan çok tanınan bir savcı oldu. Bizi «*Nâzım Hikmet*’in adamları» diye tutukladılar. *Nâzım*’ı hiç görmemiştik. Yalnız şiirlerini okuyorduk, hepsi o kadar.

Tutuklanınca üniversite tahsilim büyük bir darbe yemiş oldu. Ama bunu sonradan başardım, doktora kadar yükseldim. Ne var ki, o dönemde en güzel yıllarımızı zehirlediler. Tahsilimi normal şartlar altında, şerefle bitirmek isterdim, bize leke sürmeye kalktılar. Beni hapsedememiş olsalardı sıhhatim bozulmazdı, verem olmazdım, annemi kaybetmezdim. Çünkü hapse girişim anneme büyük bir darbe oldu. Annemin bütün ümidi bendim. Ben hapse girince annem hastalandı, veremden öldü.

- *Üniversite döneminde başka nelerle ilgilendiniz?*

- Ben Edebiyat Fakültesi’nin yanısıra Hukuk Fakültesi’ne de devam ediyordum. O zaman Hukuk’ta Almanya’dan kaçmış sosyalist eğilimli hocalar vardı, onların derslerini izliyordum. Mesela *Kessler* Almanya’dan kaçmış bir sosyalistti, çok cesaretli bir bilim adamıydı. Onun derslerinden çok yararlanıyordum.

O dönemde Akademi’ye de gidiyordum. Resme büyük istidadım vardı. Lisedeki resim hocamız beni çok teşvik etmişti. Kendisi Akademi’de de ders veriyordu. Beni çağırdı, gittim, bir süre çalıştım. Hocam «Demem o ki, bu yolda devam et çocuğum,» dedi. «Senin çok parlak bir istikbalin var. Başka dallarda büyük başarılar elde edeceğine inanıyorum...» Zavallı adam!

- *Hapishane dönemini ve ondan sonraki yıllarınızı 1933-38 anılarınızda anlatıyorsunuz. Ama bazı olaylara o anılarda hiç değinmiyorsunuz. Örneğin ilk eşiniz Nâzım Hikmet’in eşi Piraye Hanım’*

ın yakın akrabası değil miydi?

– Evet, elbette. *Nâzum* hapishanedeysen bana bir aile resmi göstermişti. *Leman* da aıalarındaydı. *Nâzum* «Bak *Fa-ik*,» dedi, «bu kız çok münevver, çok okumuş, çok namuslu bir kızdır. Yunanca, İngilizce, Fransızca bilir. Türk Tarih Kurumu'nda tercümeler yapıyor. Senden biraz büyük, ahım şahım güzel değil ama, tam sana lazım olan eş. Güzelini bulursun ama, onun gibi iyisini, aydınını bulamazsın.»

Hapisten çıktıktan sonra tanıştık. Gerçekten çok hanımefendi bir kadındı. Osmanlı terbiyesi görmüştü. Dindardı, Fransız kadınları gibi erkeğine çok saygılı idi. 1938'de evlendik. Bir kızımız oldu, *Lübna*. Ama eşim sonra bir hastalık geçirdi, fibron oldu, çocuk yapamadı.

– *Cezaevinden çıktıktan bir süre sonra yazarlığa başladınız. Nasıl oldu?*

– 1936'da hapishaneden çıktım, işsizdim. *Nâzum* da İstanbul'daydı. İlk işim *Nâzum*'ı görmek oldu. İş aradığımı söyledim. «Ben *Son Posta* gazetesinin patronu ile konuşurum, hikâye çevirirsin,» dedi. Gidip gazetenin patronunu gördüm ve onlara ikişer liradan haftada iki hikaye yazmaya başladım. Yani, elime haftada 4 lira geçiyordu. Sefaletle alışık olduğum için bu parayla idare etmeye çalışıyordum.

Cumhuriyet gazetesinin yazı işleri müdürü de o zamanlar Muğlalı *Feridun Osman Menteşeoğlu*, sonradan mebus oldu. Onu gidip gördüm. Benden iki örnek istedi, götürdüm, baktı, derhal kabul etti. *Cumhuriyet*'ten de yazı başına 3 kağıt alıyordum. Böylece iki gazeteden aldığım para ayda 40 lirayı buluyordu.

O sıralarda *Zekeriya Sertel* ile *Halil Lütfi Dördüncü*, *Tan* gazetesini kurdular. *Zekeriya Bey* «Gel, bizde de yaz,» dedi. Oraya da yazmaya başladım.

O dönemde sağlık durumum hiç iyi değildi. Hapishanedeysen vereme yakalanmıştım, bir türlü kurtulamıyordum. İntaniye Hastanesi'nde bakıma alındım, *Nurullah Ataç*'ın a-

ğabeyi *Dr. Galip Ataç* o hastanede çalışıyordu *Tan* gazetesinde de *Lokman Hekim* adıyla yazılar yazıyordu, tutucu bir insandı. Hastanede başucumda *Lenin*'in, *Engels*'in kitaplarını görmüş, beni bürosuna çağırdı, «Eşyalarınızı toplayıp lütfen buradan gidin. Benim hastanemde komünist kitaplar okuyan bir kimse barınamaz,» dedi. İyileşmeden hastaneden çıkmak zorunda kaldım. Sonra bunu *Nurullah Ataç*'a anlattım, «Hayret ederim,» dedi. *Zekeriya*'ya da anlattım «Sağlık bakımından korkmuştur, ödü patlar,» dedi.

O zamanlar sanatoryuma girmek hiç kolay değildi, aylarca sıra beklemek gerekiyordu. Ben bir dostumun aracılığı ile hiç sıra beklemeden Heybeliada Sanatoryumu'na girdim ve çok iyi bakıldım. Hastanenin başhekimisi *Dr. Fazıl Şerafettin Bürge* insanlık bakımından *Hazreti Ömer*'den daha iyi kalpli, daha cömert bir kişiydi, fakirleri korurdu. Kadıköy'deki muayenehanesinde her gün öğleden sonra 30-40 hasta sıra beklerdi, çoğundan para almazdı. Bir gün «Neden para almıyorsunuz?» diye soracak oldum, «Ne yapayım *Faik*,» dedi. «Ben zengin.hastalara pek gitmem, onlar herhangi bir doktoru çağırabilirler. Bana senin gibi biçareler, yoksullar gelir. Ben sizlere bakmazsam ölüp gidersiniz...»

Ücret almadığı gibi her gidişimde bana yumurta ve tereyağı da verirdi. Bende tüberküloz galopant vardı. Bana pnömotoraksi tedavisi yaptı ve beni iki ayda ayağa kaldırdı.

İyileştikten sonra *Etem İzzet Benice*'nin *Son Telgraf* gazetesine de yazdım. *Etem İzzet* bana çok yardım etti. O yıllarda *Akbaba*'da bile yazılarım çıkardı.

– *Kitap çevirileri de yaptınız, değil mi?*

– Evet, o sıralarda Suhulet Kitabevi'ne «*Fakir Bir Gencin Romanı*»nı çevirdim. *Çehov*'dan çeviriler yaptım. Bir başka kitabevi de İngilizceden çevirilerimi bastı. Küçük kitaplardan 10, büyüklerden 40 lira çeviri ücreti alıyordum.

– *İkinci Dünya Savaşı yıllarında çok önemli eylemlerin içinde*

olduğunuzu duymuştuk.

– Evet, İkinci Dünya Savaşı sırasında hür dünyayı faşizme karşı savunmak için bir insanlık savaşına katılmak istedik. Birçok genç faşizme karşı muazzam bir alerji duyuyordu. «Bu kavgada bizim de tuzumuz bulunsun,» diyorduk. Hedefimiz ne komünizmi savunmaktı, ne de Rusya'yı. Sırf insanlığın müdafaası için mücadele etmek istiyorduk.

Bizim gibi düşünen gençlerin arasında büyük bir mimar vardı, aynı zamanda şairdi, *Nâzım*'ın çok sevdiği bir kişiydi. İngiliz edebiyatını çok iyi bilen bir başka arkadaşımız *John Steinbeck*'i fılan çevirmişti. Bir Ermeni, aydın bir hukukçu, genç bir doktor vardı aramızda. Bu doktor şimdi büyük bir operatördür. Matematikçi bir Yahudi arkadaşımız da vardı. biz o zamanlar Ermeni, Yahudi ayrımı yapmıyorduk. 15–20 genç biraraya geldik. Bu gençler bizim takımdaydı, onların başı bendim.

Vicdanımız rahattı; iyi hizmet ettiğimize inanıyorduk. Cesurduk, 20–25 yaşlarındaki bütün gençlerde bu cesaret vardır. Bunun bilinçli bir cesaret olduğu söylenemez. Bu cesaret heyecandan kaynaklanıyordu. Büyük bir iş yapmaya hazırlanmanın cesaretiydi bu. Ama, ölüm tehlikesi her an başımızdaydı. Bu mücadele süresi içinde savaşta insanların başına gelebilen bütün ıstıraplar bizim de başımıza geldi. Fakat dava o kadar önemliydi ki, bütün güçlülere karşı koyabiliyorduk.

Bu mücadelenin içinde ben yaralandım, çok iyi tedavi ettiler, ama nisbeten sakat kaldım. Bakın hâlâ izleri duruyor.

– Savaş sırasında hep Türkiye'de mi kaldınız? Yoksa başka ülkelere gittiniz mi?

– Gittik, bir gün orada, bir gün burada, Doğu Avrupa bölgesinde, Bulgaristan'da, Romanya'da, Ukrayna'da çalıştık. Kimse nerede olduğumuzu bilmiyordu. Hapisanedeyken dünya hakkında çok kitap okumuştum. *Nâzım*'ın da çok yardımı olmuştu. Ben birçok dil biliyordum.

– Rusçayı kaç yaşında, nerede öğrendiniz?

– Bu çok nazik bir soru. Hapisanede başladım, sonra bu mücadele sırasında ilerlettim. Çok iyi hocalarım, arkadaşlarım vardı. Ama, sonra, konuşmaya konuşmaya, hepsini unuttum.

– İkinci Dünya Savaşı'nda rol oynamış insanlar genelde yaptıkları işleri bangır bangır bağırarak anlatmışlardır. Siz ise hiç konuşmak istemiyorsunuz.

– Bana bu konularda konuşmak ağır geliyor. Çünkü bu işte çok adam öldü. Sebep olduk. Bu çok ağır bir işti. Genellikle insan bunları hissetmiyor, Kahramanlık yaptığını sanıyor.

– Sizin işiniz bilgi toplamak ve ulaştırmak mı idi? Yoksa operasyonlar mı düzenliyordunuz?

– Operasyon dahil her işi yapıyorduk. İşimiz hem komandoluk, hem de «renseignements généraux» (istihbarat, haberalma) idi. Merkezimiz Bulgaristan'da idi. Orada çok arkadaşımız vardı.

– Sizin takımında olan arkadaşlarınız İstanbul'da mı kalıyordu, yoksa sizinle birlikte dışarı çıkıyorlar mıydı?

– Valla pek bir şey söyleyemeyeceğim. Bu işe gönüllü olarak katılmış olanların bazıları, Türk, Ermeni yahut diğer insanlar benden daha cesur, benden daha müessirdiler. Benim avantajım birçok dil bilmemdi. Benim bazı teknik tecrübelerim de vardı. Benim muhaberatta olsun, denizaltı tekniğinde olsun, bir hayli bilgim vardı. Ben yetiştirildim, kurslardan geçtim. Birbirimizi tamamlıyorduk. Benim başarılı olduğum birkaç hareket oldu ama, onların sayesinde. Bu hareketleri onların verdiği malumatla, onların iştiraki ile yapabildim. Ben de onların yaptığı bazı kahramanca hareketlerin gerçekleşmesine yardımcı oldum. Bu mukavemet işlerinde kişi yoktur, herkes birbirine bağlıdır. Siz üç kiloluk bir iş yaparsınız, başkası beş kiloluk, bir başkası yedi kiloluk. Bunlar

birleşir, müazzam bir hareket ortaya çıkar. İşin en güzel tarafı büyük bir birliğin, büyük bir kardeşliğin varolmasıdır. Biz 20 kişi birbirimizle kenetlenmiş gibiydik. Aramızdan iki kişi öldü, bu bizim için büyük bir darbeydi, büyük bir açıydı. Bu gibi olayları göze alıyorduk. Biliyorum, zor iş, korkmadım diyemem. Herkes korkar, dünyada korkmayan insan yoktur. Kabadayılığın onda dokuzu kaçmaktır. Bu olaylar bize büyük bir olgunluk verdi. Fakat savaştan sonra büyük bir düşkürlüğüne uğradık. Unutmayın ki, 64 milyon insan öldü bu savaşta, 32 milyon Sovyet vatandaşı öldü, Özbekistanlılar, Türkmenistanlılar en önde savaştilar, en büyük darbeyi onlar yedi.

Müttefikler Sovyetler Birliği'ni yok etmek istiyorlardı. Ama Sovyetler ilerleyince Amerikalılar ve İngilizler ikinci cepheyi açmak zorunda kaldılar.

Onca insan öldü, ama bugün nereye geldik? Zenginler daha çok zengin oldu, müstebitler daha çok müstebit oldular. Milyarlarca dolar sokağa atılıyor. Ahlaksızlık, kaçakçılık... Sudan'da, Habeşistan'da çocuklar ölüyor, Pakistan'da, Bengladeş'te açlık, hastalık, sefalet devam ediyor. İnsan bunları düşününce bizim yaptığımız hareket acaba akıllıca bir iş miydi diyor. Hiçbir şey değişmedi, aksine daha kötü oldu. Bugün çevrenize bakın, işsizlik, sefalet, ceberrutluk, zulüm dünyanın her tarafında. Neye yaradı 64 milyonun ölümü?

– 1945'te savaş bitti. Siz o zamandan beri nelerle uğraşıyorsunuz?

– Yazı yazdım. 1946'da «İslamda Sosyalizm»i yayınladım. Hakkımda bazı ihbarlar oldu, bir defa sorguya çektiler, sonra bıraktılar. O kitap yüzünden başım çok derde girdi. Bir yığın saldırıya uğradım. Özellikle *Nihal Atsız* ve *Reha Oğuz Türkkan* benim hakkımda çok sert yazılar yazdılar. Yalnız bana mı? *Asaf Halet Çelebi*'ye bile komünist diye saldırdılar. Hiçbirimiz komünist değildik, sadece hür fikirli insanlardık.

O dönemde İstanbul'a yerleştim. Osmanbey'de apartı-

manımız vardı, kızım 7 yaşına gelmişti, *Dame de Sion*'a verdik, Fransızca öğrendi. Kızımızı yetiştirmek niyetindeydik. Artık Türkiye'de yaşayacaktım. Yalnız, ne var ki, insan mazisini silemiyor. Birçok insan çirkin bir kıskançlıkla, kinle peşinizde dolaşüyor. Bilmiyorum, hangi ihtiyaçla bir insanın hayatını kırmak, bozmak isterler.

'47'den '49'a kadar gayet sakin bir hayatımız vardı. Çocukla meşgulduk. Ben yazılarımı yazıyordum, resim yapıyordum. Karım da yardım ediyordu. Fransızca bilen bir Ermeni hizmetçimiz vardı. Sırf sanat hayatıyla meşgulduk, ne politika, ne bir şey. Hayatımı yazıyla kazanıyordum.

– O yıllarda kimlerle arkadaşlık ediyordunuz?

– O zamanlar Türkiye'de çok ressam vardı, resimle hayatımı kazanmak kolay değildi. Görüştüğüm ressamlar arasında *Bedri Rahmi Eyüboğlu*, *Nurullah Berk*, *Muhittin Sabati* vardı. Yazar olarak da *Sabahattin Ali*, *Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu* ile görüşüyordum. *Nizam*'a «*Alexandre Dumas*» derdik. *Nâzım*'ın yaşındaydı. *Nâzım* ve *Vâ-Nû* ile beraber Moskova'da üniversitede okumuşlardı. *Ali Naci Karacan*, *Suat Derviş*, *Sait Faik*, *Sabiha Zekeriya*, *Zekeriya Sertel*, *Refik Halit*, *Cevat Şakir* de dostumdu. *Cevat Şakir* kaç kere beni Bodrum'a davet etti. Kendisiyle çok dosttuk ama, o benden çok yaşlıydı. Görüşlerimiz de ayrıydı.

Tanıdığım şairler vardı. *Orhan Veli*, *Asaf Halet Çelebi* yakın arkadaşlarımdı. *Asaf Halet* de benden yaşlıydı ama ben kendisini ağabey gibi sever, sayardım. *Hilmi Ziya* hem hocamdı, hem arkadaşım. *Suphi Nuri*'yi, eşi *Leyla Hanım*'ı çok iyi tanırdım. Nişantaşı'nda bize yakın oturlardı, evlerine çok giderdim. *Rasih Güran* dostumdu. *Steinbeck*'in *Gazap Üzümleri*'ni çevirmişti.

O dönemde *Sakallı Celal*'i de tanımıştım. Galatasaray'da felsefe hocasıydı, ama kapı dışarı edilmişti. Aydın bir kişiydi. O yıllarda okuma yazma bilmeyenler bile komünist diye tutuklanıyorlardı. *Sakallı Celal* bu olaylara isyan ediyordu. Bir-

gün emniyet müdürlüğüne gidip şöyle dediğini anlatmıştı: «Beyefendi bir maruzatım var, sizin adamlarınız önlerine geleni komünist diye tutukluyorlar. Bu zavallı adamların komünizmle hiç alakaları olamaz. Müsaade edin de polislerinize ben komünizmin ne olduğunu öğretyim, bu konuda bir ders vereyim.»

Bu sözler üzerine emniyet müdür *Sakallı Celal*'i derhal kovalamış!

Sabahattin Ali ile şöyle bir anım var. *Sabahattin*, Aydın Lisesi'nde Almanca öğretmeniydi. Bir gün elinde iki çanta ile istasyonda trenden iniyor, arkasından da bir hafiye geliyor. *Sabahattin* biraz yürüdükten sonra duruyor, polise dönüyor, «Nasıl olsa eve kadar peşimden geleceksin,» diyor, «hava da sıcak, bari şu bavulun birini sen taşıyiver.» Adam önce bir şaşırıyor, sonra «Pekâlâ,» diyor, bavulun birini yükleniyor.

Arif Dino'nun çok enteresan bir kişiliği vardı. *Arif* votkayı çok severdi. İçine karabiber doldururdu. Kafayı çektikten sonra «Döner kebab, dönmez olsun,» derdi.

- 1948'den sonra neler yaptınız?

- '49'da bana Amerika'ya gitmek için bir iş teklif ettiler. New York'a gittim, oradan da Virginia'ya. Üç ay kaldım, döndüm. Amerika'dan buzdolabı, teyp, kızıma manto getirdim.

Rusya'ya gidip yerleşmek istemedim. Rus arkadaşlarım oldu. Benimle beraber çalışanlar general oldular. Bana iki «émissaire» (görevli) gönderdiler, beni çağırdılar. «Ben arkadaş,» dedim, «ben ne sizin için çalıştım, ne de *Karamanlis* için. Benim ne sizinle işim var, ne de başkalarıyla. Ben ne diye Rusya'ya gideyim? Ben orada ne iş yapabilirim? Ben ressamım,» dedim. «Burada kazık yok ya, Türkiye'den memnunum, kaçmıyorum,» dedim. «Sıkıntılarım filan oluyor ama, hallediyorum. Hem gidersem Rusya'ya gitmem,» dedim. «Ben baştan beri ne '*Prosovitétique*', ne '*Prorusse*' ne de '*Proaméricain*'im, ben '*Profaiik*'im,» dedim.

1950'de bir gemi yolculuğuna çevirmen olarak çağrıldım. Yine New York'a gittim, bir ay kaldım. Çok eğlenceli idi. Bol kadın tanıdım. Bana «Ne iş yaparsın?» diye sordular «Artistim,» dedim. Beni sinema artistli zannettiler. Ben de yakışıklı çocuktum. Aralarında bir kontes vardı. Hollywood'da aksiyonları varmış. Bana «Kal burada, ben seni büyük bir sinema aktörü yapabilirim,» dedi. «O taraklarda benim bezim yok, ben artistim, ama zannettiğiniz şekilde değil,» dedim.

Plazza otelinde *Joseph Cotton, Bing Crosby, Bob Hope* beni artist zannederlerdi. Ben o dönemde Hilton'a hizmet ediyordum. Hilton bana «Carte blanche» (açık kart) vermişti, her yere gidebiliyordum, onlara bir rehber hazırlıyordum. Bana ikramiye verdiler, Porto-Rico'ya gönderdiler. Maalesef sonra ihbar ettiler beni. Biliyorsunuz, Amerikalılar komünizme karşı çok alerjiktirler.

1950'de İstanbul'a döndüm. Hayat ağır basıyordu. Biraz hava değiştirmek istiyordum. Ama eşim Türkiye'den çıkmak istemiyordu, hastaydı da. '50 yılında İskenderiye'ye gittim. Bütün hayatımı değiştiren olay orada başladı. İskenderiye'de bir hanımla tanıştık. Hanımın amcasının oğlu İskenderiye'de çok büyük bir adammış. Onun yanına gitmiş. Daha önce Fransa'da büyük bir depresyon geçirmiş, açılışın diye kendisini İskenderiye'ye göndermişler. Dönüşte, yol boyunca bu hanımla biz çok dost olduk. Bana «Sen çok mutlu görünüyorsun, gel Fransa'ya yerleş, orada ilerlersin,» dedi.

Ben önceleri pek üstünde durmadım. «Bakarız hele, yazarım sana,» dedim. O Paris'e gitti, ben de İstanbul'a döndüm. Ne yalan söyleyeyim bir süre sonra ona yazdım «Burada çevremdeki daire gitgide sıkışıyor,» dedim. İtoğlu itler, faşistler bizi ihbar edip duruyorlardı, yangın başlamadan gitmeyi aklıma koydum. Bir küçük tarlam vardı, sattım. «Gideyim, beş altı ay kalırım,» dedim. Hanımın geçinecek parası vardı.

Fransa'ya geldim, Fransız dostum bana *Bourg La Reine*'de küçük bir ev tuttu. Altı ay kaldım. Amcasının oğlu ona bir arsa vermişti. Bana «Gel,» dedi, «burada bir ev yaparız, hayatını kurarsın.»

«Ben evliyim,» dedim, «karıma çok saygım var, çocuğum da var. Cenab-ı Hak ne isterse o olur. Plan filan kuracak durumda değilim, ama bir ayağım burada,» dedim.

İstanbul'a döndüm. Ama kadın bırakmaz peşimi, mektup yazar, İstanbul'a gelir, bizde misafir kalır, güç vaziyetler oldu. Karım durumu anlıyordu, hastaydı, «Emrihak vaki olmadan seni kendi elimle evlendirmek isterim, sen daha gençsin, biliyorum, sen Paris'e tutulmuşsun,» dedi.

Gerçekten de Paris'e tutulmuştum, Paris dönüşü iki roman yazdım. O romanlar da *Son Dakika*'da yayınlandı.

Ben Paris'i biliyordum. Daha önce, bir iş için, bir misyonla çok kısa bir zaman Paris'e gelmiştim. Tutuldum Paris'e, Fransızlara değil. *Seine* kıyılarına gider, yemek yedim. Müzeler, sergiler beni bağlamıştı. Ama yine İstanbul'a döndüm.

– Yaşamınızda ikinci bir Amerika dönemi var galiba?

– 1954'te bir iş çıktı, imtihana girdim, kazandım. *Hilton* Doğu'da oteller yapıyordu, ellerinde Arapça bilen eleman yoktu. Ben İngilizceden, Arapçadan ve Arap Sanat Tarihi'nden imtihanlar geçirdim. Beni New York'a gönderdiler. Fırsattan yararlanarak *Cornell Üniversitesi*'ne de devam ettim, arkadaşlar edindim. Bir hayli çalıştım, bir de «manuel» yazdım. Üç yıl kaldım orada. Hatta *Hilton* bana bir de takdirname verdi.

Fransız dostum da Amerika'ya gelmek istedi. «Katiyen,» dedim, «Amerika'ya ayak basamazsın. Bassan da beni bulamazsın. Beni şeytan bulamaz. Onun için oturduğun yerde kal, kismetse buluşuruz, değilse olmaz,» dedim.

Amerika'dan sonra 1956'da İstanbul'a döndüm. *Hilton*'da kaldım.

Benimle çalışan genç bir çocuk vardı, beni çok seviyordu. Edebiyat Fakültesi'nde öğrenciydi, aynı zamanda Akademi'ye de gidiyordu. Bir gün geldi, «*Faik Bey*, size bir şey söylemek istiyorum,» dedi. «Benim babam Birinci Şube başkomiserlerindendir. Babama sizden çok söz ettim, babam bana gizli olarak, 'Sen bu adamı çok seviyorsun, hürmet ediyorsun, ben ona bir iyilik yapayım. Çünkü durumu çok tehlikelidir. Hakkında çok ihbar var, bir hafta sonra tutuklanacak,» dedi. Tabii birdenbire şok oldum. Vaziyetim çok iyiydi. Başbakan kadar maaş alıyordum Hilton'dan. Bağdat'a, Kahire'ye, Tokyo'ya filan göndereceklerdi. Yanımdaki genç arkadaş şunları da ekledi: «Babam eğer iki gün içinde buradan gidebilirse çok iyi olur. Yoksa kendisini mahvedecekler, ölüm tehlikesi bile var, kendisini temizleyecekler.» dedi.

O dönemde zaten birçok arkadaş hapisteydi. Ben yenisinden hapse girmeye tahammül edemezdim. Hayatımı o kadar iyi kurmuştum ki... *Middle East Airline*'de çalışan *İsmet* adında bir arkadaşım vardı, hemen onu buldum, «Bu gece uçak var mı?» diye sordum «Var,» dedi. Akşam saat 10'da yer ayırttım, araba gönderdi, valizimi hazırladım. 1957 sonu, yılbaşından önce, yanımdaki genç hemen pasaport işlerimi tamamladı. Uçağa yetiştim, gece yarısı Beyrut'a vardım. Gidiş o gidiş. Tabii çok acı oldu. Her şeyi bıraktım. *Hilton* hakkımda dava açtı. Dosya Beyrut'a geldi. Tazminat istediler. Allah-tan başsavcı akrabamdı, başka akrabalar da vardı, durumu idare ettiler, kurtuldum.

– Sonra hep Beyrut'ta mı kaldınız?

– Beyrut'taki hayatım 1958 başında başladı. İlk işim bir ev bulmak oldu. Bana en çok *Fevzi Gandur* yardım etti. Onun annesi *Selma Hanım Türk*'tü. *Ali Fuat Cebesoy*'un akrabası olurdu. *Fevzi Gandur*'un yardımıyla bir resim sergisi hazırladım. Birkaç resim sattım. Yaza kadar dayandım. Beyrut'ta iç çarpışmalar oluyordu. Hava çok gergindi.

O sırada Fransız dostum *Andrée*'nin bir kızı oldu. Birlikte Beyrut'a geldiler. Yazı *Shepert* otelinde geçirdik. Ama

Beyrut gittikçe yaşanmaz bir havaya girdi. Sonunda «Bize burada iş yok.» dedik. Hayat çok pahalıydı. «Paris'te bir evimiz var.» dedik, Fransa'ya gitmeye karar verdik. 1959 Eylülünde Paris'e döndük. Evi biraz oturacak hale getirdik. Ben de sağa sola tablo satmaya başladım. Nihayet ilk sergimi İslam Enstitüsü salonlarında açtım. Sonra Arap-Fransız Derneği'nde ve Lübnan-Fransız Derneği'nde sergiler düzenledim. Şimdiye kadar elliye yakın sergim açıldı. 1968'de İstanbul'da ve İzmir'de de sergilerim oldu. Paris'te de Türk Turizm Bürosu'nda *Mukadder Sezgin* bir sergimi düzenledi.

Artık sergi açmaya tahammülüm yok. Ayakta durup herkesle konuşmam gerekiyor. Bel ağrılarım, tansiyonum var. anjin dö puatrin de geçirdim, yoruluyorum.

1973'te İstanbul'dan dönerken Sivilingrad'da bir de otomobil kazası geçirdim. Önce Bükreş'te, sonra Paris'te tedavi gördüm. Altı ay yürüyemedim, ama sonra iyileştim. 1982'de Çeşme'de kızımın yanında bir yaz geçirdim. Türkiye'ye bu son gidişim oldu. Artık kesin olarak inzivaya çekildim.

– *İslamlıkla sosyalizmi nasıl bağdaştırıyorsunuz?*

– İslam dini her şeyden önce kardeşliğe ve eşitliğe dayanır. Fakat birçok imtiyaz sahibi bu vakıayı dışlamak istemiştir. İslamlığın yalnız dogmatik yanına güç vermişler, fıkıh ve tefsir uydurmuşlar, Peygamber'in sözlerini *Buhari* gibi insanlar, Peygamber'in ölümünden 200 yıl sonra tesbite çalışmışlardır. Artık bu Hadis-i Şeriflerin tevsik edilmesi imkansızdı. Bunları nakil suretiyle tesbit etmeye kalktılar.

Örneğin İslam'da *El Kasibi Habibullah* diye bir ayet vardır. Bu «Kazanan Allah'ın sevgilisidir,» anlamına gelir. Bunu «Ticaret yapmak, para kazanmak, bize Allah'ın sevgisini kazandırır,» diye alıyorlar. Gerçekte bu ayet «İlimde kazanç yapan, iyilik yapan, Allah'ın sevgili kuludur,» anlamına gelir...

«İlmi isteyiniz, öğreniniz, beşikten mezara kadar» diye de bir ayet vardır. Fakat İslam'ı inhiraf ettiren adamlar, petrol milyarderleri, onlardan önce birtakım halifeler, hükümdar-

lar, din adamları İslam'ı saptırmışlardır.

Ebubekir'den Hazreti Ömer'e kadar iki devir iyi bir müslüman devridir. *Hazreti Ömer* hiçbir yolsuzluğa imkan vermezdi. Onun zamanında meşhur valilerden biri bir adamı kırbaça dövmüş, o da gelip *Hazreti Ömer'e* şikayet etmiş. *Hazreti Ömer* valiyi getirtmiş ve dayak yiyen adamın eline bir kırbaç vererek, «Vur şimdi bu valiye,» demiş. Vali, «Aman nasıl olur, ben valiyim, dayak mı yiyeceğim?» diye feryat etmiş. *Hazreti Ömer* «İslam'da herkes kardeştir, hiç kimsenin imtiyazı olamaz,» demiş.

Bu olay da İslamiyet'in nasıl bir eşitliğe dayandığını göstermektedir. Ama ne yazık ki, ondan sonra gelenler, *Hazreti Ali* ve *Ömer*'in dışında hiçbiri İslam'ı uygulamamıştır.

Çeşitli tarikatlar ortaya çıkmış ve İslam'ın canına okumuştur. İslam'ın gerçek anlamı ve prensipleri kaybolmuş ve iş laklakiyata kalmıştır. İslam'ın sosyal bünyesi ayak altına alınmıştır.

İslam'da *Hazreti Ömer* ve *Hazreti Ebubekir* zamanında hiçbir fakir yoktu, her şey dağıtılır ve bölüşülürdü. Bu bakımdan İslamlık ilk iştirakçiliği, insani sosyalizmi kuran dindir. Karnı aç olan bir insan ne sosyalizm düşünür ne de kapitalizm. İslam insanın birinci hakkının yaşamak olduğunu anlamıştır. Yani, yemek, içmek, ev bark sahibi olmak. Yazmakta olduğum «*İslam'da Sosyal Eşitlik, Sosyal Sigorta*» konulu kitabımda bu sorunların daha geniş ve daha derin olarak üzerinde duruyorum. Elli yıllık bir birikimim var. İslam'ın iyi ve kötü yanlarını tesbit etmeye çalıştım. Cenab-ı Hak Kuran'da «Müslümanları mükafatlandıracağız, onların çektiği ızdırap son bulacaktır,» der. Müslümanlar Haçlı seferlerinden beri ızdırap çekmektedirler. Arabistan'da petrolün çıkması Cenab-ı Hakk'ın bir hediyesidir. *Saddam Hüseyin* bu petrol gelirlerinin bütün Müslüman arasında paylaşılmasını istiyordu. Arap Emirleri ve kralları bu petrol gelirlerini bölüşmeye yanaşmadılar. Yüzlerce odalı saraylara, sayısız ka-

dınlara, özel uçaklara sahip olan birkaç bin kiři bu gelirlerini hiç tehlikeye sokmak istemediler. *Saddam* bunun savaşını verdi. İslam'ın birinci dűřmanları bu gelirlere el koyanlardır. Onlar Müslümanları açlık içinde bırakmış ve milyarlarca doları keyifleri için harcamışlardır. Bugün Şudan'da, Bengladeş'te, çeşitli Afrika ülkelerinde yüzlerce Müslüman çocuk açlıktan ölürken bu emirlerin, kralların kılı kıpırdamıyor. Benim nazarımda bu adamlar Müslüman değil, Müslüman düşmanıdır.

Kitabımı Türkiye'de bastıracağım. Bugün Türkiye'de ilerici bir Müslüman hareketi var. Bunları yakından izliyorum, değerlerini takdir ediyorum.

BAŞLARKEN

Nâzım Hikmet'le olan arkadaşlık yıllarıma ait bu kısa notları yalnız ondan bahsetmek amacıyla yazmayı düşünüyordum.

Fakat henüz bu işe başlamışken, beni Nâzım'a görülen yolu ve olayı anlatmadan, bunun imkansız olduğunu anladım.

Eğer okuyucular bu yazıları sıkıcı bulurlarsa, Nâzım'ın hatırası adına, buna katlanmalarını ve beni, bundan örürü bağışlamalarını rica ederim.

A. Faik Bercavi

Birinci Bölüm
BURSA

I

Üç haziran bin dokuz yüz altmış üç.

Paris'in güney banliyösündeki, gürültüden uzak, insan kargaşalığından çok tabiata yakın olan küçücük evimde, bu ılık üç haziran akşamı, Nâzım'ın ölümünü duydum.

Sevilenlerin, pek çok sevilenlerin ölüm haberi, uzakta olanların üzerinde derin ve soluğu kesen bir tesir yapar. Fakat Nâzım'ın ölümü pek çok sevilenlerin «pek çok ötesinde» allak bullak edici bir tesir yaratan bir olaydı benim için.

Bu üç haziran akşamı, beni, bulunduğum ve yaşadığım bu sakin, hır gürden ve her türlü ikbal patırtısından uzak günlük hayatımdan çekip otuz yıl önceki gençlik zamanına, bir kuş uçuşu ile götürdü.

Nâzım ölmüş. Buna inanmak güçtü. Ölüm Nâzım'a yaklaşacak ve onu alıp götürecektik kadar cesaretli olamazdı. Cesareti olsa bile, Nâzım'a, cellat elini sürmekten korkmalıydı. Nâzım'ın karşısında ölüm, ancak alçaklıkla muvaffak olabilirdi. Ölümün Nâzım'ı alıp götürmesi, kıskançlığın, haksızlığın, anlayışsızlığın; güzelliğe, derinliğe, her türlü insancıl büyüklük ve iyiliğe karşı öç almasından başka bir şey olamazdı.

Nâzım, karşısında o dev boyu, fakat narin yapısıyla, İsa Mesih'in yağlı boya resimlerini andıran dalgalı bakan renkli saçlarıyla, göklerin sonsuzluğunu ve okyanusların derinliğini aksettiren mavi bakışlarıyla ve o her zamanki genç ve dimdik haliyle duruyordu.

Bu ılık haziran gecesi, beni otuz yıl önceki bir Bursa bahar gecesine götürdü. Demir parmaklıklı pencerenin ardın-

dan, ay ışığının, kalın ve geniş duvarların üstünde nöbet duran jandarmaların süngülerine çarpan aksini izleyerek, yarıya bölünmüş köylü sigaralarımızı tellendiriyorduk.

Nâzım, o sıralarda, her vakit olduğu gibi, o muhteşem gençliğinin ve yaratıcılık gücünün içindeydi. Bana gelince, zayıf, uzun boylu, henüz on sekiz yaşına basmış bir üniversiteliydim.

Ayın ışığı jandarma tüfeklerinin ucuna takılı süngüleri parıltatırken, biz, tek tük lambaları sönmeye başlayan bostanlara ve arada bir sönüp, bir yanan, Uludağ'a mutlu yolcular taşıyan otomobillerin fenerlerine yastı yastı bakıyorduk.

Yıl bin dokuz yüz otuz dört. Bursa Hapishanesi'nin batı kenarındaki en üst kattâ bulunuyoruz.

Nâzım neşeli miydi? Yoksa sessiz bir hüznün belirsiz örtüsü altında neşeli mi görünmek istiyordu? Bugün, bu noktayı bütünüyle hatırlayabileceğimi sanmıyorum. Bugün «yıllar atlılar gibi...» geçmiş bulunuyor. Bu yıllar ve onların varlıklarımıza aktardığı bilgiler, tecrübeler; mutluluklarla acılar, dünyaya ve insanlara daha başka gözlerle bakmamıza; kıymet hükümlerinin sürekli olamayacağına bizi inandırmış bulunuyor. Dün taşa tutulanlar, bugün el üstünde tutuluyor; dün uğurlu sayılanlar, bugün uğursuz diye anılıyor. Her varlık, her oluş boyuna ve dinlenmeksizin değişip durmakta...

Nâzım'ı, onunla geçen arkadaşlık yılları boyunca bera-

ber bulunduğumuz zamanki insancıl oluşları, bu çerçevenin sınırı içindeki çalışmalarımızı ve bunların bıraktığı izleri, tüm bir samimiyetle ve yürek açıklığı ile anlatacağım. Bunun pek kolay bir çaba olamayacağını biliyorum.

Yirminci yüzyıl, yalnız en büyük ve belki en evrensel şairini değil, bu şairle beraber, en ulu arkadaşlık ve kardeşlik bağlılığıyla dört yanında bulunanları sarmış olan, en büyük yoldaşlarından birini de kaybetmiş bulunuyor.

II

Gecenin koyu karanlığı Bursa'nın üstüne çoktan çökmüştü. Saat yirmi üçü geçiyor. Sokaklarda hiçbir hareket yok. Caddelerdeki tek tük lambalar, ancak daracık bir alana soluk bir ışık serpiyor. Gece bekçilerinin arasına duyulan düdük sesleri, ölüm uykusuna dalmış şehrin siyah sessizliği içinde boğulup gidiyor.

Bu derin uykunun ve karanlığın ortasında Bursa'nın tek bir binasında ışık yanmakta.

Sorgu Yargıcı, bütün gün ifade almaktan, üstelik «itiraf- lar» «koparmak amacıyla baş vurduğu her türlü canbazlıktan yargın ve bitkin bir halde. Zabıt Kâtibi'ne gelince, sabahtan beri makineyle yazı yazmaktan parmakları tutmaz olmuş, tuşlara bin bir zorlukla basıyor.

İşte ifade vermeye karşısına götürüldüğüm Sorgu Hâkimi, yorgunluktan bezgin, fakat hınçlı bir ruh haleti içindeydi. Elliye yakın, traşlı yüzü ve gözlüklerinin arkasından insana çirkin çirkin bakan, hiç de sempatik olmayan birine benziyordu.

Bursa'ya, yıl sonu tatilinden yararlanarak, eski aile dostumuz olan bir ihtiyar karı-kocayı ziyarete gelmiştim. Daha henüz sağı solu görmeye başlamamışken, gelişimden iki gün sonra bulunduğum eve iki sivil polis memuru gelerek, beni alıp Bursa Emniyet Müdürlüğü'nün bodrumuna tıkmışlardır.

Nâzım'ın şiirlerini, «835 Satır» ve diğer bir kısım eseri, ben daha lise talebesiyken tanıyordum. Nâzım'ın kendi sesiy- le plağa alınmış «Hazer Denizi», «Salkım Söğüt» şiirlerini

hepimiz ezbere biliyorduk. Plakları kapış kapış satılmıştı. Hatta liseliler, «835 Satır» şiir kitabı için bir de hikaye uydurmuşlardı. Ankara'nın rakımı güya 835 metre, yani 835 sayısı Ankara'yı temsil ediyor. «Satır»ı da, çift manalı olduğu için, onu kesen alet olarak alıyor ve Ankara'ya düşecek ihtilâli kastettiğini yayıyorlardı.

Sonra, mahpustayken bunu Nâzım'a anlatınca uzun uzun güldü ve:

«İlâhi çocuklar,» dedi, «pek yaman şeylersiniz. Doğrusu bu hiç aklıma gelmemişti...»

«Kafatası» piyesi ise 1932 yılında Ertuğrul Muhsin tarafından sahneye konularak oynanmış, fakat afişte ancak iki gün kalabilmişti. Nâzım'ın Rusya dönüşü neşrettiği şiirlerinin hepsi talebeler arasında pek tanınmış ve özel bir yer tutmuştu. Hatta, son sınıflarında bulunduğum lisede «Nâzım Hikmet'i Sevenler» diye bir de euebi grup organize edilmişti.

Fakat bütün bu platonik ilgilerin ömrü uzun olmadı. Nâzım, «Yakub Kadri», «Peyami Safa» ve «Süreyya Paşa» için yazdığı şiirlerden dolayı mahkûm olunca, ondan mektepte bahsetmek tehlikeli olmaya başlamıştı.

Gecenin ilerlemiş saatinde, Sorgu Hakimi'nin karşısına çıkarıldığım vakit, biraz önce söylediğim gibi, bu yargıcı öç almaya hazırlanmış insanlara mahsus bir psikolojik durum içinde bulmuştum. Aradan bunca yıllar geçmiş olmasına rağmen, onun sarı dişlek yırtıcı gülüşünü, kısık siyah gözlerini tekrar görür gibi oluyorum. Hakkımda vereceği kararın ne olduğunu önceden bilmek için falcı olmaya lüzum yoktu. Gözlerine bakmak yeterdi. Gerçekte ben de, bir haftalık polis sorgusundan ve sözüm ona işlemiş olduğum suçu söyletme amacıyla yapılmış olan işkencelerden bezgin ve yorgundum. Bu bir sürü kukla ve vicdansız adamın hareketleri, bende bir iç bulantısı ve bir tiksinti uyandırmıştı. Sorgu Hakimi'nin yanında geçenlerden burada bahsetmeyi lüzumsuz buluyorum. Bu hareketler klasik bir şekil almıştır dünya-

nın her yerinde.

Yalnız şunu söylemekle yetinmek isterim. Güya elinde bol bol delil varmış. Suçumu hemen itiraf edersem, benim için daha iyi olacağını büyük bir kızgınlıkla ve yumruğunu sözlerine daha da fazla bir tesir vermek niyetiyle –galibamasaya vurarak söyledi.

Bana gelince, bütün tiksintime rağmen soğukkanlılığımı bozmamaya uğraşarak:

«İkimiz de yorgunuz Hâkim Bey,» dedim. «Gerçekte itiraf edilecek ve ne de edilmeyecek bir suç işlemiş değilim. Kararınız ben önünüze gelmeden önce zaten alınmış...»

Mosmor oldu ve boğuk bir sesle hemen hırıldar gibi:

«Öyle olsun, delikanlı,» dedi. «Kendini akıllı sanıyorsun galiba. Sana hayatı cehennem edeyim de gör...»

Hiçbir karşılık vermek lüzumunu duymadım. Hakkımdaki «tevkif müzekkeresi» tahmin ettiğim gibi hazırды.

Böylece, gece yarısından sonra, üç süngülü, tüfekli jandarmanın arasında, bileklerimde kelepçe, beni Nâzım'a götüren Bursa Hapishanesi'nin karanlık yolunda yürüyordum.

Hava soğuktu, gece ıslaklığının kemiklerime kadar sızdığını duyuyordum.

Mahpushane'nin koskocaman ağır kapısı kapanıp da kendimi avluda daha bir sürü jandarmanın arasında bulunca, içimde bir şeyin kırıldığını duydum.

Henüz on yedi yaşındaydım ve şimdiye kadar, lise, fakülte, kitap, etüd ve ana şefkatinden başka bir şey bilmiyordum.

III

Beni zindan gibi, ışıksız ve her hiçbir materyalin –su, kerevet vs.– bulunmadığı bir hücrede iki gün bıraktıktan sonra, hapishanenin güney yönündeki alt katta, daracık bir yere geçirdiler. Burası öbürüne kıyasla bir köşk sayılabilirdi. Toprak seviyesinden aşağı olmakla beraber, gün ışığının girdiği kalın demir parmaklıklı bir penceresi, bir kereveti, ince bir duvarla bölünmüş bir WC ve bir musluğu vardı.

Bu hücreler, ölüme mahkûm olanları koymaya mahsus-tu. Ben siyasi bir suçlu sayıldığım ve başkalarıyla temastan yasaklandığım için beni buraya kapatmışlardı.

Rahmetli babam Kudüs'te sorgu hakimiyken –Birinci Dünya Savaşı'ndan biraz önce– yine yargıç olan ve kendilerine misafir geldiğim yaşlı dost bana bir şilte, iki battaniye ve işime yarayacak birtakım eşya daha göndermişti. Böylece iyi kötü yerleşmeye uğraşmıştım. Bütün kaygım, memleketimde bulunan annemle ağabeyime durumu bildirmektir. Yaşlı mütekaidd –son görevi valilikti– annemin adresini bildiği için, ona haber vereceğine emindim.

O sırada, Nâzım'la beraber, Bursa Hapishanesi'nde otuzdan fazla siyasi tutuklu bulunduğu kimsenin meçhulü değildi.

Aradan ne kadar geçtiğini bilmiyordum. İhtiyar karı–koca dostlarımız bana birkaç kitap ve bir koca sepet dolusu yiyecek yollamışlardı.^(*) Bunları getiren, koridor nöbetçisin-

(*) O zamanlarda, Türkiye cezaevlerinde, tutuklulara yalnız bir kilo ek-mek verilirdi. Tutuklular kendi yiyeceklerini kendileri sağlamak zorundaydılar.

den, her gün gazete almanın mümkün olup olmadığını sor-
muş ve «Bakalım, bir çaresine bakarız,» cevabını almış-
tım.

Geldiğimin onuncu günü, hücremden dışarıdaki gün ışığına bakıyor ve karanlıklara bürünmüş olan geleceği yaşlı yaşlı düşünüyordum. Hava güneşli olduğu için mahkûmların bir kısmını avluya çıkarmışlardı.

Çoğu soluk benizli, köylü kılıklı, yaşları yirmi ile elli arasında değişen ve herhangi bir köyde rastlanan insanlara benzeyen bu mahkûmlar, tutuk adımlarla, ileri geri dolaşıyorlardı.

Bir saat sonra, bu birinci grup tutuklular tekrar koğuşlarına kapatılmak üzere içeriye alındılar. Aradan bir çeyrek geçince, avluda başkaları göründü. Bunlar kalabalık değildi, üstelik şehirlilere mahsus bir kılıktaydılar. Yüzlerinden kim olduklarını seçmek güçtü, çünkü avlunun dış duvarlarına yakın, yani diğer mahkûm koğuş ve hücrelerinden uzaktaydılar.

Bir saatlik hava alma süresinin bitimine yakın, hücrenin küçük penceresinin kıyısından hızla geçen iki ayaktan sonra, içeriye bir gazeteye sarılmış bir paketin düştüğünü gördüm. Birkaç dakika bekledikten sonra hücrenin ortasında duran paketi alıp açtım. İçinde bir iki Türkçe mecmua ile, Fransızca LU'nün son üç sayısı ve orak çekiç yanı kesilmiş, birkaç «Humanité» gazetesi vardı.

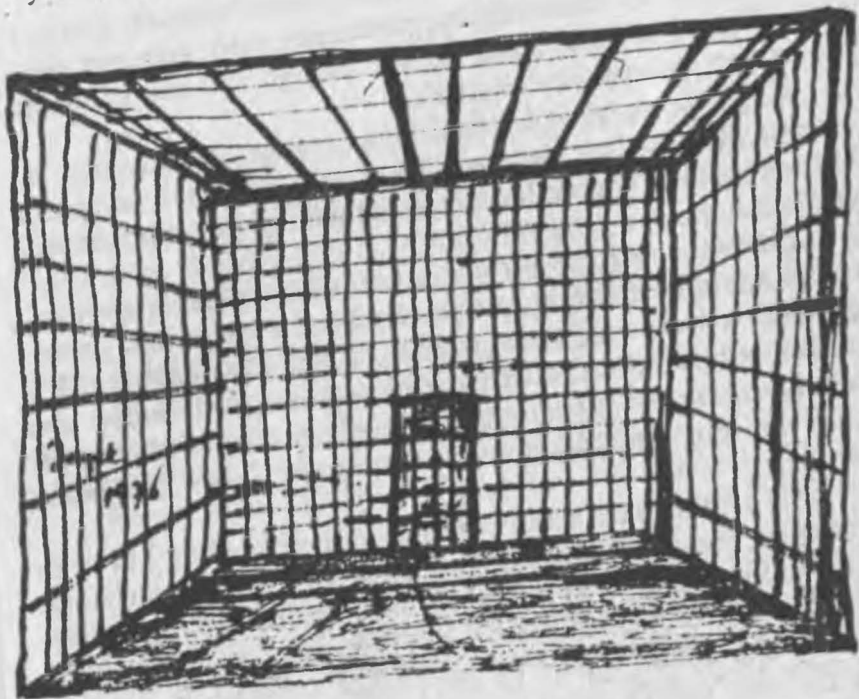
Fransızca mecmuaları karıştırırken, birinin ortasında ve satırlarının arasında, el yazısı ile yazılı Fransızca bir cümle vardı:

«Fayek kardeş, cesaretini kaybetme, kalplerimiz seninle beraber...»

Yazıyı dikkatle gözden geçirdim; bu Nâzım'ın el yazısı idi.

Aynı günün akşamı, içinde bulunduğum karamsar duru-

mu unutup, Nâzım'ın büyük bir cesaret göstererek bana ka-
dar ulaştırdığı bu mecmua ve gazeteleri karıştırarak rahatça
uyumaya çalıştım.

IV

Kış pek sert geçiyordu. Ocak ayı yarı yarıya karlı; kar-
dan dolayı kapanan küçük pencere, beni dış alemden büsbü-
tün uzaklaştırmıştı.

Toprak yüzünün altında olan, daha bir mezara benzeyen
bu dört duvarın arasında, ciğerlerime kadar işleyen ıslak so-
ğuktan biraz korunmak için, her yanıma battaniyelerle sarıp
öyle oturuyordum.

Havanın çok soğuk ve avlunun karla kapalı olması yü-
zünden mahkûmlar, koğuşlarından çıkarılmıyordu. Onun i-
çin, bütün gün koridorlardan ve malta boyundan gelen, arı
kovanını andıran gürültü sinirlerimi büsbütün geriyordu. Tu-
tuklular, teneffüs saatlerini koridorlarda, yüksek sesle konu-
şarak veya bir aşağı, bir yukarı sert adımlarla gidip gelerek
geçiriyorlardı.

Geceler bitip tükenmez oldu. Üstteki üç hücreyi, ölüme
mahkûm edilmiş olan üç şâki kardeşe vermişlerdi. Bunlar
Karadeniz kıyısında Rize şehrinde; ora hapishanesinden
buraya, idam kararlarının kesinleşmesini beklemek üzere sü-
rülmuşlerdi. Geceleri ayaklarına bağlanmış olan zincirlerin
takır tukur gürültüsü uykumu büsbütün kaçıırıyordu. İdam e-
dilecekleri gün herhalde yakın olmalı ki, zincir gürültüleri a-
ralıksız bir şekilde devam ediyordu.

Hatırladığıma göre Nâzım, bir şiirinde bu üç haydut kar-
deşten bahseder. Nâzım grubu, ilk geldiklerinde cezaevinin
bu kısmında yatmışlardı. İşte bu sıralarda, Nâzım bir fırsatını
bulup bu üç kardeşi gördüğünü ve onlarla konuşmuş olduğu-

nu bana anlatmıştı.

Karadenizlilerin, hele Ofllu ve Rizelilerin çoğu gibi onlar da sarışın, açık renk gözlü, boylu poslu ve yakışıklıymışlar. Nâzım'ın sonradan, onları bana anlatışında, onlara karşı yaslı ve dokunaklı bir sempatinin izlerini sezmiştim. Belki buna sebep, onların dar yapılı, parlak bakır rengi saçlı olmaları, yani fizik bakımından Nâzım'a benzemeleriydi.

Nâzım, bana bir de, yırtıcı ve korkunç bir katilden epey bahsetmişti. Nâzım'ın anlattığına göre katil, Bursa köylerinin birinden, 30-35 yaşlarında, kısa boylu tıknaz, koyu renk gözlünün biriydi. Sakin, biraz da aptalca bir hali vardı.

Bir miras yüzünden, eniştesi ve kız kardeşiyle aralarında, kavgaya varan bir anlaşmazlık olur. Bir gece, Süleyman denilen bu adam, herkes uykudayken, kız kardeşinin evine baskın yapar. Önce eniştesiyle ablasını öldürür ve sıra üç küçük yeğenine gelince, eli ve yüreği titremeden, gırtlaklarını keserek, onları da anne ve babalarının yanına yollar.

Ölüme mahkûm edilmişken, sonradan cezası, ömür bo-
yu hapse çevrilmiş. Bu kalpsiz adamın, pek sevdiği ve hoş-
landığı bir kedisi varmış. Bu kediye dünyalar kadar seviyor-
muş. Bir gün koğuş arkadaşlarından biri, kediye sinirlenerek
bir tekme atmış ve hayvanın ön ayaklarından birini kırmış.
Kedisinin uğradığı bu hoyratlık karşısında -ablasının ve ço-
cuklarının bu korkunç katili- hüngür hüngür ağlamış ve: 'A-
man yarabbi ne katı yürekli ve canavar ruhlu insanlar var-
mış...' diye sızlanmaktan geri durmamış...

Bunları, Nâzım'a anlattığı zaman şunu da demeyi unut-
mamıştı:

«Görüyor musunuz Nâzım Bey, bu küçük ve suçsuz hay-
vandan ne istiyorlar? İnsanın yüreği böyle bir şey yapmaya
nasıl dayanır?»

Bu olayı, sonradan Nâzım bana da anlattığı vakit: «İn-
sanoğlu güç anlaşılır bir varlık,» demişti. «Bu adam, kılı kı-
pırdamadan ve bir dakika bile tereddüt etmeden, ablasını,

eniştesini ve üç masum yeğenini ktır ktır kesiyor da, ayağı kırılan, uyuz kılıklı kara kedisinin karşısına geçip, günlerce hüngür hüngür ağlıyor. Gel de bu işi anla...»

Evet aziz ve büyük arkadaş, insanoğlu güç anlaşılır bir nesne. Hepimizin az çok birbirinin zıttı duygu veya hareketlerimiz yok mu? Veya olmuyor mu?

•
••

Kara kışın bitmesini sabırsızlıkla bekliyordum. Gerçekten, insanoğlu, zamanla, en sert ve zor yaşayış şartlarına alışmaya başlıyor. İlk bakışta bize bir dram gibi acı görünen bir olay, zamanla bu görünüşünü kaybederek normalmiş gibi görünmeye yüz tutar.

Geçmiş olan bu kısa zaman süresinde, bir mezarı andıran yeraltındaki bu daracık, her türlü hareket ve faaliyetten uzak hücremdeki yaşayışıma biraz çeki-düzen vermeye uğraşmıştım.

Böylece, her sabah, dikiz penceresinden günlük ekmek tayinini bana uzatan adama, -bu, gardiyanlara yardım eden, itimat kazanmış tutuklulardan biriydi- mümkünse bana, biraz kuru yiyecek, peynir ve zeytin gibi şeyler satın almasını rica etmiştim. İyi bir adama benziyordu. Ne istersem alacağını söyleyince doğrusu içim rahatlamıştı. Zira yiyecek ve içecek işi ciddi bir problem olmaya başlamıştı.

Bu alış-veriş ve yiyecek işini düzene koyduktan sonra, cezaevi müdürüne, anneme mektup göndermemin mümkün olup olmadığını rica yollu yazdım; bu ricama da hem anneme ve hem de o sıra Atina'da bulunan ağabeyime hazırlamış olduğum mektupları iliştip ilave ettim: «Bir mâni görmediğiniz takdirde bu iki mektubun postalanmasına delâletinizi saygı ile dilerim, ilâh...»

Ertesi günü dikiz penceresini açan bir gardiyandı. Terbi-

yeli bir tonla, Müdür Bey tarafından gönderildiğini, mektuplarımın postalanmış olduğunu ve herhangi bir isteğim varsa söylememi bildirdi.

Gardiyana, onunkinden daha az terbiyeli olmayan bir şekilde, saç ve sakalımın pek fazla uzamış olduğunu ve sıcak bir banyoya çok ihtiyacım bulunduğunu söyledim. Meşgul olacağını belirterek gitti.

V

Hapishaneye geleli bir aydan fazla olmuştu; bu kısa müddet içinde korkunç bir şekilde zayıflamış ve solmuştum. Yaşımdan hiç değilse on yaş fazla gösteriyordum.

Mahkemenin başlayacağına dair henüz bir işaret yoktu. Hakkımda verilecek kararı, önceden tahmin etmekle beraber, içimde yine silik de olsa, bir ümit ışığı yanıp sönüyordu.

Annemden, beni teselli eden ve bana kuvvet veren bir cevap almıştım. Ne kadar üzülmüş olduğumu biliyordum, fakat bu üzüntüsünü belli etmemeye uğraşıyor ve bana eşten, dosttan, akrabadan ve memleketten haberler veriyordu. Nur içinde yatsın anneciğim. Anaların en kutsallarından biriydi o. İlkokulu bitirdiğim zaman tatilde okumam için bana verdiği kitapların başında büyük Gorki'nin «Ana»sı vardı.

Kardeşim Fuad'a^(*) gelince, bana sadece bir kartla karşılık vermişti.

Bir sabah, gardiyan kapıyı şangur şungur açarak seslendi: «Beyim, Savcı Beyfendi teftişe geldi, Müdür Bey'in bürosunda bulunuyor şimdi, sizi görmek istiyor; götürmeye geldim.» Bulunduğumuz kısımla, Müdür'ün bürosuna ve diğer idare kalemine giden merdivenin arasında, iki yanı hapishane tavanına kadar boy alan bir malta meydanından geçmek lazım. Hava fena olduğu zaman, mahkûmlardan bir kısmı

(*) (1912-1937) Fuad ağabeyim benden dört yaş büyüktü. Özellikle çini mürekkeple yaptığı Şark desenleriyle tanınmıştı. Aynı zamanda şairdi de. Uzun boylu, narin yapılı ve çok yakışıklı bir gençti. Henüz 26 yaşındayken ölmüştü. Ölümü annemi müthiş sarsmış ve bu acıya dayanamayarak 1938'de vefat etmişti.

burada buluşur veya bacaklarının tutukluğunu gidermek için gezinirdi. Bu yüzden bu orta malta boyu her vakit kalabalıktı.

Bu sabah oradan geçmeye hazırlanırken, diğer mahkûmlara benzemeyen bir grubun da bulunduğunun farkına vardım. Biraz dikkatli bakınca, bu küçük grubun ortasında, bakır rengi sakallı, çok uzun boylu birini gördüm. Bu Nâzım Hikmet'ti. O da beni tanımış, dost ve kardeşlik dolu bakışlarını yüzümde gezdiriyordu.

Genç Savcı Yardımcısı Ferit Bey'i, Emniyette geçen bir haftalık tahkikat ve azaplı anlar sırasında tanımıştım. Otuzuma henüz basmış, beyaz-pembe yüzlü, gözlüklü, çok temiz ve itinalı bir şekilde giyinen bir gençti. Dosyanın incelenmesi ona verilmişti.

Bana karşı ileri sürülen itham ve suçlamalara pek inanır bir hali yoktu. Fakat o sıralardaki iç ve dış politika şartları, onun en küçük bir insancıl jest yapmasına müsait değildi. Komünistlik suçu(!) ile tutulanlara, vebalıymışlar gibi, kimse sokulmak veya onlarla meşgul olmak cesaretini gösteremezdi. Aynı durum bugün de değişmiş değildir bu güzel memlekette.

Bu bakımdan, Ferit Bey'in beni görmek istemesini pek cesaretli ve medeni bir hareket olarak telakki etmiştim. Nâzım'a bunu sonradan anlattığım zaman, onun da benim gibi düşünmekte olduğunu görmüştüm.

Ferit Bey Nâzım'a da çok ilgi ve dostça bir yakınlık göstermiş, hatta hapishancenin en havadar olan batı yönündeki en yüksek katına çıkmasını o sağlamıştı. İşte, bu genç ve temiz yürekli Savcı Yardımcısı'nı görmeye götürülüyordum.

Müdür'ün bürosunda idi. Elimi eski bir arkadaş gibi sıktıktan sonra:

«Nasılsınız efendim?» dedi. «Sizinle biraz konuşmak istiyorum. Mahkemeniz pek yakında başlıyor; bir avukata ihtiyacınız olacak. Acaba birini buldunuz mu?»

Bir müddet, sessiz sessiz etrafıma bakındım; sonra bir derviş gibi cevap verdim:

«Bir avukata ihtiyacım olacağına inanmıyorum beyfendi. Çünkü bildiğime göre, benim ne savunacak bir suçum var ve ne de müdafaayı gerektirecek bir durumum. Hem, yargıçların, benim inanışımı paylaşacaklarına kuvvetle eminim...»

Acıyarak bana baktı. Ne söylemek gerektiğini araştırıyor gibiydi. Sonunda:

«Ne söyleyeyim,» dedi, «madem ki böyle düşünüyorsunuz, Allah yardımcınız olsun demekten başka söz yok. Yalnız İstanbul'daki mümessiliniz ve memleketinizdeki otoriteler size bir avukat tutmamızı rica ettiler de ondan sizinle bu hususta görüşmek istedim. Bir düşünün yinc... Aklıma gelmişken sorayım; bir istediğiniz varsa çekinmeden söyleyin bana. Mümkün olanı yapacağımdan emin olabilirsiniz.»

Dört beş kitap ismi verdim, bir de çok ihtiyacım olan ve hapishanenin bakkalında bulunmayan birkaç tuvalet eşyası, –sabun, kolonya, diş macunu gibi– yollamasını rica ettim.

«Olur, olur,» dedi, «bunlar bir şey değil. Hava iyi olunca da sizi bahçeye, biraz renklenmeniz için çıkaracaklar. –Bunu söylerken göz ucuyla solgun benzime baktığını fark ettim– Ha, bir şey daha var. Size yeterli bir miktar para gönderdi aileniz, işte makbuz. Para Müdür Bey'in kasasında. İhtiyacınız oldukça bir miktar alırsınız... Üstünüzde bu kadar parayı bulundurmanız doğru olmaz...»

Aradan bu kadar yıllar geçti, hâlâ bu cesur, temiz yürekli genç Savcı Yardımcısı'nı sevgi ve iyilikle anarım.

Biz daha cezaevinden çıkmamışken, onun Anadolu'nun uzak, «kuş uçmaz, kervan geçmez» bir kasabasına savcı olarak atandığını duyunca, onun bu uğradığı sürgünde bizim de payımız olduğunu düşünerek ne kadar üzülmüştük.

Aradan zaman geçince, bu genç Savcı Yardımcısı'nın, Nâzım'ın şiirlerine tutkun olduğunu ve onlardan çoğunu ezbere bildiğini öğrenmiştik.

Günlük ekmek endişesi, idealimiz olan sosyeteyi meydana getirmemizden önce, bizi istemediğimiz birçok işleri yapmaya zorlar. Neylersiniz, bu kavga sert ve çetindir, ona ekme kavgası diyoruz. Bu kavganın devamı boyunca belki çirkin ve alçakça hareketlere de baş vururuz. Buna rağmen bu kavga binlerce yıldır durmaksızın sürüp gidiyor.

VI

Şubat ayının ortalarına doğru, kışın hızı azalmaya başlamıştı. Cezaevindeki yaşayış ritmi, dünyanın, güneşin etrafında dönmesine engel olmaksızın, sürüp gidiyordu.

Havanın yağışlı olmadığı günlerde, beni bir gardiyanın yanında olmak üzere, bahçeye hava almaya çıkarmaya başlamışlardı. Gökyüzüne doya doya bakmak, o sonsuz maviliğe dalıp gitmek ne güzeldi! Gümüş renkli yumak yumak bulutların, bu dinlendirici gök renginin içinde nazlı nazlı gezinmelerini seyretmek meğersc ne büyük bir zevkmiş.

Uzaktâ, Uludağ'a çıkan yolda yeşillikler öbek öbek. Kış olmasına rağmen, güneşin yıkanmış ve temizlenmiş ışıkları, ılık ılık iliklere kadar işliyor. Kış aylarında, içimde çöreklenip yer almış olan bu ıslaklığı söküp atmak istiyor gibiydim.

On sekiz Şubat'ta, annemden bir koli geldi. Sevgili ana-cığım doğum günümü ne kadar da iyi hesaplamıştı. Sevdığım Beyrut kurabiyeleri ile, kendi ördüğü üç çift yün çorap, bir kazak ve iç çamaşırı yollamıştı. Gözyaşlarım kurabiyeleri büsbütün ıslatmadan, paketi bir kenara koydum.

Aynı günün akşamı Fuad'tan da büyücük bir zarf geldi. İçinde bir alay fotoğrafla, Yunan sanat eserlerine ait orijinal ve zengin bir albüm de vardı. Hayatımın her yönünde, sevgi ve bağlılık bana hep rehber olmuştur. Bu, beni çoğu zaman mutluluğa götürdü diyemem; fakat ben ondan hiçbir vakit ayrılmadım.

Şubat yirmi dördte, savcılıktan, duruşmamın gelecek hafta başlayacağı bildirildi. Bu haberi heyecansız karşılamış ol-

mama gerçekten şaşmıştım. Herhalde, hakkımdaki kararın çok önceden verilmiş olacağını durmadan düşündüğüm için.

Gerçekte, tevkif edildiğimden ve mahpushaneye getirildiğimden beri, kendimi, beni bekleyen âkıbete alıştırmaya uğraşıyordum. Böylece, uzun süreli bir çalışma programı tasarlamış ve duruşmalar biter bitmez, bu programı tatbika hazırlanmıştım.

O sıralarda, tutukluları, havalar iyi gittiğinden, her gün bahçeye çıkarıyorlardı. İlk çimenler, önce duvar diplerinde kendini göstermişti. Mahkûmlarla, bu boy boy, türlü türlü kılık ve yaştaki insanoğullarıyla, kendi aramda bir bağlılık ve yakınlık bulmaya çalışıyordum.

Nâzım'la arkadaşlarını, diğer tutuklularla birarada bahçeye çıkarmakta bir engel kalmamış olmalıydı ki, onları da öbür mahpuslarla görmeye başlamıştım. Böylece, sık sık mecmua ve gazetelerden istifade edebiliyordum. Zaten bütün işim derslerimi hazırlamak, elimce geçen kitap ve mecmuaları okumak, ve karton buldukça desen yapmaktı.

Mahpushanenin iri taşlı, kalın-enli duvarlarını, yaşlı meşe ağacını, jandarmaların krokilerini sık sık çiziyordum. Onlara bazen zorba, kayıtsız ve bazen yaslı ve dalgın bir ifade vermeyi deniyordum.

Nâzım'la arkadaşları, aralarında sık sık futbol, voleybol ve birdirbir oynuyorlardı. Hepsi de neşeli ve canlı mektepliler gibiydi. Nâzım'a gelince, hepsini bir baba gibi gözetiyor, onlarla oynuyor ve her birine ayrı ayrı oyun hakkında direktifler veriyordu.

Oyun faslı bitince, Nâzım, Nâil'le beraber bir duvar dibine çekiliyor ve Nâil'e yazılarını dikte ediyordu. .

O anlarda, onlara katılıp, aynı şekilde vakit geçirmeyi istediğimi kesinlikle söyleyemeyeceğim. Herhalde, kendi «Haç»ımı kendim taşımayı tercih ediyordum.

FAİK BERCAVİ, Nazım Hikmet'in Yaptığı Portresi
Fotoğraf: Kerem Topuz

VII

Mart'ın üçü duruşma günü idi.

O sabah henüz şafak sökmemişken daha, bir gardiyan tarafından, mahkemeye hazırlanmak için uyandırılmışım.

Başgardiyanın odasına geldiğimizde, jandarma onbaşısi hemen koşup bileklerime kelepçe taktı. Tam bu arada odaya giren başgardiyan, beni görünce bozuldu ve kıpkırmızı kesildi. Derhal odadan çıkıp boş on dakika kaybolduktan sonra tekrar kapıda görünerek, onbaşısı dışarıya çağırttı.

Birkaç dakika geçmişti ki, bu sefer ikisi birden göründüler. Jandarma onbaşısi yanıma yaklaşarak, kelepçelerimi çözüp:

«Size kelepçe takılmayacakmış, savcılığın emri varmış buna dair,» dedi...

Cevap vermedim. Böyle durumlarda, ha kelepeli gitmişim mahkemeye, ha kelepçesiz, bunun ne önemi olabilirdi? Benden başka daha dokuz mahkemeci vardı. Altı adet jandarmanın arasında adliyenin yolunu tuttuğumuzda, ortalık henüz uyanmamıştı bile.

Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nin salonu. Nice haksız kararların verildiği yer. Duvarları, utançtan olmalı, çoktan karmışlardı.

Duruşma, bütün benzerleri gibi, gizli olarak yapılıyor. Bu salonda geçen sözüm ona mahkeme ve adalet komedyalarını anlatmak için ciltler doldurulsa ilham kaynağı tükenmez. Daumier'nin, mahkemeleri çırılçıplak soyan desenleri kadar tesarli ve derin bir şekilde adaletin ne olduğunu gös-

teren eserler hemen hemen yoktur.

Okuyucu kardeşlerim, sizleri, bu duruşmanın sıkıcı ve iğrenç tafsilatıyla bıktıracak değilim, yalnız müsaade edin de, kısaca anlatayım; okumaya değer.

Başkandan başlayalım: Yeryüzünde onun kadar çirkinine rastlamak pek güç olacak; dişlek ve canavar suratlının biri. İnsana, dişleyecekmiş veya bir tarafını ısırıp etini yiyecekmiş gibi bakıyor. Elli yaşlarında olmalı. Patlak ve kin fışkırtan gözlerini bana diktiği zaman içimi bir bulantı kapladı.

Her iki yanındaki azâ da, hemen aynı yaşta ve hortlak suratlı idiler. Bir Arap atasözü: «İçlerinin ne olduğu suratlarında yazılıdır insanların...» der.

Savcıya gelince, yelken kulaklı, göbekli, yanakları şişkin ve domatesi andıran basık burunlu ve yılan gözlü bir yaratıktı. İnsana bakarken, boynuna yağlı bir ip geçirecekmiş gibi bir tavır takınıyordu.

İddianame bir sayıklama şaheseriydi. Bir sürü, olduğundan... bulunduğu... ve bundan dolayı... ve mucibince'ler ve sâireden sonra, benim tehlikeli bir ihtilâlcî olduğumu, Türkiye Cumhuriyeti'nin meşrû rejimini devirmeye teşebbüs etmiş olduğumdan, suçumun, Ceza Kanunu'nun, filan sayılı maddesine uymakta olduğundan, benim bu maddenin a ve b fıkraları mucibince muhakemem icabettiğini^(*)...

Başkan, bu şaheser iddianame okunurken birkaç defa esneyip gerindi.

Oturuma tanıkların geçit resmiyle devam edildi. Bunların çoğu –bir alay hiç görmediğim talebeler– Hukuk ve Edebiyat Fakültesi talebeleriydiler; veya kendilerine o sıfat veriyorlardı. Ben şahsen onları, fakültede gördüğümü katiyen hatırlamıyorum. Hepsini nasıl da biraraya getirmişlerdi? Nereden çıkmışlardı? Geçelim. Oysa ki fakülte arkadaşlarımdan hiçbiri yoktu. Zaten o kadar azdık ki... Yalnız biliyorduk ki,

(*) Benim o sırada henüz on sekiz yaşına basmış, yabancı ve burslu bir üniversiteli olduğumu okuyuculara hatırlatırım.

bazı fakültelerde, Birinci Şube'yle Milli Emniyet ajanları talebe hüviyeti altında, uyanık, serbest fikirli ve alışkan olanları, gzetlemekle grevlenmişlerdi.

Bu boş kafalı, vicdandan yoksun delikanlıların tanıklığından sonra, hocalarımın, İstanbul Sorgu Hakimliği'nce hakkımda alınan ifadelerinin okunmasına sıra geldi.

Profesrlerimin hepsi, benim çok ağırbaşlı, etliye sütlüye karışmayan ve yalnız etüdleriyle meşgul olan, alışkan, kendi arkadaşlarımdan çok daha zengin kültürlü, Türkçe dilinin dışında  lisan bilen, yann için mit ilham eden bir talebe olduğumda birliktiler; üstelik, yabancı olduğum halde, Türkçe'yi Türk talebelerinin hepsinden çok daha iyi bildiğimi tanıklıklarına katıyorlardı.

Politika bahsine gelince, benim hiçbir zaman böyle münakaşalara karışmadığımı, esasen politik konuşmalar yapılmadığını da söylüyorlardı.

Savcı, profesörlerin tanıklığından hiç de memnun olmuşa benzemiyordu. Bütün bu ifadelerin, profesör gevezeliğinden başka bir şey olmadığını hakaretle iddia etmekten çekinmedi. Halbuki bu hocalarımın içinde, Türkçe'nin çok tanınmış, evrensel olmuş  dört eli plecek ilim adamı vardı. Savcının o küstahça sözleri ilim ve işfan adına utanılacak bir hezeyandı.

Duruşma saat on altıya kadar sürdü. Başkan, bu arada, bana başka bir mdafai tanığı getirip getirmeyeceğimi sorunca, sakın sakın:

«Hayır Reis Beyefendi,» dedim, «yüksek huzurunuz benim en büyük gvenimdir...»

Bu karşılığım üzerine, o kin dolu bakışlarını bir kez daha üstümde gezdirdi.

Komedyanın birinci perdesi böylece kapanmış oldu.

VIII

Birinci duruşmadan beş gün sonra, bir sabah beni Müdür'ün çağırdığını söylediler. Bürosuna girdiğim zaman, yüzündeki sıkıntılı izler gözüme çarptı. «Yine ne oluyor,» diye kendi kendime sordum. Müdür söze başlamakta gecikmedi:

«Otur evlat, nasılsın bakalım? Duruşma iyi geçti mi?»

Müdür'ün, beni duruşmanın nasıl geçtiğini öğrenmek için çağırmamış olduğunu bilmekle beraber, istifimi bozmadan ve sakın bir tavırla sorgusuna cevap verdim.

Müdür, sözümü bitirmemi beklemedi, sonra:

«Savcılıktan emir geldi,» dedi, «seni diğer siyasilerin katına çıkaracağız.»

Şaşırdım:

«Nasıl olur Müdür Beyfendi, mahkeme henüz sona ermedi...»

«Biliyorum oğlum, biliyorsun, fakat emir böyle. Hem yukarı katta daha rahat edersin, hiç değilse güneş ışığı ve hava var...»

«Teşekkür ederim, fakat bu...»

Sözümü tamamlayamadım; Müdür biraz üzüntülü olarak:

«Ne düşündüğünü anlıyorum,» dedi, «günahı onların boynuna...» Yapılacak bir şey yoktu. Emir emirdi.

Beni Nâzım'ların yanına çıkartmak istemeleri bir tuzaktı. Bunu Müdür de benim kadar anlıyordu ama onun elinden bir şey gelmezdi. Bütün otorite Başsavcı'daydı.

Mahkemede, benim diğer siyasi tutukluların yanına çık-

mak isteğinde bulunmuş olduğum ileri sürülecekti. Benim gerçeği söylemeye kalkışmamın hiçbir değeri olamayacağını, benim kadar, Müdür de biliyordu.

Nasıl olsa sonuç değişecek değildi. Hani beni mahkûm etmek için bu mahkeme komedyasına bile lüzum yoktu.

Hal böyleyken, Müdür'e karşı büsbütün aptal olmadığını hissettirmek amacıyla:

«Korkarım ki 'efendim,» dedim, «bu güneş ve hava işi, bana çok pahalıya oturacak; lütfen savcılığa bunu kabul edemeyeceğimi söyleyemez misiniz telefonda...»

Biraz düşündükten sonra, Müdür Bey telefonu açıp hemen savcılığı aradı. Konuşmasından, karşısındakinin Ferit Bey olduğunu anlamıştım.

Ferit Bey'e, benim Nâzım'ların yanına çıkmayı kabul etmediğimi, bunun usule aykırı olduğunu ileri sürdüğümü, mahkemenin henüz sonuca varmadan, böyle bir durumun benim aleyhimde olacağımı söylediğimi tekrarladı.

Buna rağmen bir şey değişmedi. Başsavcılığın buyruğu kesindi; boyun eğmekten başka çıkar yol yoktu.

İkinci Bölüm
ÜÇÜNCÜ KAT

I

Nâzım ve arkadaşlarına, –hepsi otuz dört kişiydiler– hapisanenin batı kanadının son katı verilmişti. Diğer mahpuslarla bir arada bırakılmaları yasaklanmış olduğu için, iki yüz tutuklunun oturup yatmasına yeterli olan bu yer, sadece otuz dört siyasi tutukluya hasredilmişti. Benim de yukarıya çıkmamla otuz beş kişi oluyorduk.

Malta boyuna bakan, dört büyük ve beşer kişilik iki koğuş bulunuyordu her iki yanda. Koğuşların içinde, yerden bir metre yükseklikte, yüzün üçte ikisini kaplayan tahta kerevetler vardı. Mahpuslar, geceleri bu kerevetin üstüne, yatmak için şiltelerini yayıyor ve gündüzleri bu şilteleri toplayıp oturtmak için yeri açıyorlardı.

Katta yıkanacak yer yoktu ama, altı musluk bulunuyordu, dar bir koridorda. Üstelik altı adet WC mevcuttu. Yıkanmak isteyenler kova veya gaz tenekeleri içinde, mangalların üstünde su ısıtıyorlardı. Bu konforla bu kat diğerlerine göre zengin bir köşk sayılırdı.

Mart ayının ilk haftası.

Saat on yedi. Ders zamanı. Herkes Nâzım'ın bulunduğu dipteki büyük koğuşta. Bu koğuşta, Nâzım, Nâil, Tornacı Ahmed, Bulgar Gavritç ve Ufak Ali gelip yatıyordu.

Nâil, Nâzım'ın en yakın arkadaşı sayılıyordu, o da şairdi. Küçük bir şiir kitabı da neşretmişti. Şiirlerinde içli ve doku-naklı taraf yok değildi.

Yirmi beş yaşlarında, orta boylu esmer bir gençti. Grubun içinde, Nâzım'dan sonra en okumuş olanı. Konya Lise-

si'ni bitirdikten sonra, Moskova'ya yüksek tahsil yapmaya gönderilmiş. Üniversiteyi bitirip bitirmediğini bilmiyorum.

Nâzım, onu küçük bir kardeş gibi, yanından ayırmazdı. Hastalık geçirdiği, belki de hâlâ o canavar verem hastalığından büsbütün yakasını kurtaramadığı için, Nâzım ona özel bir ilgi göstermekte haklıydı.

Sabahları erkenden kalkılıyordu. Bana, Bursa'nın kuzey kısmına bakan küçük koğuşu verdilerdi. Zaten boştu. Ali Galib ve Gavritç'in yardımıyla burasını iyice temizleyip, kendime göre yerleştim. Bol bol yerim vardı sayılır.

Nâzım'la arkadaşları küçük bir «Communauté» halinde yaşıyorlardı. Gelirin büyük parçasını, Nâzım'ın kitaplarından ve dostlarından gelen para teşkil ediyordu.

Günlük işler bölünmüştü: Alış-veriş, yemeğin pişirilmesi, bu işleri bilen üç arkadaşla verilmişti. Bulaşık ve koğuşların temizliği, istisnasız ve sırayla hepsi tarafından sağlanıyordu. Bol olan ekmekti yalnız. Her gün adam başına verilen kiloluk tayının hepsini yemek imkansızdı. Kalan ekmekler biriktiriliyor ve pazar günleri gelen ziyaretçi ailelere veriliyordu.

Kahvaltı çay ve zeytin. Genellikle menüde büyük bir değişiklik yoktu. Öğle yemekleri fasulye veya mercimek ve patates... Gelir bol olduğu zamanlar fasulyeye bir pilav ilave ediliyordu.

Akşamları, kasaptan alınan kemikler kaynatılıp onların suyu ile sebze veya un çorbası yapılıyordu.

Tatlı diye bir şey yenmiyordu. Olağanüstü olaylarda tahin helvası tatlıların kraliçesi gibi görünürdü.

Yiyecek içinde tüm bir darlık var denemezdi. Güçlük sigaradan ileri geliyordu. Grubun içinde yalnız on kişi sigara içmiyordu. Kalan yirmi dördüne günde üç sigara dağıtılıyordu. Onlar bu sigaraları yarıya bölüp altıya çıkarıyorlardı.

Havaların güneşli gittiği şu sıralarda sık sık bahçeye çıkarılıyorduk. Çoğu zaman, koskoca avluda yalnız biz bulun-

muyorduk. Birdirbir oyunu en çok tutunan bir eğlence ve spor yerine geçiyordu.

Arkadaşlarım içinde evli ve çocuk babası olanlar çoğunluktaydı. Tevkif edildiklerinden beri hiçbir gelirleri kalmamıştı. Bütün kazançları günlük çalışmalarından ileri gelirdi. Bu bakımdan ailelerinin durumu, ancak yokluk ve güçlük sözleriyle ifade edilebilir.

Nâzım pipo içmekte devam ediyordu. Tütününü, Ertuğrul Muhsin, Zekeriya Bey gibi dostlarıyla, kızkardeşi Samiye veya annesi ressam Celile Hanım yolluyorlardı. Onun tütün masrafının «Communauté» ile bir ilişkisi yoktu.

Nâzım için pipo içmek bir ihtiyaç halindeydi o zaman. Her biri insanı en derin duygularını kapsayan, coşkun ve çoğunlukla sevgi ve insanlık işlenmiş, engin birer melodiyi andıran şiirlerini yazarken, piposunun dumanlarına bakıp düşünmeyi severdi.

Avludan koğuşlara döndüğünde tarih ve dil derslerine başlanırdı. Benim yukarıya, yanlarına çıktığım vakit, Nâzım, bu dersleri üstüme alıp almayacağımı sorunca, sevinçle kabul edeceğimi söyledim. Böylece, Nâzım'ın ders yükü hafiflemiş oluyordu.

Aslında, bu benim için de müsbet bir meşgale oluyordu. Yalnız kaldıkça yaşlı yaşlı, düşüncelere dalmaktan da beni bir müddet olsun uzaklaştırırdı bu hocalık. Hatta ayrıca istiyenler varsa, onlara Arapça veya İngilizce de öğretebileceğimi söylemiştim. Çünkü Fransızca öğretmenliğini Nâzım üstüne almıştı.

Dersin süresi bir saatti. Fakat her dersten sonra bir ihtilâl şarkısı söylemek, gelenek haline gelmişti. Bu şarkıların çoğu Bulgar ve Sovyetler Birliği ihtilâl şarkılarından, Nâzım ve Nâil tarafından adapte edilmişti. «Jandarma», «Volga mahkûmları» şarkıları gibi. Bu şarkıların melodileri öyle sıcak ve dokunaklıydı ki...

Nâzım'ın koğuşunda tavlâ, iskambil kağıdı ve domino da

vardı. Boş zamanlarda, isteyenler –sırayla– tavla veya dominoyu alıp oynarlardı. Fakat oyun bitince tavla, iskambil veya dominoyu getirip yerine koymak zorundaydı herkes.

Mecmua ve gazeteler için de aynı kaide tatbik olunurdu. kitap, mecmua ve gazeteler muntazam bir şekilde, sıralanmış dururdu. İsteyenler oradan alıp, okuduktan sonra getirip yerine bırakmak mecburiyetindeydi. Bu disipline herkes, şartsız olarak saygı gösterirdi.

Benim yanlarında oluşum, Nâzım'ın serbest zamanını artırdığı için, şimdi daha sık olarak Nâil'e yazılarını ve şiirlerini dikte ediyordu.

Saat on beşte tekrar derslere başlamışlardı: Tarihî mad-diyccilik, diyalektik, Türk Kurtuluş Savaşı tarihi, Türkiye'deki işçi hareketleri, sendikacılık vesaire.

Bu derslerin çoğunu Nâzım'la Nâil verirlerdi. Galib ve Tornacı Ahmed, onlara asistanlık yaparlardı.

II

Mart ortasındayız. Yıl yine 1934.

Havalar ılınmıştı artık. Güneşin tesiriyle kendimi daha dinç hissediyordum. Bir yandan derslerimle meşgul oluyor, öte yandan da gücümün yettiği kadar Nâzım'ın yükünü hafifletmeye uğraşıyordum. Böylece vaktin nasıl geçtiğini fark etmiyordum bile.

Ayın on altısında yine duruşmam vardı. Bu müdafaa içindi. Geçen duruşmada, savcı uykusunu feda ederek, beş yıl ağır hapse mahkûm edilmemi istemişti. Yaşım genç olmasaydı, bu sayın savcı herhalde asılmamı talep etmekten çekinmeyecekti.

Duruşmadan bir gün önce, Nâzım'la Malta boyundaki pencerenin kenarında durmuş konuşuyorduk. Müdafaaam için yazdıklarımın daha bazı şeyler eklemek istiyordu. Bense:

«Zahmete değmez, üstadım,» diye itirazda bulununca, Nâzım ısrar etti:

«Değer Fayek kardeşim, değer. Sözümü dinle, benim bu işlerde epey tecrübem oldu. Buradakiler bakmasalar bile Temyizdekiler okur. Onlar Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'ne benzemezler...» Sonra aklına bir şey gelmiş gibi durakladı ve yüzüme dikkatlice baktıktan sonra devam etti:

«Temyiz için bizim avukatımız ve dostumuz İrfan Emin'e yazdım. Buraya senden vekaletname almak için gelecek. Göreceksin çok babayiğit ve harika bir adam.»

«Fakat üstadım, benim...»

«Biliyorum, biliyorum. O cihetin gereğine bakarız. Sade-

ce yol parasıyla otel masraflarını sağlarız, o kadar... Zaten versek de avukatlık ücreti almaz. Bizim zavallı paramıza ihtiyacı yok. Nasıl olsa zengin müşterileri çok... Onların hesabına katar bizimkileri...» İkimiz de güldük.

O anda, Nâzım'ın dostluk, kardeşlik ve insanlık bağlarına ne kadar önem verdiğini sezdim; gözlerim dolu dolu oldu.

Nâzım, bunu görmemiş gibi sözüne devam etti.

«İdeal arkadaşlığı kadar güzel ve eşsiz bir bağ yoktur Fayek yoldaş. Hem aynı yolda yürüyünce, insanların ihtiyaç karşısında birbirlerine destek olmaları tabii bir haldir. İdeal yoldaşlığı kardeşlikten de güçlüdür.»

Biraz durakladıktan sonra:

«Şunu da söylemek gerek,» dedi, «bu böyle olmakla beraber, aynı yolda yürüyenler arasında, maalesef, her vakit aynı sevgi ve bağlılık göze çarpmaz. Bu da insanoğlunun zayıf yanı. Yeni kurulacak topluluklarda bu sevgiye daha çok yer ayrılacağına inanıyorum.»

Bir müddet sustuk. İkimiz de, yıkanmış gibi berrak bir hâl almış olan göğün maviliğine bakıyorduk.

«Seninle iki sebepten ötürü ilgileniyorum Fayek kardeş,» diye tekrar konuşmaya başladı Nâzım. «Birincisi yaşımdan çok daha olgun oluşun. Bu olgunluğa nasıl ulaştın, doğrusu şaşılacak bir şey. İkincisi kendini disiplinlemeyi kolaylıkla başarabiliyorsun. Bu da çok önemli bir yanın... İnsan olarak da epey çetin yollardan geçmişsin. Bizim aramıza geldiğinden beri, kötü şartlar altında bulunduğun halde, ağızdan bir tek yankılı söz çıkmadı. Sonra bu kadar zengin bir kültürü ne zaman ve nasıl elde ettin? Şaşılacak iş... Bunca yabancı dil...»

Nâzım'ın bu samimi görüşlerine rağmen biraz sıkılmıştım: «Bunlar pek önemli sayılmaz, üstadım,» dedim, «babasız büyümek insanı, vaktinden önce olgunlaştırır. Küçük yaşta sorumlu oluyoruz. Sonra annem bize çok insancıl ve çok bilgç bir terbiye verdi. Dil bilme işine gelince, Beyrut'ta çok kişi iki üç dil bilir...»

«Mütevazî olmak iyi bir şey Fayek kardeş, ne olursa olsun senin gibi gençler pek az; kafası dolu, yüreği zengin olmak güzel şey.» Sonra konuyu değiştirdi Nâzım:

«Önümüzdeki pazar günü Pirâye^(*) geliyor. Senden ona epey bahsettim mektuplarımda...»

Nâzım, Pirâye'yi «bir mecnun» gibi seviyordu. «Bal gözlü, alev saçlı bacım...» diye anardı onu hep.

Bir zaman, konuşmadan, öylece sessiz sessiz kaldık. Demir parmaklı pencereden, dışardaki semanın yavaş yavaş alaca karanlığa bürünmeye başladığını görüyorduk.

(*) Bilindiği gibi Pirâye Nâzım'ın, bütün varlığı ile aşık olduğu eşi idi. O nu tanıdığım zaman, bir abla gibi ona bağlanmışım. İnsanlık, sevgi ve şefkat dolu bir kadındı Pirâye.

III

Mahpuslar, her pazar günü ziyaretçilerini karşılamak için cumartesi gününden hazırlanmaya başlar. Saç sakal traşı olunur, yıkanılır, varsa temiz çamaşır konur. Böylece, ellerinden geldiği kadar, eşlerine ve dost ve akrabalarına iyi bir şekilde görünmeye önem verirler.

Çoğu Bursa'nın dört yanındaki köy ve kasabalardan olan mahkûm ve mevkûfların ziyaretçileri epey kalabalık olur. Sabahın çok erken saatlerinde, köylerinden gelen bu ziyaretçiler, mahpushanenin dışındaki boş meydanlıkta toplanmaya başlarlar. Bu meydanlık bir pazar halini alır adeta.

Yaşlı ve genç kadınların, siyah, kırmızı, pembe ve her renkten ırbaları; yaşlı erkeklerin şalvarımsı pantolonları ve çeşit çeşit mîntan-çeketleri; genç kızların işlemeli baş örtüleri görülecek bir manzaradır. Gün doğmadan gelirler ve sabırsızlık göstermeden kapının açılış saatini beklerler.

Onlar, yüzlerce yıldan beri çile çekmeye alışkındırlar. Köylü veya ırgat olmanın, yokluk ve tasa çekmek olduğunu daha küçücük yaştayken öğrenmeye başlarlar. Yoksulluk, hor görülmek ve ezilmek, onların alın yazısı. Bunun daha ne kadar böyle sürüp gideceğini düşünmeyi bile gönülleri istemez. Bildikleri bir gerçek varsa, o da böyle yoksun doğmuş olmaları ve böyle yaşayıp göçecekleridir. Üstelik, onları hırpalayan, hor gören ve tutsak gibi çalıştıranlar tarafından «çarıklı erkân-ı harp» diye de adlandırılmışlardır.

Oysa, Arabistan ve Yemen çöllerine asker olarak gidip, bir daha dönmeyen onlardır; vergi veremedikleri için, icra

memurları tarafından davarları yok pahasına sattırılan onlardır; yol parasını verecek parası olmadığı için, aç ve susuz dama yatırılan onlardır. Say say, bitmez onların mihneti...

Okuma yazma bilmedikleri ve kanundan manundan anlamadıkları için, küçücük bir kabahat işleseler, jandarma onbaşısının yalanlarla şişirip doldurduğu «zabıt varakasına» parmağı basınca hapi yuttuklarını anlamayan onlardır.

Üstelik, zengin şehir uşaklarının kursağını, tereyağla, bal ve kaymakla, en körpe sebzelerle dolduran onlardır.

Çok zaman, onların çilesini düşünür, kendime dert edim. Ayrı bir ülkeden olmama rağmen, kendimi onların kardeşi, oğlu, ağabeyi, nişanlısı sayarım.

İşte her pazar günü, bütün bu mert yürekli, fakat boynu bükük köylü ve ırgatlara bakar, onların daha ne kadar bu karanlıklar içinde yaşayacaklarını düşünürüm.

Nâzım, Pirâyem'in ziyaret haberi üzerine çocuk gibi seviyor. Gülüyor, gelene geçene takılıyor ve boyuna «Pirâyem geliyor, bal gözlü Pirâyem geliyor,» tekrarlamaktan yorulmuyor. Onu böyle mutlu ve sevinçli görmek bizleri de mutlu kılıyor.

Öte yandan Bursalı veya yakın köylerden olan arkadaşların eşleri ve çocukları da ziyaretçilerin arasında. Gavritç'in eşiyle kızı da bu pazar geliyorlar.

Saat onda açılan mahpushanenin cümle kapısından Hür-yâ! diye ziyaretçiler dalga halinde girmeye başlıyorlar. Birkaç saniye içinde arı kovanını andıran gürültü bütün hapishaneyi dolduruyor.

Bir çeyrek sonra bizim kadın nöbetçi gardiyanı, elinde bir küçük kağıtla görünerek yüksek sesle çağırmaya koyuldu: «Nâzım Hikmet Bey, Bulgar Gavritç, Mudanyalı Ahmed, Çingene Memiş ve arkadaşları, Dimitri, Çekirgeli Mustafa vs. başgardiyanın yazıhanesinc... Duyduk duymadık demeyin ha!...»

Çağrılan bu bahtiyarların hepsi de ok gibi, seğirtip demir

parmaklıklı kapının yanında toplanıverdiler.

Saat on ikide ziyaretin sona ermiş olduğunu bildiren kampananın yırtıcı gürültüsü, o sevinç, hasret ve sevgi panayırına son verdi ve mahpushane önceki haline gömüldü. Nâzım'la, diğer bahtlı arkadaşlar, ellerinde, koltuklarında sepet, paket ve torbalarla göründüler.

Paketler, sepetler, torbalar hulâsa ne geldiyse hepsi, Nâzım'ların koğuşuna, bütün arkadaşlara dağıtılmak üzere taşındı.

Nâzım, önce Pirâyec'nin getirmiş olduğu bavulu açmakla işe başladı; bavul tıklım tıklım eşya ile doluydu. Nâzım siyatik ağırlarına yarayacak olan şahsi yün çamaşırları bir yana ayırdıktan sonra:

«Benimle siyatiği paylaşacak varsın ortaya gelsin,» dedi...

Herkes birden cevap verdi:

«Teşekkür ederiz, teşekkür ederiz, güle güle kullan siyatiğini...»

Nâzım yeniden kükredi:

«Vay canınıza bre, demek içimizde bir babayiğit yok ha...»

Bu lâtifeden sonra, Nâzım'ın pipo tütünleri de ayrıldı. Bavuldan Vedat Başar'ın yollaadığı 40-50 sigara paketi, çay, kahve, peynir, çikolata, reçel vs. de vardı. Yiyecekler, yemek işiyle görevli arkadaşlara verildi ve sigaralar da derhal tiryakiler arasında kardeş payı edildi.

Diğer gelen eşya kumanya idi. Kuru fasulye, mercimek, bulgur, zeytin, beyaz peynir, gibi yiyecek maddeleri... Ekstra-dan iki kilo da tahin helvası gelmişti.

Beni sevindiren ise, Nâzım'ın koltuğunda gördüğüm

Fransızca kitaplarla mecmualar olmuştı. Benim onlara diki-
len gözlerimi görünce Nâzım, bir kısmını ayırarak:

«Bunlara bir göz at Fayek kardeş,» dedi. «İşe yarayacak
bir yazı veya bir hikaye bulursan içlerinde, onu lütfen Türk-
çeye çevir de arkadaşlar da istifade etsin...»

«Memnunlukla...» diyerek uzattığı kitap ve mecmuaları
elimden, adeta kapanırcasına alıp, küçük koğuşuma yönel-
dim.

İzmir 1976

IV

Nisan ayının ilk haftasındayız. Yıl yine 1934.

Günlerden pazar. Akşamla beraber, her zamanki sessizlik ortalığı kaplamakta. Bursa, ilkbaharda pembe ve yeşil bir duvağa sarılır; her yanda, bu iki rengin meydana getirdiği, gözü okşayan gölgeler bulunur.

Uludağ'a çıkan ışıklar tek tük bu akşam.

Nâzım, Ali Galib, Nâil ve diğer iki arkadaş daha ortadaki maltada durmuş konuşuyorlar. Bense, dipteki tek pencerenin kenarında, demir parmaklıklardan giren serin havayı içime sindirmeye uğraşıyorum. Düşünmem gereken nice şeyler var. Fakat şu zamanda düşünmek neye yarar? Şimdilik bütün hayatımız başkalarının elinde. Bu dramın son perdesine kadar buradan kımıldamak yok.

Dışardaki hür havaya çıkacakmışım gibi pencereye yaslanmış dururken, Nâzım'la arkadaşlarının yanıma kadar gelmiş olduklarını gördüm.

Nâzım'ın grubundan haftaya yedi arkadaş çıkıyor. Genel aftan istifade edip gereken süreyi doldurdukları için bırakılma emirleri gelmiş. Haziran ayına kadar, Nâzım dahil hepsi çıkmış olacaklar.

«Biliyor musun Fayek yoldaş?» diye bana seslenince dalgınlıktan silkindim. «Yarın Pirâye yine ziyarete gelecek...»

Aziz Nâzım, bugün, Pirâye'nin yarın geleceğini kaç defa tekrarlamıştı. Ben ilk kez duyuyormuşum gibi: «Ya öyle mi?» dedim, «ne iyi, ne iyi...» Nâzım dikkatli dikkatli bana baktı: «Seni hınzır, seni... Benimle dalga geçiyorsun ha...»

Nâzım «h» harfinin üzerine basarak «hınzır» sözünü A-rapça telâffuzu ile söylemekten pek hoşlanırdı.

Ben tekrar saf rolünü oynamaya devam ettim: «Aldanı-yorsunuz üstadım, inanın bana bu haberi ilk defa duyuyorum sizden...»

«Hadi ordan be...»

Nâil'le Ali Galib koğuşa çekilince Nâzım: «Sen yorgun değil misin bugün?» diye sordu.

«Hayır, böyle akşamın yavaş yavaş ortalığı sarmasına ba-kıyordum; karanlık, aydınlığı gidermemeli değil mi? Aslında, ışık, belki de daha parlak bir şekilde ortalığı aydınlatmak için gece vakti dinleniyor...»

«Ne o, bu sefer de...»

Ne söyleyeceğini bildiğim için sözünü kestim: «Hayır Nâzım yoldaş, sizin şiirlerinizden sonra söylenecek her na-zım, hiçbir vakit şiir olmayacaktır. Tatsız, tutsuz bir alay söz dizisini geçemeyecek...»

Gerçeği söyleyip söylemediğimi anlamak için yüzüme daha da dikkatle bakmaya başladı. Sözlerime son vermedim: «Bunu bütün samimiyetimle söylüyorum, böyle bir duygum bile olsaydı, sizi okuduktan sonra, şiir yazmayı hepten kafamın içinden söker atardım. Sizden sonra, sizden değil büyük, sizin onda birinize yetişecek kıvamda bir şair çıkacağına hiç-bir vakit inanmıyorum...»^(*)

İkimiz de heyecanlanmıştık.

Biliyorum ki, bu kısacık yazılarda, Nâzım'ın yalnız insan yönünden, yani sosyal portresinden söz edecektim. Şiir ve yazarlık tarafını çok kişiler yazdı; yazılanları tekrar tekrar ya-zanlar oldu. Tonlarla laf edildi. Fakat ben, önemli bir kısmı elime geçen bu yazılanları okuduktan sonra, daima kendi kendime bu soruyu sormuşumdur. «Acaba nasıl oluyor da,

(*) Bu sözlerimde yüzde yüz samimiydim. Geçen yıllar düşüncelerime hak verdiler. O zamandan bu yana, dünya Nâzım gücünde ve enginli-ğinde bir şair görmedi.

bu ünlü kişiler, bu edebiyat ve şiir uzmanları Nâzım'ı, kanlarında, yüreklerinde ve bugünkü yaşamımızın içinde anlayamamışlar?»

Nâzım'da –hiç değilse o sıralarda– bir çeşit mesihlik vardı. Yaptıkları, duygu ve yazılarına tastamam uyuyordu. İnsanlık yönü, şiirlerindeki derinlik, insancılık ve içlilik kadar engindi.

Sessizliği, Nâzım'ın yavaş ve biraz da boğuk sesi giderdi: «Pirâye diyor ki, 'belki annen gelip seni görmek ister, yaz ona, İstanbul'a çıkınca doğru Erenköy'deki eve insin. İsteddiği kadar orada kalabilir.' Buraya da Pirâye ile beraber seni görmeye gelir olmaz mı? Yaz bu dediklerimi ona...»

Böyle bir aranjman beni ancak mutlu kılabilirdi. Fakat annemin bu kadar parayı nasıl bulabileceğini düşünüyordum. Elindeki birazcık gelirin yarısını bana yolluyordu zaten. Bunu Nâzım'a hissettirmeden, «Teşekkür ederim, Nâzım yoldaş.» dedim, «herhalde yazarım. Benim durumum onu cpey üzdü, hasta düşmemden korkuyor. Gelip gözü ile görünce içi rahatlar. Herhalde yazacağım Nâzım yoldaş. Pirâye ile tanışmaktan büyük bir mutluluk duyacağına eminim. »

Sonra ikimiz yeniden sessizliğe daldık. Fakat konuşmamıza iç alemimizde devam ettiğimize inanıyordum. Artık kendim için değil, başkalarına üzüntü oluyorum diye içleniyordum. Böyle olmakla beraber, teselli ve cesareti yine Nâzım'ın şiirinde buluyordum: «Ben yanmasam–Sen yanmasan–Biz yanmasak–Nasıl çıkar–Karanlıklar aydınlığa...»

Evet aziz dost ve büyük kardeş Nâzım. Bugün dünyanın birçok yerinde insanlar yavaş yavaş aydınlığa çıkıyorlar ise; veya çıktılarsa, bu senin gibi, bütün insanlığın mutluluğu için kendini yakanların inancı ve gücü vasıtasıyla olmuştur.

(*) Gerçekte de olaylar böyle geçmişti. Rahmetli annem –1938'in Şubat ayında vefat etmişti– Pirâye'yi pek sevmiş ve ondan gördüğü dostluk ve yakınlıktan, son günlerine kadar şükranla bahsetmişti.

V

Pirâyec, pazartesi günü saat on bire doğru gelmişti. Nâzım çağrıldığı vakit, sevincinden koşar adımlarla, parmaklıklı kapının önünde bekleyen nöbetçinin yanına bir lahzada ulaşmıştı.

O sırada, kendi küçük koğuşunda oturmuş, son gelen «LU» mecmuasında görüp büyük bir zevkle okuduğum «Blasco Ibáñez»'in bir hikayesini Türkçeye çeviriyordum^(*). Bir İspanyol köyünde geçen olay, doğru sözlü ve çalışkan arkadaşlarından birine karşı yapılan haksızlığı protesto etmek için, köylülerin nasıl bütün rekoltelerini yaktıklarını ve böylece sonunda, arkadaşlarının uğradığı haksızlığı onardıklarını anlatıyor.

Harıl harıl çalıştığım sırada, koğuştan içeriye birinin girdiğini gördüm. Bu «Koca Gâvur» diye arkadaşların takıldığı Bulgar Gavritch'ti. Geniş ve kemikli yüzü, iri yarı yapısına rağmen, açık renk gözlerinde bir çocuk ifadesi vardı. Sempatik ve arkadaş canlısıydı.

Gavritch Sofyalıydı. Bulgaristan'daki komünistleri temizleme sırasında gelmiş; çok iyi bir yapı ustası ve namuslu olması yüzünden İstanbul'da çabucak iş bulmuş ve ev açıp, etliye sütlüye karışmayarak karısı ve tek kızı Marina ile gürültü ve patırtıdan uzak bir yaşayış sürmeye başlamıştı.

İşler böyle giderken, bir sabah evine gelen birinci şubenin üç polisi, her üçünü müdüriyete götürmüştü.

(*) Bu hikaye sonradan İstanbul'un o zamanlar tanınmış gazetelerinden «Son Posta»da ve «Ses» mecmuasında yayınlanmıştı.

Bütün sorgu ve aramalar, Gavritch'i temize çıkarmıştı, ama, komiser mutlaka onu ele geçirmek istiyordu. Adını hatırlamadığım bu ünlü birinci şube komiserinin aklına şeytanca bir düşünce geldi.

Her şey iyilikle son buldu diye düşünen Gavritch, üç gün sonra aynı sivil polisleri kapıda tekrar görünce şaşkınca döndü.

Komiser, onları kırk yıllık dostlarıymış gibi gülerek karşıladı ve her üçünü karşısına oturtturarak hatır sordu. Zavallı Gavritch bu komediden bir şey anlamamıştı; altından ne çıkacak diye merakla bekliyordu.

Bir ara yerinden kalktı ve Gavritch'in küçük kızına yaklaşarak bir küçük kese kağıdı bonbon verdi, saçlarını okşadı. Sonra sesine –güçlkle– tatlılık katmaya çalışarak çocuğa: «Senin adın ne güzel kız?» Marina o melek ve güzel gülüşüyle: «Benim adım Marina...» dedi. Anne ve babasından daha iyi Türkçe konuşuyordu, bütün çocuklar gibi o da, yaşadığı bu memleketin dilini çabuk öğrenmişti. Komiser onun saçlarını da okşamayı ihmal etmeksizin tatlılaştırmaya uğraştığı sesiyle: «Söyle bakayım Marina, sen nesen? Çekinmeden söyle bana, ben babanın dostuyum...»

Zavallı Gavritch durduğu yerde kıvranıp duruyordu ama, bir şey söylemeye veya karışmaya imkan yoktu. Polis siyasi kısmının ve bir siyasi polis komiserinin ne olduğunu tecrübeler ona fazlasıyla öğretmişti.

Marina'ya gelince, yavrucak, babasının gerçek dostlarına sevinerek söylediği sözü, komiserin hoşuna gider diye, o şirin ve cana yakın haliyle tekrarlardı: «Ben komünistim amca.» Ve bu yetmiyormuş gibi de Enternasyonal'i söylemeye başlayınca, komiserin yüzü kızgınlıktan pancar gibi kızardı ve birden yumruğunu olanca gücüyle Gavritch'in yüzüne indirerek gürlledi: «Seni köpek seni, küçücük kızına bile öğretmişsin.» Ve odada bulunan iki sivil görevliye: «Götürün bunları ifadeye,» dedi. «Bu namussuzu sonra müteferrikaya atın...»

Bunları bana anlatırken Gavritç'in sesi titriyordu.

İşin en garibi, haklarında ihbar yapıp da tevkif edilenler, Nâzım'ın teşkilatı diye telakki ediliyordu... Halbuki işlerinde Nâzım'ı tanımayanlar, hatta adını bile o ana kadar duymamış olanlar vardı.

İlk günden Gavritç'e karşı bir sempati ve dostluk duydum; belki de buna, ikimizin de yabancı birer ülkeden gelmiş olmamız bir sebep teşkil edebilir diye düşünmek mümkün. Sebep ne olursa olsun, bu kültürlü, mert ve doğru bir insan olan yapı ustası, yalnız bende değil, bütün arkadaşlarım üzerinde derin ve gerçek dostluk duyguları uyandırmıştı.

Bir müddet konuşmadan kalmıştık. Gavritç'in yüzünde endişe bulutları gezinmekteydi. Neden sonra, kesik kesik cümlelerle: «Yoldaş, sana rahatsızlık yapmıyorum...»^(*) Söze tekrar başladı... «Bilirsin, çıkacağız yakında biz. Ben kara kara düşünüyorum... Nereye gidecek? İstanbul'da iş yok artık... Bulgaristan, dum dum. Çok fena dünya...»

«Böyle düşünme Gavritç usta,» diye teselliye uğraştım; «herkesin durumu ötekinden kötü. Tasalanma çok, İstanbul'a döner, yine işine başlarsın...»

Acı acı güldü: «Fayek yoldaş, sen çok genç daha... Akıllı, fakat çok genç... Bir daha iş yok bana İstanbul'da. Herkes beni kovacak.»

O böyle söylerken, ben de kendi durumumu gözden geçiriyordum. Benimki hepsinden daha berbattı. Gidecek yurdum vardı ama, mutlaka burada başladığım tahsili bitirmem gerekiyordu... Böyle düşünür dururken, aklıma birden geldi: «Bak Gavritç yoldaş,» dedim, «neden Beyrut'a gitmeyesin. Orada hergün yüzlerce bina yapılıyor. Senin yerinde olsam hemen oraya rotayı çevirirdim. Güzel memleket Lübnan, halkı iyi ve çalışkandır. Ben sana dost ve akrabam için mektuplar veririm, ilk sıralarda sana el uzatacaklarına güveniyorum. Zaten sen hemen durumunu yola koyacak güçtesin..

(*) Seni rahatsız etmiyorum, demek istiyordu.

Göreceksin, Beyrut'ta çok rahat edeceksin...»

Ben bunları söylerken, Gavritç yüzüme dikkatli dikkatli bakıyordu; gerçek söyleyip söylemediğimi anlamak istiyordu sanki. Sonra yüzünde bir umut ışığı yanıp belirdi: «Bre doğru söylüyorsun, yoldaş Fayek... Neden gitmiyorum oraya ben... Doğru söylersin... Beyrut'ta birkaç arkadaş var benim. Sen yaz mektupları...»

İç i rahatlamış gibi oldu ve gelmiş olduğu şekilde yine yavaş ve sessiz adımlarla koğuştan sözü lüp gitti.

Öğle yemeğinden sonra, kerevetin üstündeki şilteye uzanıp kitap okumaya koyuldum. Sabahleyin birkaç arkadaşın Türkçeye ait birkaç sorgusuna karşılık vermeye çalıştım; ayrıca da isteyenlerle, yazı yazmayı kolaylaştıracak usuller hakkında bir saat kadar bir konuşma yapmış tım. Akşamın beşinde yine verilecek dersler vardı; fakat o zamana kadar olan vakti geçirmek için en iyi yol okumaktı. Gerçekte vakit geçirecek yollar çok. Fakat mahpushanede, atelyelere gitmeye hakkımız olmadığı için, boş vaktimizde ya okumak veya resim vs. gibi iş ler yapmak zorundaydık.

Kitaba dalmış okuyordum. Herhalde saat üçü geçmiş olmalıydı. Tam bu sırada Nâzım'ın girdiğini gördüm: «Hey, Fayek kardeş, sana misafir geldim, vaktin var mı bana verecek?»

Hemen doğrulmak istedim, eliyle mani olmak ister gibi: «Yok rahatını bozma,» dedi ve kerevetin karşı yanına geçip bacaklarını benim gibi uzatarak rahat bir poz aldı.

«Eh, üstadım, Pirâye Hanım nasıl?»

Gözleri parladı.

«Çok iyi çok... O da, seni henüz görmediği halde, sordu. Bugün kız kardeşi de beraber gelmişti. Anneni sevinçle misafir edecekler; hatta seni de yaza bekliyoruz.»

«Hangi yılın yazına...»

«Haydi haydi, karamsarlığı bitir artık... Başkalarına cesaret ve umut verdiğin gibi kendine de neden aynı ümidi ver-

miyorsun?»

Demek bizim sevgili Gavritch söylediklerimi, soluk almadan, doğru gidip Nâzım'a anlatmış. Gülümsedim: «Söylediklerime inanmamış olmalı Gavritch yoldaş...»

Nâzım hemen önledi:

«Bilâkis, bilâkis... Hayatından pek memnun ona bu fikri verdiğinden ötürü... Bu fikir belki bizim de işimize yarar; Beyrut'ta çok eşin dostun ve akrabaların olması pek iyi, pek iyi... İleride bunu görüşürüz. Biraz yaz tatili geçirmeye gideriz Lübnan'a...»

«Neden olmasın? Lübnan gerçekten çok cana yakın, renkli, havası insana gençlik ve dinçlik veren bir yer...»

Nâzım, hem bana bakıyor, hem de bir şeyler düşünüyor-du: «Orası malum Fayek yoldaş... Neyse, şimdilik Gavritch'e bir iyiliğin dokunursa pek sevinirim...»

Kafasından birçok şeylerin geçtiği belliydi Nâzım'ın. Bunları bana söylemek istiyordu ama, henüz zamanının gelmediğini düşünüyordu herhalde.

VI

Nisan ayının on dördü, yıl yine 1934.

Ayın on altısında müdafaa duruşması var. İyi kötü bir yazılı müdafaa hazırlamak gerekiyordu. Fakat gerçekte, müdafaa etmem lazım gelen bir yön görmüyordum bu işte. Bir suç işlemiş değildim ki, hafifletici nedenlerini ortaya dökeyim? Fakülte'deki profesörlerimin dediği gibi etüd ve çalışmalarımın dışında pek az şey beni ilgilendiriyordu. Dostum, akrabam yoktu ki ziyaretlerine gideyim; arasıra gittiğim tiyatro ve konserden başka hiçbir yere çıkmazdım. Böyle bir yaşayıpta suç teşkil edecek bir hareket görmüyordum.

Belki başka talebeler gibi olmadığım göze çarpıyordu; ihtimal yabancı oluşum da hoşla gitmiyordu. Türklerin Arapları sevmediklerini, onları her fırsatta kötülediklerini görüyor ve duyuyordum. Fakat bu duygular beni ilgilendirmekten uzaktı. Arada geçmiş olan tarihi olayları herkesin aynı şekilde tahlil edip anlamadığı meçhulum değildi. Esasen bunları ne kimseyle konuşur ve ne de kimseye anlatırdım. Yalnız, arasıra Yüksek Matematik Fakültesi'nde bulunan Şamlı arkadaşım Halit'le bunların nedenini acı acı düşünür ve neden bu insanlar gerçeğin gerçeğini görmekten uzak bulunuyor diye birbirimize sorardık.

Ne olursa olsun, duygu ve düşüncelerimi hiç kimsenin bilmediğine emindim. Bilselerdi bile bu düşünce ve duygularda en küçük bir suç elemanı yoktu. Zaten düşüncede suç aranır mıydı ki...

Bütün bunları içimde gözden geçirip, ne yazacağımı tes-

bitte güçlük çekmiş ve genel çizgili bir şeyler karalamıştım.

Nâzım, yazdıklarını görmek istedi. Hazırlamış olduğum yazıyı uzattım. Onları dikkatli dikkatli gözden geçirip:

«Bu pek çetin olmuş,» dedi, «seninle beraberim ama mahpushanede kalmak akıllı işi değil. Bu müdafaa sonra temyize gidecek, onun için tonunu ve dozunu biraz hafiflet-sen fena olmaz delikanlı...»

«Ne şekilde yazarsam yazayım netice değişmeyecek ki... Bu yargıçların beni çok önceden mahkûm eden tavır ve sözlerini görüp işitmek yeter... Hiç değilse yiğitlik bende kal-sın.»

Bir müddet düşünceli durduktan sonra yumuşak bir sesle: «Sen onlara boş ver Fayek kardeşim,» dedi, «iş Temyizde. Hem senin uzun müddet hapiste kalman bizim işimize gelmez. Dışarıda yapılacak o kadar güzel şeyler dururken..»

«Şimdilik burada da boş durmuyorum üstadım.»

«Doğru ama, burada çürüyüp kalmak iş değil dostum. Her ne hal ise, bunları sonra uzun uzadıya konuşuruz. Haftaya aftan istifade eden arkadaşlardan bir grup tahliye ediliyor... Gavritç de onlarla beraber... Onlar gidince çok boş vaktimiz olacak. Şimdi gel de sana yaptığım yeni pastelleri göstereyim.»

O vakte kadar Nâzım resim yaptığından bana hiç bahsetmemişti. Annesi Celile Hanım'ın iyi bir portre ressamı olduğunu iştimiştim ama, Nâzım'ın bu kabiliyetinden haberim yoktu.

Pastelle yapmış olduğu Ali Galib'in, Tornacı Ahmed'in, Nâil'in ve diğer birkaç arkadaşın portrelerini görünce şaşır-dım. Bu kadarını ummuyordum. Gerçekte Nâzım, bu portre-lerde, modellerinin en karakteristik yanlarını ve bir nebze-cikte iç alemlerinden bir yönünü tesbit etmeyi başarmıştı. Renkleri, gölgeleri seçmekteki ustalığını görmemek imkan-sızdı.

Her portreyi, bir çocuk gururu ve sevinci ile gösterirken, ne söyleyeceğimi okumak istercesine beni süzüyordu. Onun

bu çocuk halini ve masum gururunu ilk defa görüyordum. Nâzım'ın renkleri de şiirleri gibi, tertemiz bir pınardan akan su gibiydi; bu yumuşak, tatlı ve saf renklerle harikulade birer melodi yapmış denilebilirdi. Söylediklerimi bütün dikkatiyle dinliyordu, sonunda, yarı şaka yarı ciddi:

«Ben sizin yerinizde olsam Nâzım yoldaş,» dedim, «şiiri ve sözü bırakır, kendimi büsbütün renk ve çizgi aleminin enjinine bırakırdım. Böyle bir kabiliyetle...»

Sözümü hemen kesti:

«Yok bre, o kadar uzun boylu değil bu... Belli ki fazla bir şey anladığın yok senin resimden... Seni bir şeyler biliyor sanmıştım, aldanmışım.»

«Öyle olsun üstad, hatırladığıma göre, size resimden, renkten filan anladığımı katiyen söylemiş değilim.» Her zamanki çocuksu gülüşü dudaklarında belirdi:

«Haydi bre darılma, Arap damarın tutmasın...»

Fırsat buldukça, Nâzım'ın, bana Arap demekten sinsi bir zevk duyduğunu sezmiştim.

Bu sefer ikimiz de gülmeye başlamıştık.

«Mamafih üstadım, söylediğimi yabana atmayın; ressamlık şairlikten çok daha ilgi çekici... Resimle söyleyeceklerini hemen ve dosdoğru olarak aksettirirsin. Bir sürü lafa lüzum yok. Bakan, şipşak, ya yaptığın resme tutulur veya omzunu silkerek geçer.»

«Bu ustalığı sana bırakıyorum, kardeşim,» dedi Nâzım, «ben haddimi bilenlerdenim. Şiirin içinde kalmama mücadele et...»

«Siz bilirsiniz,» diyerek yarı ciddi bir şekilde cevap verdim.

Malta boyuna çıktığımızda, beni yeniden süzdü:

«Senin birkaç portreni yapmayı dencesem ne dersin? Çok yahşi bir delikanlısın.»

«Teşekkür ederim, bu bir marifet değil, öyle gelmişim dünyaya... Bununla beraber, öyle sanıyorum ki, birinin portresini yapmak için, o kimseyi çok iyi tanımak gerekmez mi?

Belki o zaman modelin içini görmek imkanı olur...»

Bu yarı ciddi, yarı şaka konuşmamız bir yana, şunu belirtmeyi pek isterdim. Eğer Nâzım, baştan başa kendini resim alanına vermiş olsaydı, içinde bulunduğumuz yüzyılın sayılı artistlerinden biri olurdu. Fakat şunu da göz önünden uzak tutmuyordum. Nâzım'ın şiir ve yazı alanında insanoğlunun kalbine akıttığı insancıl ve kardeşçe sevgiyi, hiçbir ressamın fırçası yapmaya muvaffak olamamıştır.

RESİM

VII

Müdafaaya mahsus duruşma günü gelip çatmıştı. Mahkeme başkanı, iki âzâ ve büsbütün şişmanlamış olan savci. Duruşma gizli yapıldığı için, mahkeme salonunda benden başka kimse yoktu.

Zabıt katibi ve arkamda duran iki nöbetçi hariç, başkan ve diğerleri, bana avını ele geçiren birer yırtıcı hayvan gibi bakıyorlardı. Başkan konuşurken tükürük saçan dişlek ağzını açıp hırıldaı gibi:

«Müdafaanı hazırladın mı?» diye sordu.

Heyecansız bir ifadeyle gözlerimi ona diktim:

«Aslında, muhterem Reis Bey, müdafaaya bir esas teşkil edecek, durumumda hiçbir suç unsuru yok. Bunun, sayın mahkemenizin adil vicdanında aksülamelini bulacağına kuvvetle inancım var...»

Başkan sözümü kesti:

«Görülecek başka davalarımız mevcut. Ne söyleyecek-sen kısa kes...»

Yazılı müdafaamı iç cebimden çıkardım:

«Nasıl emrederseniz efendim –sesimdeki alaycı tonu ya anlamadı veya anlamamışlıktan geldi–, işte yazılı müdafaam...»

«Pekâlâ, böylesi daha iyi.» Sonra zabıt kâtibine dönerek devam etti. «Al müdafaayı da getir bana, dosyaya ilavé edilecek...»

Bu iş de bittikten sonra, başkan o hırıldaıyan sesiyle tekrar söze başladı:

«Duruşma, karara varmak için yirmi altı nisana bırakıldı-
ğından, bugünkü oturuma oy birliği ile son verildi...»

Yine mahpushanenin yolu. Akşamın alaca karanlığı şeh-
ri kaplamak üzere. İlkbaharın ılık okşamaları, insanı hayata
daha çok yaklaştırıyor. Bununla beraber, sokaklarda pek az
insan var. Bu uzun ve çamurlu yoldan daha kaç defa geçece-
ğim acaba?

Nâzım başta olmak üzere arkadaşların hepsi merakla
beni bekliyorlardı. Koğuşa girdiğimde, Ahmed, Ali Galib,
Nâil, Gavritch ve daha birkaç kişi oradaydılar. Her biri aynı
şeyi soruyordu:

«Ne haber, ne oldu?»

Gülümsedim:

«Ne olsun istiyorsunuz? Bugün müdafaa duruşması idi.
Kırar yirmi altı nisana...»

Nâzım atıldı:

«Hepsi bu mu? Başka bir şey geçmedi mi? Yazılı müda-
faanı kaleme kaydettirmeyi unutmadın sanırım...»

«Unutmadım üstadım, yalnız bu mahkeme Daumier'nin
karikatürüne benzemiyor mu? Komедiden farkı yok...»

«Ne yaparsın, çoğu böyle. Artık otomat haline gelmişler.
Ceza vermek onların günlük işi... Vicdan sesi, adaleti tart-
mak, maznunun durumunu tahlil vs. gibi şeyleri çoktan unut-
muşlar. Karşılıklarına getirilen her maznunu otomatik bir şekil-
de mahkûm etmekten başka görevleri olmadığına inanıyor-
lar.»

«Evet, bende de bıraktıkları intiba bu. Onun için kara-
rın ne olacağını önceden keşfetmek güç değil.»

Nâzım ellerini oğuşturdu:

«Belli olmaz yine. Bakarsın eğrisi doğrusuna gelir...»

«Doğrusu, mucizeler çağında değiliz üstadım.»

Nâzım cevap vermedi. Bugünlerde her zamankinden da-
ha çok düşünceli bir hali vardı. İhtimal yeni bir eser hazırlı-
yordu kafasında. Bu aralıktan istifade ederek:

«Bana biraz müsade edin,» dedim. «Şöyle bir gidip temizleneyim.»

Elbisemi değiştirip, yarı belime kadar iyice ovunup soğuk su ile yıkandıktan ve temiz bir gömlek giydikten sonra akşam çorbası için Nâzım'ların koğuşuna yeniden döndüm. Mercimek çorbası bana her zamankinden daha lezzetli geldi. Adliyenin o pis bodrumunda bütün gün aç bir halde beklemekten sinirlerim ve vücudum yorgun düşmüştü.

Çorbadan sonra malta boyuna çıkmadık. Nâil'in Türkçe sözlerini yazdığı veya çevirdiği bir Bulgar türküsünü söylemeye başladık. Bu öyle içli, sıcak ve yankılı bir müzikti ki, bugün bile aynen hatırlamaktayım. Gençliğimin bu yıllarını unutmam imkansız... Her yalnız kalışında, evde bu şarkıyı yavaş bir sesle söylerim. Böylece Nâzım'ın o dev gibi yapısı, fakat insancıl ve dostlukla dolu mavi bakışları, Nâil'in esmer, sinirli, fakat enerjik yüzü, Ali Galib'in fıldır fıldır dönen, zekâ dolu ve doğulularda sık sık görülen parlak siyah gözleri, Tornacı Ahmed'in babacan ve filozof hali, Gavritç yoldaşın, o geniş omuzlarının ortasında, insanı kendine çeken bir gölün gölgeli yeşilini andıran çocuk gözleri önümde canlanır ve bir müddet, insanoğlunun bu toprak üzerindeki garip macerasını düşünürüm.

O zaman, Nâzım'ın biraz boğuk, fakat derin ve sıcak dost sesi kulağımda çınlar gibi olur. Aradan nice yıllar geçti. Kimbilir ne oldular ötekiler... Bulgaristan'a her gidişimde Gavritç'i aramayı dencedim; fakat heyhat, bunca zaman ve bunca olaylar geçti aradan...

Bugün yabancı ellerde yaşamaya zorlanmış bulunuyoruz. Gençliğimde dağları devirecek bir güçte olduğuma inanırdım. Geçen zamana beni bağlayan ancak bir yığın hatıra kaldı varlığında.

Yabancı ellerde ne dost ne arkadaş bulmak mümkün. Burada yalnız renk renk ve para dediğimiz kirli kağıtlar geçer akçe. İnsanlar yalnız ona ilgi ve saygı gösteriyor. Dost-

luk, güzellik, arkadaşlık, sanat filan falan, bunların ne m na-sını biliyorlar ve ne de varlıklarından haberleri var!

«Jandarma» t rk s nden sonra, Nâzım'ın şefliğinde '«Hazer» şiirini, müzikli bir tempo ile okumaya koyulduk. Gerçekte Nâzım'ın şiirleri baştan başa bir müzikti, hiçbir'o-zanda bu kadar zengin ve bol melodilere rastlanmaz. Zannedersem Nâzım'ın eşsizliği bundan ileri geliyor: «Ufuklardan ufuklara... Ordu ordu... Köpüklü mor dalgalar koşuyordu... ilâh...» Ahenk, hareket, müzik ve m na... Bu şiirin birkaç sa-tırını okumak, harikulade bir tablo yapmaya yeter de artar.

«Hazer Denizi» şiirini, mistik bir ruh h leti içindeymişiz gibi, kendimizden geçmiş bir halde okuyordu adeta. Türki-ye'nin adliye bakanlarından, ve  niversite hocalarından Mahmud Esad Bozkurt, «Nâzım Hikmet'in şiirlerini, boy-numda davul, köprüyü geçip yüksek sesle okumaktan çekin-mem...» d rdi...

VIII

Mahkemenin karara bırakıldığı bu haftanın içinde duruşmayı filan unutmuştum. Aftan istifade eden arkadaşlardan on dördü tahliye edilmişlerdi. Aralarında Gavritch de vardı. Onun adına çok sevinmiştim.

Diğer arkadaşların çıkmasına memnundum. Hepsi de doğru özlü, terbiyeli, samimi ve dost insanlardı. İçlerinde değişik zanaat yapanlar vardı: Terzilik, marangozluk, berberlik, demircilik, vs. Üzerimde en çok iz bırakmış olanlardan biri, Çekirgeli marangoz ustası Akif'ti. Bu, otuz beş yaşlarında, üç çocuk babası, az konuşan fakat gözlerinde tükenmez bir dostluk ve arkadaşlık kaynağı bulunan bir arkadaştı.

Nâzım, Nâil ve Ali Galib'in dışında, ne yazık ki Bursa Mahpushanesi'nde, iyi kötü ekmek ve tuzu paylaştığımız bu arkadaşlardan hiçbirini bir daha görmek fırsat ve imkanı olmadı.

O günlerde Nâzım «*Unutulan Adam*»ın ilk kısımlarını yazmaya başlamıştı. Diğer taraftan da fantastik bir eserin taslağını çizmiş ve büyük bir enerjiyle yazmaya koyulmuştu. Olay, yeraltı bir ülkede geçer... Bu karanlık ülke elektrikle aydınlatılır. Elektrik kaynağını ellerinde bulunduran patronlar, halkı elektrikten başka aydınlatıcı hiçbir kaynağın bulunmadığına inandırmaya uğraşırlar.

Fakat bir küçük grup, güneşin bulunduğunu bilir ve bu güneşe kavuşabilmek için bu yeraltı ülkesinden, güneşin bulunduğu yüze çıkmanın yollarını arar.

Sandığıma göre, sonradan Nâzım bu yazıları gözden ge-

çirince beğenmemiş ve bu projeden vazgeçmişti. Gerçekte bu yazılar, ilgiyi çekmekten uzak olduğu gibi, Nâzım'ın lirizmi ile de bağdaşacak bir şekilde değildi. Hatırladığıma göre bir çeşit «*Metropolitan*» yaratmak istedi; fakat böyle bir tezi işlemek için vakit henüz gelmemişti inancındayım.

Zaten bu düşüncemi ona söylemekten çekinmemiştim:

«Bu yazılarda seni bulamıyoruz Nâzım yoldaş,» demiştim. «İstenmeyerek ve zoraki bir şekilde yazıldıkları hissine kapılıyor insan...» O da işin püf noktasını hepimizden daha çok gördüğü için, bu eseri bir yana bırakarak, bütün gücünü «*Unutulan Adam*»'ın^(*) üstüne yöneltti.

Bu piyes hakkında da uzun boylu konuşulabilir. Bununla beraber, kendi payıma fazla diyecek bir şeyim yok. O vakitten beri, herhalde bu işin ehli olanlar bu piyese dair düşüncelerini yazmışlardır.

Ne olursa olsun, ben Nâzım'ın bu eserini, o çşsiz, uçsuz ve bucaksız, şiir melodilerine hiçbir zaman değişmem.

Aradan çok geçmedi, bir gün Nâzım: «Fayek,» dedi, «bana, Selma Lagerlöf'ün bir hikayesini yolladılar, okudum, çok enteresan buldum. Bana yardım edersen ondan bir senaryo yaparız...»

«Ben size nasıl yardım edebilirim üstadım. Bu işlerden zerre kadar anlamam. Sadece sekreterlik yaparım isterse-niz...»

«Pekâlâ, pekâlâ, göreceksin zor bir iş değil...»

Olay, köyde geçiyordu; senaryonun başlığını bile koymuştu:

«*Köy Kızı Aysel*»^(**).

Nâzım, hikâyeyi bana vererek:

(*) Sonradan bu piyes, Ertuğrul Muhsin tarafından sahneye konularak İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda oynatılmıştı.

(**) Bu senaryo Nâzım'ın «İpek» stüdyosunda çalışırken film haline getirilmişti. Seneler sonrası afişte gördüm: «*Aysel*». Fakat doğru söylemek gerekirse filmi görmek fırsat olmadı.

«Bunu dikkatle oku kardeş,» dedi, «ve bana lütfen aksayan yanlarını ve sahnelerin değiştiği yerleri işaretle. Birden başlayarak, her aksiyona bir numara koymayı unutma. Mesele şöyle; hikayeye bir göz atalım, genç adama Ali adını verelim. Şimdi Ali arabada, No:1; araba çiftlik yolunda, No:2; ve böylece gidersin... Görüyorsun ya atla deve değil...»

Güldüm, o da farkına varmadan yaptığı bu telmihe şaşı, bir şey söylemesine meydan vermedim:

«Atla deve olsa kolay üstadım,» dedim, «onların her ikisine bakmayı, böyle bir herze yemeğe tercih ederim.»

«Ben senin Arap olduğunu çoktan unutmuştum. Hatırlattığına iyi ettin. Bir daha deveden, attan konuşmayız...»

«Bilâkis üstadım, bilirsiniz atla deve bizim 'kavm-i neci-bin' en iyi dost ve yardımcılarıdır...»

«Malûm, malûm, şimdi lütfen iş başına...»

•
•

Böylece bir yandan «*Unutulan Adam*»ı bana dikte ediyor, bu alandaki ilhamı tükenince de senaryoya koyuluyorduk.

Bu «activité» içinde günlerin nasıl geçtiğinin farkında değildim. Dertlerimizi, çilelerimizi unutmuşa benziyorduk. Bunun dışında ve arada bir, hikayeler de çeviriyordum. Nâzım'la da Mihail Zaşçenko'dan dört beş hikaye çevirmiştik^(*). Zaşçenko'yu Nâzım sayesinde tanımış ve yazılarını pek çok sevmiştim.

Senaryo çabuk ilerliyordu. Her bölüm bittikçe sanki sahneler gözümüzün önünde canlanıp yer alıyordu.

İlerki sahafelerde de görüleceği gibi Nâzım, İpekçi kardeşlerle iyi dosttu. Bursa Hapishanesinden çıkıp İstanbul'a gidince onların Nişantaşı'ndaki stüdyolarında, dublaj vs. film

(*) Bu hikâyeler, 1936'da İstanbul'un «Son Posta» gazetesinde çıkmıştı.

işlerinde uzun müddet çalışmıştı. Bu dostluk sağlam temelle-
re dayanan çeşittendi. O zamanki politik tehlikelere rağmen
Osman ve İhsan İpekçi Bursa'ya gelip Nâzım'ı mahpushane-
de ziyaret etmekten çekinmemişlerdi. Yıllar sonra Osman İ-
pekçi'yi tanımak fırsatını bulduğum vakit onun temiz yürek-
liliğine ve mertliğine şahit olmuştum. Medeni cesaretleri al-
kışa değerdi.

Nâzım'ı bütün hayatı boyunca bırakmamış ve ona her
hapise girdikçe dost ve yardım elini uzatmakta asla tereddüt
göstermemişlerdi. Denecek ki, Nâzım da onlara canla başla
çalışarak çok para kazandırmıştır. Fakat, kim olursa olsun,
aynı işi görecekler yok değildi; onları Nâzım'a bağlayan,
menfaatten çok, dostluk duyguları idi.

Durmadan çalışmamız, daha doğrusu Nâzım'ın çalışması,
-zira bizimki onun söylediklerini yazmaktan ileri gitmezdi-
zengin sonuçlar elde etmesine sebep olmuştu. Birkaç ay son-
ra tahliye edileceğini bildiği için, dışarıya oldukça hazırlıklı
çıkma isityordu.

Bizim bu ateşli faaliyetlerimiz sürüp giderken, benim
«karar» duruşma günüm gelmişti.

«Bu uğursuz adamların yüzünü görmek bir cehennem a-
zabı,» dediğim zaman Nâzım sakın sakın cevap verdi:

«Temyizin bozması için bu adamların 'karar'ına ihtiyaç
var Fayek, herhalde ömrünü hapiste geçirmeye niyetli değil-
sin ya!»

Gerçekte ben ömrümün pek kısa bir zamanını hapiste
geçirdim, fakat o büyük arkadaşım, o eşsiz dost ve kardeş
yürekli Nâzım, o, yüzyılların yüzyılında ancak yetişebilen dev
şair, hayatımın en güzel ve genç yıllarını hapiste çürüyerek
geçireceğini o anda nasıl bilebilirdi.

İyiliği, insancıl şahsiyeti, cömert kalbi ve bütün insanlara
karşı beslediği sevgisiyle, değil Türkiye'nin, dünyanın en bü-
yük evladı olan Nâzım'ı bu işkenceye mahkûm edenleri nasıl
vasıflandırmalı? Hiçbir söz, onların karanlık ruhunu, aşağılık

hüviyetlerini vasıflandıramaz. Dünya durdukça giden ve gelen nesiller, onlara lanet yağdıracaktır.

Tek bir yaratık kalıncaya kadar bu yeryüzünde, onların bu iğrenç suçu affedilmeyecektir.

IX

İlkbaharın ılık akşamları...

Çoğu zaman, bu saatlerde Nâzım'la, Uludağ'a açılan demir parmaklıklı pencerenin ardında durup, bir müddet konuşmadan dışarıya bakmayı âdet edinmiştik, böyle granit renkli gece ortalığa düşünceye kadar...

Bulunduğumuz kat oldukça ıssızdı şimdi. Derslere devam etmiyorduk artık; kalanlar yakında çıkacakları için çok heyecanlı ve sinirliydiler.

Böyle akşamlarda, bana, talebelik yıllarımdan, özellikle Moskovâ'daki ilk yıllarımdan bahsetmeyi severdi. İhtilalin ilk yıllarında, en önemli şeyin patates ve bu patatesin başında nöbet beklemek olduğunu öğrenmiştim. Bu nöbet kutsal bir görevdi adeta.

Nöbetten kaçmak için Nizameddin Nazif'in günlük tayinından bir kısmını arkadaşlarına verip, yerine nasıl nöbet beklettirdiğini, fakat Vâlâ Nureddin'le Ahmed Cevad'ın bu işi büyük bir ciddiyetle yaptıklarını söylerdi.

«Lenin'i sağken görmedim, Fayek yoldaş!» diye, bir akşam, sesinde her zamankinden daha boğuk bir ton olduğu halde konuşmaya başlamıştı, «fakat katafalkının başında bir gece nöbet bekledim. Hayatımın en kutsal ve değerli gecesi bu. O ne heyecan, o ne tufandı! Lenin sanki ölmemişti. Zaten ölmedi de... Ölemez de. Dünya onun çapında ne birini gördü ve ne de görecektir...»

Sonra, yine birden sustu. Moskova Üniversitesi'nin bu eski talebesi Nâzım yoldaş şimdi çok uzaklara doğru bakıyor-

du.

Bir akşamüstü, aynı yerde Uludağ'a –tek manzaraydı bizim için Uludağa giden yol– inip çıkan ışıkları seyrederken Moskova'da olan evlenmesinden söz açmıştı.

İlk eşi, Moskova'da bir ziraat mühendisiydi.

«Güzel, belki de çok güzel bir kadındı,» diyordu. «Boylu poslu, şafak zamanı göl sularının rengini andıran gözleri, güneş ışığı ile pırıl pırıl parlayan altın saçlarıyla gerçekten bir harika. Ziraat mühendisliğinin dışında edebiyat ve resme karşı büyük bir düşkünlüğü vardı. İyi de resim yaptığını hatırlarım. Kısa süren bir arkadaşlıktan sonra benimle evlenmesini istedim. 'Kesin bir karşılık vermeden önce bir gece beraber kalmamızı ileri sürdü. Teklif biraz tuhaftı ama, haydi öyle olsun, dedik ve o geceyi, onun küçük fakat pek güzel döşeli apartmanında geçirdik...

Gecenin içinde olup geçenleri sana anlatacak değilim, zaten bu işleri anlamak için daha çok gençsin. Ertesi sabah ben henüz yatakta ballanırken, o çoktan kalkmış ve işine gitmeye hazırlanmıştı, 'Eh ne haber yoldaş,' dedim. 'Hele kalk, tuvaletini yap da onları sonra konuşuruz,' dedi. Kalkıltı ederken, önüme birkaç resim kağıdı sürdü, şöyle bir baktım, resim kağıtlarının üstünde birçok gözler vardı. Bu gözler benimkilere benziyordu ama, bu bir rüyadaymış gibi olan bakışların kimliğini sezemedim. 'Bunlar senin dün geceki bakışların,' dedi. 'İfade tatlı, şefkatli ve sevgi dolu; bakışlarında hoyratlık ve kabalık yoktu o anda. Evlilik isteğine peki...'»

Biraz durakladı Nâzım, sanki gençliğinin bu ilk güzel hatırasını kaybetmemek istiyordu.

«Moskova'daki bu evlilik yaşayışından şikayetim yok. Her şey pek güzeldi; yalnız bir nokta beni sıkıyordu. Hanım temizliğe delicesine meraklı... Yatağa girmeden önce, her akşam mutlaka yıkanmam gerekiyor. İlk günlerde buna katlanmaya uğraştım, fakat sonraları sinirime dokunmaya başladı, bu yüzden aramızda ufak münakaşalar da eksik olmuyor-

du. Bir akşam çok yorgun hissediyordum kendimi, yıkanmadan yatağa girmeye hazırlanırken ‘Yıkanmıyor musun?’ diye sordu. ‘Bu akşam pek yorgunum, yarın sabah yıkansam, olmaz mı?’ dedim.

Üstünde durmadı, yatağa girer girmez uyumuşum. Fakat bir ara, bu derin uykumun arasında, bir sıcaklığın vücudumu kapladığını duydum. Herhalde bu bir rüya idi. Değil, sıcaklık sürüp gidiyordu. Birden gözlerimi açtım ve irkildim. Bizim hanım, beni çırılçıplak soymuş, yatağın içinde yıkamakla meşgul... Eh, bu kadarı da fazlaydı. Hemen yataktan fırladım. Tabii uyku filan dağılıp gitmişti.

Gün ağarır ağarmaz pılımı pırtımı topladım ve bizim ilk hayat yoldaşına Allahaismarladığı çektim. Fakat ne saklayayım, bu zambak gibi güzel ve rayıhalı Moskovalı’yı unutmadım. Hatırladıkça bir yandan gülerim, bir yandan da tasalanırım. Görüyorsun ya, Fayek kardeş, insan mutluluğu ne garip olaylara bağlı oluyor bazen, öyle değil mi?»

X

Yıl 1934, gün 26 Nisan.

Bursa Ağır Ceza Mahkemesi yargıçlarının «hakkımdaki vicdani kanaatı subuti mertebesine vasil olduğundan» ve suçumun Türk Ceza Kanunu'nun 162. maddesi yolu ile 451-452 ilâh maddelere tetabuk ettiğinden, ...den, ...den ve den-denlerden sonra, oy birliği ile beni beş yıl ağır hapse, temyizi kabil almak üzere, karar verilmişti...

Sağolsun Bursa şehri. Buraya geldik, fakat bir türlü bırakıp gidemedik.

Nâzım hemen o akşam İrfan Emin'e telgraf çekti. On gün içinde kararı temyiz etmek gerekiyordu. Nâzım, üzüntüsünü saklamaya uğraşıyordu benden:

«Temyiz mutlaka kararı paramparça kırar,» diyordu bana, «İrfan Emin işini bilir, göreceksin.»

«Fakat üstadım bu kararı bekliyordum ben. Hakimlerin halinden okunuyordu zaten. Bu mahkemeler bir komedi. Hatta Nâşid'in tuluatçı komedileri bu mahkemelerden daha ciddi.»

Nâzım, bir türlü yenilgiyi kabullenmiyordu:

«Cumhurbaşkanı'na ve Maarif Vekili'ne de birer mektup yollarsın, temyiz layihasiyle beraber. Görceksin nasıl tesirli olacaktır.»

«Peki, madem ki öyle, siz niye yazmadınız onlara?»

«Benim durumum başka. Her ne kadar hiçbir suç işle-mişliğim yoksa da bir alay şiirlerim var ortada. Bu da olmasa, durum aynı değil. Evvela sen yabancısın, talebesin, sonra da daha çok gençsin. Kimseyle alış-verişin yok.»

Biraz düşündüm, Nâzım'ın hakkı yok değildi. Fakat Cumhurbaşkanı'na yazmayı bir türlü aklıma sığdıramıyordum. Nâzım'a:

«Maarif Vekili neyse,» dedim, «fakat Cumhurbaşkanı'na yazmak...»

«Bilâkis, çekinme, o kabadayı bir insan. Diğer cücelere benzemez. Benim umudum asıl onda...»

Münakaşayı uzatmakta bir mânâ yoktu şimdilik.

Aradan iki gün geçince İrfan Emin çıkagelmişti. Savcılıktan Nâzım'ı ve beni görmek müsaadesini kolaylıkla almıştı.

Hapishane Müdürü'nün bürosuna girdiğimiz vakit, İrfan Emin hemen yerinden sıçrayarak Nâzım'a doğru koştu, onu kucaklayıp her iki yanağından öptü ve:

«Maşallah, maşallah üstadım, nasılsın?» diye sordu, «hep tüvanâ ve devâsâ(*)...»

Sonra bana dönerek devam etti.

«Bizim genç kahraman bu mu? A üstadım, bu henüz çocuk.. Hükümeti devirmek teşebbüsünden suçlu. Haydi efendi haydi... İnsanlar deli olmuş üstadım, deli olmuşlar vallahi... Şaka bir yana, gel şöyle de biraz anlat bakalım.»

Sesi sıcak ve ahenkliydi. Gözlerinde de derin bir dostluk ve insanlık izleri apaçık görünüyor. Uzun boylu, göbeksiz ve biraz da «à la bohème» giyinmiş; sempatik ve ilk bakışta insana güven veren bir adamdı.

Sanki onu çoktandır tanıyormuşum gibi bir his içimi kapladı.

Müdür, bizi gözleriyle de olsa tedirgin etmemek için, önündeki doysalarla ve resmî yazılarla meşgul görünüyordu.

İrfan Emin Bey'e gelince, Nâzım'a İstanbul'daki dostlarından, Pirâye'den, gazetecilik ve neşriyat aleminden bahsediyordu. İki kocaman paket getirmişti. Onları Nâzım'a göstererek:

(*) İrfan Emin Bey, konuşmalarında Arapça ve Farsça sözleri bollukla kullanmasını severdi.

«Bu birinci pakette kitaplar ve mecmualar var,» dedi; «öbüründe de sigara ve pipo tütünü...»

Nâzım hararetli bir teşekkürden sonra:

«Bu oğlanın işine gelelim,» dedi, «bir mürafaa lazım değil mi hocam? Sana lüzumlu olanı takdim edeceğiz bunun için. Oğlan kimseye borçlu kalmak istemiyor.»

Bunu duyunca İrfan Emin Bey bana döndü, babacan bir tavırla omzumu tuttu ve:

«Bu bir mesele değil. Ben hiçbir şey istemiyorum sizden, bütün arzum Temyizdeki babalara senin suçsuzluğuna inan-dırmak, öte yanı kolay...» dedi

Vekâletnâme için gerekeni Müdür vasıtasıyla yaptıktan sonra Nâzım'a dönerek:

«Vekâletnâmeyi bugün tasdik ettirir ve öğleden sonra dosyayı biraz gözden geçiririm. Belki yarın sabah İstanbul'a gitmeden önce gelir sizi görürüm; fakat söz veremiyorum.» Koğuşa döndüğümüzde içimde bir umudun belirmiş olduğunu hissettim. İrfan Emin Bey'in gelişi bana büyük bir güven vermişti. Ona yakınlarımdan biriymiş gibi birdenbire bağlanmışım.

Nâzım'a gelince, bütün gücü ile beni temin etmeye çalışıyordu: «Göreceksin,» diyordu, «müthiş bir adamdır o; temyizdekileri ipnotize eder ve seni yağdan kıl çeker gibi bu işten kurtarır.»

Ertesi sabah yine, ziyaretçiniz var diyerek Nâzım'la beni Müdür'ün bürosuna çağırdılar. İrfan Emin Bey^(*), bizi Müdür'ün yanında ayakta bekliyordu. Güler yüzü bize daha da çok ümitler va'dediyor gibiydi.

Dünkü yerlerimize oturduktan sonra İrfan Emin doğrudan doğruya mevzuya girdi:

«Delikanlı,» diye o sıcak ve babacan sesiyle bana hitap etti, «dosyana şöyle bir göz attım, doğrusunu istersen Bursa

(*) İstanbul'un ve Türkiye'nin bu büyük ve cömert kalpli avukatının hayatı, onu tanıyanlar tarafından yazılabilse, bir hukuki şaheser olurdu.

Ağır Cezası'nın bu kararına, ben de senin kadar şaşmış buluyorum. İnsan böyle bir kararı ancak şaka diye alır; yoksa ciddi ciddi oturup böyle bir karara varmak, gelmiş ve gelecek olan bütün hukuk ve adalet mefhumlarını inkar etmek demektir. Acınacak bir iş doğrusu. Nâzım'ın telaşlı telgrafını alınca senin davanı önemli ve ciddi bir şey sanmıştım; meğerse bir çocuk şakası... Her ne hal ise, Eskişehir'e gitmek bir gezinti olacak benim için. Bugünlerde hava almaya da ihtiyacım var üstadım.»^(*)

Bir şey sormaktan çekiniyordum. Daha doğrusu, soracak bir şey bulamıyordum ki...

Giderken çantasını açıp bir paket çıkardı ve paketi bana uzatarak:

«Az daha unuttuyordum,» dedi, «burada edebiyat sever, bilgili ve aydın kafalı bir dostum var, dün akşam yemeğinde onlardaydım. Fuzulî'nin bu birkaç kitabını gördüm, senin için, yani okuman için müsaade etmesini rica ettim, 'o delikanlıya hediyem olsun, al götür,' dedi...»

Bu incelik bana o kadar dokundu ki, gözlerimin birden bire yaşla dolduğunu hissettim. İrfan Emin Bey bunun farkında değilmiş gibi bir tavırla, dünkü gibi, elini omzuma koydu ve:

«Dikkat et delikanlı,» dedi, «ben de çok içliyim ve Fuzulî'yi de çok severim. Buraya gözyaşı dökmeye gelmedim, değil mi Müdür Bey?»

(*) Temyiz Mahkemesi, yani Yargıtay o tarihlerde Eskişehir'de idi.

XI

Yılın en cana yakın ve güzel zamanı, muhakkak ki mayıs ayıdır. Hapiste bile bu mevsimin ılık ve ıtırly havası teneffüs ediliyor.

Bu mevsimde «tabiat ana» gelin gibi. Öyle bir gelin ki, ne bencilliği var ne menfaat düşkünlüğü.

Bir berrak ırmağa, bir yeşil ağaca, mor başlı dağlara istediğiniz kadar bakın; çimenlerin üzerine boylu boyunca uzanıp masmavi göğün derinliğine dalın; ne dağlar, ne ormanlar, ne gümüş renkli sular ve ne de zümrüt çimenlikler sizden bir şey istemezler.

Bizim kat hemen hemen boşalmış, yalnız Nâzım ve üç arkadaş benimle beraber kalmışlardı. Onlar da pek yakında çıkacaklardı. Bu arada, benim mahkeme dosyam da Temyize gitmişti. Nâzım'ın ısrarı üzerine de Cumhurbaşkanı'yla, Maarif Vekili'ne birer mektup yazmış ve bu mektupları iadeli taahhütlü olarak yollamıştım.

Bugün bu mektuplarım metnini pek hatırlamıyorum. Müsveddeleri, diğer yazıları, kroki ve resimlerim ve diğer hatıralarımla beraber, birinci şube sivillerinin ölçü ve sınır tanımayan taarruzlarından kurtarmak için yok etmiştim.

Nâzım'la olan fotoğraflar, imzalı olarak bana vermiş olduğu kitaplar ve diğer değerli ve aziz eşya da aynı âkıbete uğramışlardı. Türkiye'de kaldığım müddetçe, her vakit gizli polisin kontrolü altında bulunacağımı ve oturduğum yerin de benim yokluğumda bu polislerce sık sık aranacağını biliyordum. Ellerine en masum bir ipucu bile vermek istememiştim.

Nâzım, benim Temyiz mahkemesince beraat ettirileceğime inanıyordu. Böylece 1934 yılının sonlarına doğru hepimiz serbest olacaktık. Nâzım İstanbul'da kalmak niyetinde değildi. Eğer döneceksem, benden sonra o da Beyrut'a gelip yerleşecekti; Ali Galib ve diğer sevdiği bir arkadaş da –tabii Pirâye dahil– onlarla beraber göç edecekti.

Ali Galib Arapça bildiği ve iyi bir teknisyen olduğu için kolaylıkla iş bulabilecekti. Benim de bir yandan Beyrut St. Joseph Üniversitesi'ne gitmem ve öğleden sonraları da çalışmam düşünülüyordu.

Tabiatıyla bu proje benim işime gelirdi, bu arada üniversite bursumu kaybediyordum ama, Lübnan'da bu işi düzeltmek güç olmayacaktı.

Nâzım'ın bunları bana izah edişindeki inanç ve samimiyetten zerre kadar şüpheyi düşemezdim. Fakat genç yaşımda ve tecrübesizliğimle beraber, böyle bir projenin yerine getirilmesinin kolay olamayacağına inanıyordum. Bunu o sıralarda Nâzım'a açıklamamıştım.

Nâzım her vakit ve her işte daima samimiyet ve dostlukla hareket ederdi. Dostluğu engindi, hatta sınırsızdı denilebilir. Fakat çoğu zaman bu gösterdiği dostluklardan, aynı şekilde bir yankı bulmamıştı. «Ustalaştık –Dostu düşmanı ayırmakta–» demiş olmasına rağmen.

İlkbaharın ıtırılı ılıklığının insana uyşukluk verdiği söylenir. Oysa ki bizim durumumuz bunun aksi bir manzara gösteriyordu. Nâzım durmadan şiir yazıyor ve «Unutulan Adam»ı bitirmeye uğraşırken ilerde yazacağı eserlerin taslağını hazırlamaktan geri kalmıyordu. «Simavnalı Bedreddin» destanını bu sıralarda düşünmeye ve ilk mısraları yazmaya başlamıştı. Ben de bir yandan ona kâtiplik yapıyor –zira Nâil diğer arkadaşlarla beraber tahliye edilmişti– bir yandan da, ders kitaplarını okuyor ve ayrıca da elime geçen ilgi çekici kısa hikayeleri Türkçeye çeviriyordum.^(*)

(*) Hapiste çevirmiş olduğum bu kısa hikayeleri sonradan «Son Posta», «Tan» ve «Cumhuriyet» gazetelerinde yayınlattım.

Nâzım «*Sünavnalı Bedreddin*»den uzun uzadıya bahse-
derken, bana da bir ilham gelmişti: «*İslamda Sosyalizm*» adlı
bir kitap hazırlayacak ve onu takiben «*İslamda Sosyalist Ha-
reketleri Tarihi*»ni kaleme alacaktım.

Benim bu iki projemin karşısında, Nâzım, biraz şaşkın
bir halde, bana bir müddet baktı durdu. Neden sonra, dü-
şünceli düşünceli:

«Büyük bir iş bu Fayek,» dedi; «yıllarca araştırma ister.
Hayat çetindir, biliyorum, bu işe hasredecek vaktin olacak
mı diye düşünüyorum.»

«Mesele planı iyi bir şekilde hazırlayıp, bibliyografyayı
tesbit ettikten sonra, iş kendiliğinden yürür. Geçen yıl İbn-i
Haldûn hakkında bir çalışmamız vardı; yüz sahifeyi geçen bir
etüd yazmıştım. Profesörümüz pek enteresan bulmuştu...»

Kendimi över gibi hissettim ve kızardım. Söylediğimi o-
narmak düşüncesiyle:

«Tabii bu kısa bir araştırmaydı,» dedim. «Demek istiyor-
dum, bu gibi çalışmalara alıştırıyorlar bizi hocalar...»

«Doğrusu böyle kafalı hocalara şapka çıkarırım,» dedi
Nâzım, «öğünülecek insanlar sizin profesörler...»

«Orası öyle üstadım, hem kafaları, hem de kalpleri zen-
gin... Onun için...»

Cümleyi Nâzım bitirdi:

«Onun için okumana burada devam etmeyi tercih eder-
sin...»

«Tercih ederdim, ama, bundan sonra, her şey değişik bir
açı altında gözükmeyecek mi?»

1937 yılında, Nâzım'a «*İslamda Sosyalizm*» hakkındaki
etüdümlerin müsveddelerini gösterdiğim vakit Nâzım şakacı
bir cdayla: «Fayek kardeş,» dedi, «senin gibi biraz molla ol-
saydım ve Arapça bilseydim, belki Müslümanlığın nasıl do-
ğup nasıl yayıldığına dair bir destan yazardım. Fakat doğru-
sunu isterseniz böyle konular beni pek çekmiyor...»

«Ben sizin fikrinizde değilim üstadım, böyle bir konuyu,

bütün taassup ve lüzumsuzluklarından ayıklayıp, yalnız sosyal eşitlik yönünden yazmış olsaydınız, Doğunun en ölmez bir şaheseri olurdu... «*Muhammed Epopesi*». İnanın bana, Doğu illerinde İslam sosyalizmini göreceğimiz zamanlar çok uzakta değil...»(*)

O iri, fakat çocuk bakışlı mavi gözlerini, tekrar üzerime dikti:

«Sen bayağı peygamber gibi konuşuyorsun yoldaş...»

İşi latifeye bağlamak için:

«Eh, 'kavm-i necib-i Arab'tan olduğumu unutuyorsun...» deyince ikimiz de gülmeye başladık.

(*) 14-16 Şubat 1962'de Nâzım, Kahire'deki «Asya ve Afrikalı Yazarlar» kongresine gittiğini ve başkan Nâsır'ın kongreyi açış nutkunu dinlediği zaman, ihtimal, yirmi sekiz yıl önce Bursa Hapishanesi'nde geçmiş olan konuşmamızı hatırlamıştır. Kahire'nin edebi mecmualarından olan, «EL-KÂTİB»in yazarlarından Favzi Süleyman, Nâzım'la bir «interview» yapmıştı. Bu mulakat sırasında Nâzım, Arap-İslam sosyalist hareketinden uzunca bahsetmişti.

Bak.: EL-KÂTİB mecmuası, No:12, Kahire, Mart 1962.

XII

Nâzım, Temyiz'in kararını beklemesine rağmen, edebi çalışmalarına, yani yazılarına büyük bir güçle devam ediyordu.

Nâzım'la çalışmak, onun bir pınar gibi durmadan akan şiir ve nesir ilhamlarını kağıda tesbit etmek, bana sonsuz bir zevk veriyordu. Benim titiz ve temiz bir şekilde, söylediklerini not etmem Nâzım'ın pek hoşuna gidiyordu; bunu görmek bendeki çalışma hızını artırıyordu.

Nâzım ve arkadaşlarının hemen hepsi tahliye edilmişti. Katta benden başka Adanalı Terzi Osman kalmıştı; yol parasını veremediği için kırk gün daha tutsak kalacaktı. Bu mahkûmiyeti Temyizce tasdik edilmiş olduğu için, bir şey yapmak imkanı, hukuken ortadan kalkmıştı.

Osman: «Hiç değilse sana yoldaş olurum daha,» diyordu.

Sempatik, içli ve oldukça kültürlü bir gençti. Arasına «Ez Hatûne Lorke...» şarkısını söylediği için ona, herkes takılarak Kürd Osman, diyordu.

Güneşin batışını, bu sefer onunla, büyük demir parmaklıklı pencereden seyrediyorduk. Güneşin batışında, ufukta görünen o renk senfonisine bakarak, Osman yine Kürtçe şarkısını okumaya koyulurdu. Bu zamanlarda, alt kattın da yanık bir ses bize kadar ulaşırdı. Bu «Orhan Gazili»^(*) Hüseyin'di. Her akşam onun, «Mahpusluk bir şey değil-Ayrılık var bir yandan-Ben verem oldum yar yoluna-» şarkısını duyamayan kalmazdı.

«Orhan Gazili» Hüseyin yirmi iki-yirmi üç yaşlarında,

(*) Orhan Gazi, Bursa ilinin bir ilçesidir.

esmer, ufak tefek yapılı ve cana yakın bir gençti. Onu arasıra, avluda, arkasını bir duvara dayamış şarkı söylerken görürdüm. Tabii herkes gibi, onu sesinden ve söylediği içli ve sıcak şarkılardan tanıyordum. Hüseyin'in suçu ağırdı, ağır. Komşu kızını seviyordu Hüseyin, onunla «Allah'ın emriyle ve peygamberin» sözüyle evlenmek istiyordu. Kızın ailesi Hüseyin'e boşveriyordu. Kızlarını değil, köpeklerini bile ona vermezlerdi.

Bir gece kafayı çekti Orhan Gazili ve kızın yattığı odaya girdi. Bir damlacık aşk şerbeti ona yedi yıl ağır hapse maloldu. Yedi yıl boyunca, hayattan, gün ışığından, ilkbahardan ve tarlasından uzak, bu bir saatlik aşk rüyasının kefaretinin ödeyecekti. Böylece her tanrının günü Hüseyin durmadan şarkı söylerdi. Zaten mahpushanede onun hikayesini bilmeyen kalmamıştı.

«Mahpushane çeşmesi» yandan aktıkça «Orhan Gazili» kara kara düşünürdü; çıktığı zaman acaba Ayşeciğini bulacak mıydı? Benim düşüncemi sorsaydı, Ayşe'yi çoktan evlenmiş; çoluk çocuğa karışmış bulacağını söylerdim. Söylerdim ama, bu ona bir bıçak yarısından daha çok dokunacaktı.

Gerçekte, ne «Orhan Gazili» beni görebilir, ne de ben ona düşüncemi söyleyebilirdim. Ben «siyasi» tutukluydum ve diğer insanların bana söz söylemeleri, benimle dostluk yapmaları yüzde yüz yasaklanmıştı. Hapiste bile bir başka zindan bizi birbirimizden ayırıyordu.

Hem bunları kafamdan geçiriyor, hem de kalın ve enli hapishane duvarının ardında, her akşam gördüğüm, küçük bostanlı köylü evine, kuyuya ve ihtiyar ceviz ağacına bakıyordum. Yaşlı adam yine çardağın altında, hasırın üstündeki yerinde. Karısı, kocasının susuzluğunu gidermek için, ağır ağır, yine kuyudan o buz gibi su dolu kovayı çekiyordu.

Bir gün, bu unutulmaz tabloyu tuvale geçireceğime kendi kendime söz vermiştim. Aradan bunca yıllar geçti, kendime verdiğim bu sözü hâlâ yerine getiremedim.

Üçüncü Bölüm
İSTANBUL

I

Özgürlük nerede başlar ve nerede biter? Onun sınırlarını çizmek benim tecrübe ve bilgimin dışında. Bu konuda binlerce kitap yazıldı, yine yazılacak. Fakat bizler yine özgürlüğün ne olduğunu öğrenemeyeceğiz. Geçelim.

Niyetim, burada, gözüme ilişen bir iki yönü işaretlemek. Hapiste de insan kendine göre birtakım özgürlükler bulur. Mesela oradayken «Enternasyonal»i yüzlerce kez söylemeniz kimse size karışmaz; fakat aynı şeyi o sıralarda, İstanbul sokaklarında yapsanız hemen bileklerinizde kelepçe takılır ve tutuklanırsınız.

Mahpusta, arkadaşlarınızla, isterseniz, gece ve gündüz komünizmden, Marx'tan, sosyalizmden, proletarya ve Lenin'den konuşun, bunu herkes normal bulur. Fakat bir defa dışarı çıkıp, bu konuları başka yerlerde konuşamazsınız, sözünü bile edemezsiniz, yoksa yandıgınız gündür.

Bu örnekleri istediğiniz kadar çoğaltır ve politik ve sosyal inanışlarınıza göre üretirseniz şaşılacak sonuçlar elde edersiniz.

Temyiz mahkemesinin, Bursa Ağır Ceza Mahkemesi yargıçlarının hakkımda vermiş oldukları kararı baştan başa bozması üzerine, beni başka bir mahkemenin önüne çıkardılar.

Bu, Eylül 1934'te geçmişti.

Karşısına çıkarılmış olduğum yeni ağır ceza heyeti, savcının isteği üzerine, Temyizin kararına uyup, benim tahliye edilmemi kararlaştırdı.

Diğer oturumlar ben olmaksızın da devam edebilecekti.

Beni şaşkına çeviren bu karara inanmak güçtü. İlk defa karşılarına çıkarıldığım bu yargıçlara bakınca, onların, diğerlerine ne ne çehrece ve ne de başka türlü benzemediklerini gördüm. Sanki ayrı bir ülkeden gelmiştiler. Başkan, oğlunu hatırlamışcasına bana dostlukla bakıyordu. Savcıda, öbüründe rastladığım o düşman ve yırtıcı eda yoktu. Acaba, Nâzım'ın tavsiyesi üzerine Başkan'a ve Milli Eğitim Bakanı'na yazdığım mektupların tesiri mi, yoksa Temyizin gerçekten vicdanlı olan yargıçlarının kararı mı bu değişikliğe sebep oldu? Bu noktayı öğrenmeme hiçbir zaman imkan olmadı. Ne olursa olsun şimdi serbest bırakılmıştım, önemli olan buydu.

On sekiz yaşında olmak bir marifet değil. Yeryüzünde on sekiz yaşında olanların sayısı yüzlerce milyon... Ve bu sayı her geçen gün daha da artacaktır. Fakat bu yüzlerce milyonluk delikanlıların arasında, benim geçtiğim bu tecrübeyi atlatanların sayısı yüzleri bulmaz.

Mahpushaneden, sanki yirmi yaş ihtiyarlamış gibi bir olgunluk ve geniş bir anlayış zenginliği içinde çıkmıştım.

•
••

Cezaevinden, pek ağır olmayan bagajımla çıkıp şehrin yolunu tuttuğumda, arkamdan da birinin yavaş yavaş gelmekte olduğunu sezdim. Yol dönemecinde bu garip yolcuya bir göz attım. Kendi halinde, elinde bir çıkın tutan bir adamcağızdı; herhalde gününü bitirip tahliye edilen bir mahkûm.

Fakat, otobüs durağına yakın bir otel aramaya koyulduğum vakit, adamcağızın, hep arkam sıra gelmekte olmasına şaşıtım. Bu şaşkınlığım uzun sürmedi; demek Emniyet Müdürlüğü yeni yargıçlar gibi düşünmüyor; ihtiyatlı olmayı tercih ettiği belliydi. Otelde biraz oturup ve temizlenip traş olduktan sonra, dostum olan aileyi gidip görmeyi ve hapiste kaldığım sıralarda, bana karşı gösterdikleri cesaretli ilgi ve

yardıma teşekkür etmeyi düşünüyordum.

Lakin bu durum karşısında, benim yüzünden kimseye sıkıntı gelmemesine çok dikkat etmem gerekiyordu. Siyasi polis peşimi bırakmayacağını biliyordum, ama böyle hapisten çıkar çıkmaz peşime birini takacaklarını ummuyordum.

Bu sevdiğim güzel memlekette, tahsilimi bitirinceye kadar oturmak istiyordum daha. Onun için kendime yeni bir yaşayış çizgisi tesbit etmek zorundaydım.

Türkiye'ye çok bağlanmıştım. Kıyılarının eşsiz renkleri, plajlarının temizliği ve el dokunulmamışlığı, tabiatının yumuşak karakteri, zeytinlikleri, incirlikleri, güneydeki muzlukları, sözün kısası her şeyi ile Anadolu'yu seviyordum. Türk halk şiiri eşsizdi. Hiçbir ülkenin bu kadar yanık ve dokunaklı halk şiiri yoktu. Türk halkı temiz yürekli, eli açık insanların bir topluluğu idi. Lübnan'a dönmekte acelem yoktu; gerçekte, yurdumun masal haline gelmiş olan güzelliğine rağmen orada yaşamaya, işgal kuvvetlerinin bizi, hele Müslüman aslından olan Lübnanlıları hor görmelerine ve tutsakmış gibi davranmalarına tahammülüm yoktu.

Başıma ne gelirse gelsin, şimdilik İstanbul'da kalıp, üniversiteyi bitirmem gerektiği düşüncesindeydim. Nâzım'ın Beyrut'a gidip yerleşme projesine sözüm yoktu, bu onların bileceği bir işti. Onlardan önce gider, kendilerine lüzumlu her şeyi hazırlar, onları, akraba ve dostlarımın yardımıyla yerleştirdim; bu görevim bitince hemen İstanbul'a dönmeye kararlıydım.

Bunları düşünerek dalgın dalgın Bursa sokaklarında dolaşıyordum. Böylece Yeşil Cami'ye kadar, farkında olmadan yürümüşüm. Oradaki, ovaya bakan talebe kahvesinin bir köşesinde yer bulup oturdum.

İçimde ne yastılık ne de sevinç vardı. Sanki uzun çok uzun yıllardan beri burada yaşıyormuşum gibi bir duygu genç varlığımı kaplamış bulunuyordu.

Hayatım boyunca Bursa'ya gidip bu yerleri tekrar gör-

meyi ne kadar istemişim. Her karar verişimde bir engel çıkmıştı ve ben Bursa'yı bir daha göremedim.

Ertesi günü erkenden kalkıp, İstanbul'a beni götürecek vapura yetişmek üzere, ilk kalkan Mudanya otobüsüne yetiştim.

Nâzım bana adresini vermiş ve İstanbul'a gelir gelmez doğruca onlara gitmem için ısrar etmişti.

Sirkeci'de temizce görünümlü bir otelde, yine temizce döşeli bir oda buldum. Üniversite tatildi; oraya gitsem kimseyi bulamayacaktım. Onun için, odanın bir haftalık kirasını peşin vererek, biraz yerleşip, ne yapacağımı düşünmeye koyuldum.

Her şeyden önce gidip Nâzım'ı görmeliydim.

Otelden çıkarken, o küçük holde birisinin gazete okumakta olduğunu gözüme ilişti. Bu klasik polis numarasını artık bebekler bile biliyorlardı. Çekinecek bir şeyin olmadığını bildiğim halde, ihtiyatı elden bırakmamamın akıllıca bir hareket olacağını kararlaştırdım.

Sokakta yürürken bir aralık durdum; belli etmeksizin arkama baktım, gazete okuyan adam da, bir dükkanın vitrinlerine bakıyormuş gibi durakladı. Bu fırsattan istifade edip, sağımdaki küçük sokağa saptım ve acele adımlarla, tekrar otele yolunu tuttum ve holdeki sandalyelerden birine oturup birini bekliyormuşum gibi bir tavır takındım.

Bir çeyrek saat kadar geçmişti. Adam benim hangi yana saptığımı görmediği için otele dönmeyi akıl etmemişti herhalde. Biraz daha oturduktan sonra, telaşsız ve ağır adımlarla yerimden kalktım ve resepsiyondaki genç adama: «Ahmed Ali adında bir arkadaşım gelecekti, geç kaldı, benim de acele bir işim var; gitmem lazım,» dedim, «gelirse, ona lütfen yarın sabah gelmesini söyler misiniz?»

Kadıköy'e vapur yanaşır yanaşmaz, yolcuların arasına karışmışım. Caddebostan'a giden tramvaya benden başka kimse binmeyince içim rahatlamıştı.

Erenköy'ünde inip, Nâzım'ın o sıralarda oturduğu Ethem Efendi Caddesi'ndeki köşke geldiğimde, yolun hiçbir yanında bir tek canlıya rastlamamış bulunuyordum.

Bütün aile köşkün arkasındaki bahçedeydi. Nâzım beni kapıda görünce, büyük bir sevinçle kucakladı ve hemen seslendi:

«Eh Pirâye, bak kim geldi!..»

Bahçede hepsi dört yanımı sardı. Nâzım beni herkese tanıstırıyordu.

«Fifi,^(*) işte Fayek...»

Hiç kimsenin aklına, bana otur demek gelmiyordu. Uzaklardan gelen ve çoktan görmedikleri bir kardeş gibi beni karşılamışlardı. Bu içten ve sıcak karşılayış, bu sade, fakat dokunaklı ilgi beni pek derin bir şekilde duygulandırmıştı.

Rahatça, bir hasır koltuğa oturduktan sonra, konuşmaksızın herkes bana kardeşçe gülümsüyordu.

Pirâye'yi et ve kemik olarak ilk kez görüyordum. Fakat, onu sanki yıllardan beri tanıyormuş gibiydim. «Alev 'saçları ve bal gözleri» Nâzım'dan duya duya, gerçeğe tıpa tıp bir şekilde hayal etmiş olduğumu, onu görünce anladım. Hafif peltek konuşmasıyla, samimi ve şefkatli haliyle, insana hemen yaklaşmak hissini veriyor ve yabancılığını unutturuyordu. Onu büyük kız kardeşim gibi sevmiştim. Türkiye'deki dost ve arkadaşlarımla içinde, onun yeri başka idi. Dostluğunu, kardeşliğini, şu yaşlı, hasta ve herkesten uzak bugünkü hayatımda da hatırlamaktayım.

Nâzım'ın onu ne kadar çok sevmiş olduğunu, Pirâye'yi görmeden, onun sıcak muhitinde yaşamadan anlamak güçtü, hatta imkansızdı. Pirâye'yi her kadın gibi düşünmek kabil de-

(*) Fehamet (Fifi) Pirâye'nin kız kardeşidir.

ğildi. O bir arkadaş, bir yoldaş, bir hoca, bir anne, ne bileyim; ona yakın olanlar için her şeydi, tek kelimeyle söylemek gerekirse o, baştan başa bir hayatı. Yalnız Nâzım'la ilgilenmemiş, onun eve getirmiş olduğu arkadaşlarının da dert ortağı, ablası, kardeşi, anası olmuştu. Hepsini ayrı ayrı sever, dertlerine çare bulmaya, hastalıklarını tedaviye uğraşırđı.

Nâil'e, Fuad'a hastalıklarında gece gündüz bakmış, onlara şefkat ve itina göstermiştir. Geçen bölümlerde belirttiğim gibi, Nâzım'ın ondan nasıl ayrılmış olduğunu, bugün de anlamaktan uzak bulunuyorum.

Evde Fehmet, Selma, -Pirâye'nin en genç kız kardeşi- ve anneleri vardı. Rahmetli Selma da, Pirâye kadar değilse bile, arkadaşlık ve dostlukta ondan pek uzak değildi. Sevgili Selma, gurbetten gelen bir küçük kardeşi gibi beni kucaklamış ve sonra:

«Söyle Fayek,» demişti, «sana ne getireyim, kahve mi, yoksa soğuk bir şey mi?»^(*)

Bu yarı vahşi, yarı işlenmiş bahçenin ortasında ve Nâzım'ın bu sevdiği ailesinin fertleri arasında kendimi öyle rahat, mutlu ve sakin hissediyordum ki... Böyle bir mutluluğu, ancak kadınların en azizi olan annemin yanında duyardım.

Yeniden kendimi ve eski halimi bulmaya başlamıştım. Herkesle neşeli neşeli konuşuyor, sorulara tatlı bir gülümsemeyle, hoş giden karşılıklar veriyor ve böylece daha çok sevgi topluyordum.

Vakit hızla geçmişti. Gitmek üzere ayağa kalktığımda, her yandan protesto ve «olmaz, olmaz» yağmuruna tutuldum. Hepsi birden benim gibi ayağa kalkmışlar, beni ortalarına almışlar ve bir tek sesle «Öyle şey olmaz, öyle şey olmaz!» diye tekrarlıyorlardı. «Geceyi burada geçirirsin, yarın

(*) Son zamanlarda Türkiye'den Paris'e gelmiş olan eski bir dost, Selma'nın kanserden ölmüş olduğunu söylediği vakit, gözyaşlarım, dakikalarca her yanıma ıslatmıştı.

sabah gidersin... Hem otelde yapayalnız ne yapacaksın?»

Orası öyleydi. Gerçekten, otelde yalnız, sıkıntıdan patlayacaktım.

Bununla beraber hemen «evet» demek de yiğitliğe dokunmaz mıydı?

«İyi ama...»

Nâzım araya girdi:

«Görüyorsun ya kardeşim, kadınların elinden kurtulamazsın, buna alışmanın sırası artık...»

Dostluk ve gerçek arkadaşlık kadar, bu yeryüzünde daha değerli başka bir şey bulunduğunu sanmıyorum. Bu insancıl ve sevgi dolu atmosferin içinde yaşamak insanın ömrünü artırmaz da ne yapar?

Ortalığa akşamın ilk gölgeleri düşmeye başlarken, Vedat(*) kapıda göründü. Bu, biraz toplu ve çocuk yüzlü, kırmızı şişman yanaklı, daima gülen, neşeli, –ve belki de öyle görünmek isteyen– çok dost tabiatlı bir insandı. O da beni bir ağabey gibi bağrına bastı ve unutmama hiçbir vakit imkan olmayacak şen sesiyle:

«Geldiğine ne iyi ettin azizim, » dedi, «senin sözünü duymaktan kulaklarımızın zarı patladı. Bu Nâzım denilen adama ne yaptın böyle, geldiği günden beri Bursa'dan, hep senden bahseder durur...»

Sofra, bahçedeki upuzun masaya kurulmuştu.

Vedat büyük bir rakı şişesini açarak herkesin kadchini doldurdu.

Hayatımda rakıyı ilk defa orada içmiştim.

Bu unutulmaz bir akşamdı benim için. Herkes çocuk gibi neşeliydi, sanki bayram vardı.

Sofrada, Selma ile Pirâyec'nin arasına oturtmuşlardı beni. Her ikisi de «Haydi Fayek, bundan da biraz al,» demekte

(*) Vedat, Fehamet'in eşiydi. Bu insanların en babacanı ve dost düşkünü, zengin kalpli insanın da, birkaç yıl önce bir kalp krizinden ölmüş olduğunu derin bir acıyla öğrenmiş bulunuyorum.

birbiriyle yarış ediyorlardı, «çoktan yememişsindir.»

Genellikle yemeğe karşı hiçbir özel sevgim yoktur. Fakat o akşam her yemekten tadıyor ve hepsini fevkalade lezzetli buluyordum.

*
**

Yemekten sonra aile çemberi daha da daraldı. Kahvelemizi içerken ben, Pirâye ve Selma, sonu gelmez bir edebiyat konuşmasına dalmıştık.

Gecenin ilerlemiş bir saatinde herkes odasına, yatmaya çekilmeye başladı. Nâzım bana:

«Gel, seni odana götürüyüm,» dedi.

Odaya girdiğimizde de ilave etti:

«Yakında Beyrut'ta buluşmak üzere. Verdiğin adreste ilk önce Ali Galib gidip seni bulacak; arkasından da biz size iltihak edeceğiz...» (*)

(*) Bu Beyrut'a gitme projesinin gerçekleşeceğine pek inanmıyordum ama, Nâzım'ı incitmemek için sesimi çıkarmıyordum. Ben nasıl olsa, üniversite açılıncaya kadar, trene atlayıp Beyrut'a annemi ve akrabalarımı görmeye gidecektim.

II

Evimizi, her zamanki gibi tertemiz, tertipli ve çiçek içinde buldum. Annem, odamı ben gelmeden çok önce hazırlamış, kitaplarımın tozlarını almış ve onları, olduğu gibi yine eski yerlerine sıralamıştı.

Annemi ve sayısı yüzleri bulan dost ve akrabalarımı görmekten pek sevinçliydim. Hiç kimse başıma gelenleri sormamıştı. Herhalde annem bundan amcalarıma bile bahsetmemişti. Zaten benim de bu kabustan konuşacak ne isteğim ne de gücüm vardı.

Mevsim sonu olmasına rağmen, anneme beş on gün geçirmek üzere, Bhamdun'a^(*) çıkmamızı teklif ettiğim vakit pek memnun göründü:

«Doktor amcan bir pansiyon tanıyor, arabasıyla götürmeye söz verdi. Sen gelmeden önce ona senin hava değişimine ihtiyacın olduğunu söylemiştim. Bhamdun'un havası iyi gelir sana...»

Eylülün sonlarında Bhamdun'da idik. Amcamın bizi yerleştirdiği pansiyon pek sempatikti. Yemeklerimizi ağaçların altında yiyorduk.

Pansiyon sahibi, doktor amcamın kırk yıllık dostu idi; rahatımızı sağlamak için bütün gücünü harcıyordu. Halbuki

(*) Bhamdun, Beyrut'a 25 km. uzaklıkta, 1100 metre yükseklikte bir yazlık yeri. O yıllarda küçük bir köy halinde. Senelerle büyüdü, rağbet gördü. Lüks oteller, saray gibi villalar her yanı sardı. Şimdi, zengin Kuveytli, Katarlı, Suudi Arabistanlı ve Beyrutlu zenginlerin züppeleşmiş yazlık şehri halinde.

buna hiç de lüzum yoktu. Annem de, ben de pek sade ve azla kanaat eden ve memnun kalan insanlardık.

Pansiyonda bizden başka dört kişilik bir Mısırlı aile vardı. Mevsim sona ermiş olduğu için hemen hemen hiç kimse yoktu.

Akşamları, bu temiz ve saf havayı her yanımızda ve içimizde duyardık, Şam'a giden ana yola kadar iniyor ve vadiye bakan kahvede oturuyorduk.

Lübnan dağlarının koyu pembe-mavi renkleri, vadilerin kat kat bahçeleri, kırmızı kiremit damlı taş evleri, o zamanlar bütün güzelliklerini ve saflıklarını muhafaza ediyorlardı. Yıllar sonra bu şiir, renk, dostluk ve melodi dolu yerler, paranın pis boyunduruğu altında bütün renk ve güzelliklerini kaybedip, yalnız paranın söz sahibi olduğu acayip, renksiz ve cansız suratlı bir manzaraya büründüler.

Anneme Nâzım'ların Beyrut'a geliş projesinden bahsetmedim. Zamanı gelince anlatmayı tercih ediyordum. Şimdilik bu on beş günlük dağ havasının duruluğunu bozmak istemiyordum. Annem de bir şeylerin olup biteceğini sezmiş gibi, bu konulara ilişmekten çekinir bir hal almıştı zaten.

Bu arada fakülte dekanına bir mektup yazmış, imtihanlara Ekim sonunda girip giremeyeceğimi lütfen bildirmesini rica etmiştim.

Bhamdun'daki kısa tatilimiz bitince ana-oğul tekrar evimize dönmüştük. Ben hem Nâzım'dan haber bekliyor, hem de imtihanlara harıl harıl hazırlanıyordum. Tam bu sıralarda yani Ekim'in yirmisine doğru Halep'ten postalanmış bir mektup aldım.

Ali Galib, bazı bilinmeyen sebeplerden ötürü Beyrut'a şimdilik gelemeyeceklerini, bu işi Nâzım'la tekrar görüşmemiz gerektiğini, onları artık Beyrut'ta beklemek zorunda olmadığını bildiriyordu.

İstanbul'a fakülteye döndüğüm vakit Nazım'lara gitmiştim. Fakat büyük dostumun halinde bir çekingenlik vardı.

Beyrut işini konuşup konuşmamayı düşünüyor ve bir türlü karar veremiyordum. Herhalde, onun bana izahat vermesini beklemeliydim.

Nâzım'ın İstanbul'a bütün canı ile ve yüreği ile bağlı olduğunu birçok defalar hissetmiştim. Belki Pirâye'yi sevdiğinden pek daha çok yurdunu seviyordu; Pirâye'yi de, bu yurdun bir uzvu olarak sevmiyor muydu? Benim edindiğim intibâ buydu. Ne olursa olsun, kadın ve aşk konusunda, henüz ne yeterli bir bilgim ve ne de tecrübem vardı.

Nâzım'ı kınayanlara, onun bir ihtilalci olmadığını söyleyenlere çok rastladım. Bunu söyleyenler kendilerini bir küçük lider gibi gören Don Kışot'lardı.

Oysa ki Nâzım'ın bütün sanatı; şiiri, tiyatro piyesleri, Simavnalı Bedreddin'i, «Benerci»si, «Taranta Babu»su ile baştan başa bir ihtilaldir. Yeryüzünü, bütün problemlerini, haksızlıkları, güzellik ve çirkinlikleriyle Nâzım gibi kafasında ve kalbinde taşımış şair hemen hemen parmakla sayılacak kadar azdır.

Onun, dağlarda kaynağını bulup, coşkun ve «köpüklü» dalgalarla akan sanatkâr sesi, yeryüzünün en ıssız köşesine kadar ulaşmış ve akisler uyandırmıştır.

O «Benerci» gibi okkalı söz söylüyordu; o zamanki dinleyicileri onu pek az veya hiç anlamadıysa bile, onun «okkalı söz» söylemekte olduğunu seziyorlardı hiç olmazsa...

III

1934–1935 ders yılının akışı içinde talebelik hayatım her zamanki ritmini almıştı. Ara sıra, hafta sonları, kimseye görünmeden Erenköy'e Nâzım'lara gidiyor ve bir gece kalıp, ertesi sabah çok erkenden İstanbul'a dönüyordum.

Sultan Ahmed taraflarında oldukça konforlu, yani akan suyu, duşu ve yüz numarası olan bir stüdyo bulmuş ve hemen kiralamıştım. Şimdilik bursum kesilmemişti.

Nâzım'larda geçirdiğim hafta sonları gençlik yıllarımdan en güzel akşamları idi. Köşk büyük, Nâzım, Pirâye, Vedat, Fehamet, Selma ve diğerlerinin de kalbi dostluk ve cömertlikle dolu olduğu için misafirleri eksik olmazdı.

İşte İhsan İpekçi'yi, Keskinli Yusuf'u, avukat İ. Hakkı, desinatör Ali Suavi'yi, rahmetli mimar ve şair İsmet'i ve hatırlayamadığım daha birçok sempatik insanları tanıdım orada.

Nâzım hem her gün İpek stüdyosuna iniyor, sonra da gazetelere uğruyordu. En çok dost olduğu Zekeriya Sertel ile eşi Sabiha Zekeriya idi.

Zekeriya Bey, fevkalade zeki, bilgili ve dünyada olup bitenleri en iyi şekilde anlayıp tahlil eden bir başyazardı. Onun makalelerini okumak hem bir zevk, hem de bir bilgi ve enformasyon kaynağı idi. Bursum kesilip, hayatımı kazanarak tahsilime devam etmek zorunda bırakıldığım zaman gazetelerinde –önce Son Posta ve sonra Tan'da– bana yer veren ve beni cesaretlendiren oydu.

Gerek kendisi gerekse eşi Sabiha Hanım, Nâzım'ı pek

çok severlerdi. Hatta rivayetlere kulak verilse, Sabiha Hanım'ın Nâzım'a aşık olduğu öğrenilir. Bu söylentilerin ne kadar realiteye uyduğunu bilecek durumda değilim. Şu var ki, Nâzım boylu poslu, yakışıklı ve çok sıcak kanlı bir adamdı; üstelik yeryüzünün en büyük şairlerinden biri idi. Sabiha Hanım gibi okumuş bir kadının Nâzım'a aşık olmasını, ben, pek normal bir olay sayarım.

Nâzım'ın, güzel cinse karşı düşkünlüğünü de çok işitmişliğim var. Bu onun hissî hayatı; sadece anlamadığım yönü, Pirâye'ye karşı yaptığı hareket.

Soprano Berksoy da Nâzım'ın hayranları arasındaydı. Fakat bu çok canlı ve ateş dolu kadın, Nâzım'ı her zaman aramış ve ona gerçek bir dostluk göstermiştir.

Hafta sonu ziyaretlerim sırasında, bir cumartesi akşamı, Erenköy'de uzun masanın etrafındakilerin arasında, Türkiye'de çok popüler bir şöhret yapmış olan Libyalı Arap aslından tanınmış şarkı sanatçısı Safiye Ayla Hanım da vardı. Bu çok esmer, muntazam hatlı, sempatik ve oldukça bilgili genç kadın ve onun biraz melankolik olan hali insanda çekingenlik uyandırır.

Çocuk yaşta Libya'dan gelmiş veya getirilmiş öksüz bir kız olduğunu, İstanbul'un Çapa Kız Öğretmen Okulu'nu bitirmiş bulunduğunu duymuştum.

Sesi sıcak, tatlı ve dokunaklıydı, daha o zamanlarda bile epey zengin sayılırdı. Sonra büyük bir servet yapmış olduğu söylenirdi.

Onun Nâzım'a karşı olan dostluğunun mahiyeti hakkında bir şey söyleyemem. Bilinen, o da Safiye Ayla'nın gençlik çağlarında, boylu poslu, yakışıklı yazar ve sanatçılara karşı hususi bir ilgi göstermiş olduğudur.

Sonradan, 1938 yılında, dostum olan bir gazeteci arkadaşla yaşadığı sırada, her ikisini bir akşam yemeğine çağırmıştım. Büyük şöhretine rağmen, benim gibi ne serveti ne de tanınmışlığı olmayan bir gencin davetini kabul etmesi be-

ni duygulandırmıştı. Belki de her ikimizin Arap oluşu buna sebep olarak gösterilebilir.

Nâzım'ın, Adnan Ağabey diye çağırdığı kırk yaşlarında hoş sohbet bir arkadaşı vardı. Adnan Ağabey, Birleşik Amerika'nın Kaliforniya eyaletinde, adını unuttuğum bir şehirde okurken verem olmuş, oralarda biraz tedavi gördükten sonra İstanbul'a dönmüştü. Adnan Ağabey Nâzım'a karşı derin bir sevgi beslerdi. Kaliforniya'dayken ağzından kan geldiği için Adnan Ağabey yalnız başına sokağa çıkmaktan korkardı. Doktora veya başka herhangi bir iş için bir yere gideceği vakit ya Pirâye, Fehamet veya Selma ile beraber çıkarırdı.

Nâzım, o vakitler, İpek stüdyosundaki çalışması ve gazetelere yazı yazması ile hayatını şöyle böyle kazanıyordu; fakat kazandığının bir kısmını hiçbir geliri olmayan ve çalışmayan arkadaşlarına verirdi. Bunu bildiğim için, Adnan Ağabey'in ihtiyaçlarını ve bakımını Vedat'la paylaştığına inanıyordum.

Gerçekten Nâzım, arkadaşlarına yaptığı yardımları, en yakınlarının bile bilmesine meydan vermezdi. Nâil'e uzun müddet evinde bakmış, onu tedavi ettirmişti, Fuad'ı da öyle. Bazen az para kazandığı vakitlerde bile bunu Fuad'la Nâil'e harcardı.

Zaten Pirâye cömertlikten yana Nâzım'dan aşağı kalmazdı. 1936'da, Nâzım Cihangir'de oturduğu zaman Hitle-rizm hakkında biraz satirik, biraz da ilmî bir kitap yazmak istemişti. Kitap, nazizmin teorikisi Rosenberg'in ipe sapa gelmeyen nazariyelerini tahlil edip gülünçleştirmek amacıyla hazırlamıştı.

Bu arada Almancadan kitapta kullanmak için bazı metinleri Türkçeye çevirmiştim. Kitapların kapak kompozisyonunu desinatör Ali Suavi yapmıştı; Suavi ondan önce de Nâzım'ın yazdığı kitapların kapaklarını hazırlamıştı.

Kitabı Nâzım, bir deneme olmak üzere kendi hesabına bastırmıştı. Bütün dost ve arkadaşlar da, muayyen sayıda satacaklarına söz verdiler. Kitap basılıp Cihangir'deki apartmana getirilince, herkes, satmak üzere, onar yirmişer nüsha aldı. Hesabı Pirâye tutuyordu. Uzun bir liste yapmıştı.

Bir hafta sonra almış olduğum yirmi nüshanın parasını vermek üzere apartmanına gittim. Birkaç kitap daha alacaktım. Parayı Pirâye'ye verdiğim zaman her vakitki o tatlı ve dost gülüşüyle bana:

«Biliyor musun Fayek kardeş,» dedi, «senden başka kimse kitapların parasını getirip vermedi...»

«Belki henüz satmamışlardır...»

Yine güldü ve:

«Sattıklarını pekâlâ biliyorsun,» dedi. «Demek senden başka doğru insan yokmuş, halbuki en fukaraları sensin...»

Bunu öğrenmiş olmak bana derin bir acı verdi. Nâzım'ın nasıl herkesin imdadına koştuğunu düşününce, kendisinden esirgenen bu küçücük hizmeti, dorusu affedemedim. Parasını, canını, bilgisini ve bütün varlığını hiç tereddüt etmeden paylaşan Nâzım'a, bu e? çok güvendiği insanların gösterdiği kayıtsızlık, benim gözüme bir ihanet gibi göründü. Nâzım'ın ne kadar güç şartlar içinde yaşadığını pek yakından biliyordum. Aylarca, oturduğu o küçük apartmana kirasını veremediği olurdu. Bereket versin apartmanın sahibi müteahhid Nuri Bey çok zengin olmasına rağmen iyi yürekli bir adamdı ve Nâzım'ı kira için sıkımadı. Belki de bu jestiyle biraz vicdanını rahatlatmak istiyordu. Kimbilir, insanoğlu bir muam-madır.

V

1935 yılı benim için, büyük bir çalışma ile geçiyordu. Geri kaldığım zaman telafî etmem gerekiyordu. Bir yandan da sık sık Güzel Sanatlar Akademisi'ne, bazı kurlarda hazır bulunmak amacıyla gidiyordum. Akademide oldukça sayısı kalabalık arkadaşlarım vardı.

En çok bağlı olduğum arkadaşlar Yüksek Mimarlık bölümünden Kemal Alp'le Manisalı Fuad'tı. Kemal, çok içli, çok kabiliyetli, arkadaşlarına canını veren insanlardandı. Onun istikbalin en ileri bir mimarı olacağına tam bir inancım vardı.(*).

Kemal'i Nâzım'ın Cihangir'deki evine çok götürmüştüm. Nâzım onu çok sevmiş, Kemal de Nâzım'ı umduğundan daha çok büyük kalpli ve kafalı bulmuştu.

Nâzım sık sık bana:

«Senin küçük mimar ne yapıyor?» diye sorardı.

Ona küçük mimar derdi, çünkü başka bir mimar dostumuz daha vardı: İsmet... İsmet, Nâzım'ın pek beğendiği şiirler de yazardı. Hele onun «Tütüncü Kızları» şiirini Nâzım baştan aşağı ezberlemişti. Zaten hepimiz bu ince ve güzel şiiri ezbere biliyorduk.

Nâzım mimar İsmet'i sevmekte haklıydı. Türkiye'de ta-

(*) Kemal ve Fuad 1938 yılında Yüksek Mimarlık bölümünü bitirmişlerdi. Diploma dağıtımından sonra, o akşam bir arkadaş toplantısından çıkıp Harbiye'de tramvay beklerken, sarhoş bir şoförün sürdüğü otomobil her ikisini çiğnemişti. Tabutlarının ardından ağlamayan kimse kalmamıştı yol boyunca.

nıdığım ve dostluklarıyla övündüğüm birçok insan var. Fakat mimar İsmet gibi mert, doğru özlü ve sözlü birine, belki bütün hayatım boyunca rastgelmiş değilim. Onun tam olgun ve en çok verimli bir çağdayken ölmüş olmasına hâlâ gözyaşları dökerim. Onun yalnız dostluk, insanlık, arkadaşlık ve hassasiyet dolu gözlerini, eksik etmediği çocuk kahkahalarını unutmaması imkânsız. Onun ölümüne, yirmi altı yaşında ölmüş olan sanatçı ağabeyim Fuad'inki kadar üzüldüğümü söyleyebilirim.

İsmet, bir kardeş kadar yakındı bana.

1936 yılında, Nâzım'lara yakın bir küçük kat tutmuştum. Onu biraz da kendi zevkime göre döşemiştım. Bu, dört katlı bir apartmanın ru'unda, bir buçuk odalık bir yerdi. Fakat mutfak ve banyosu temiz ve moderndi. Boğaz'a bakan oldukça büyük bir taraçası vardı. Nâzım, sık sık diğer arkadaşlarla beraber bu küçük apartman katına beni görmeye gelirdi. Kitaplık, masa-yazıhane ve sandalyelerin biçimini kendim çizmiş ve mahalledeki marangoza ısmarlamıştım. Nâzım da bana, Lenin'in tabii boyda kiremit renkli bir büstünü hediye olarak getirmişti.

İşte bu devrede ilk defa gazetelere yazmaya başlamıştım. İlk çıkan önemli yazım «Bir Alçağın Hikayesi» adı altında «Son Posta» gazetesinde neşredilmişti. Bu, hapishanede geçen bir olaydı. Hikayenin birkaç yerini düzelttikten sonra, Nâzım onu kendi eliyle «Son Posta»ya götürmüştü. O zamanlar bu gazete üç ortak, M. Zekeriya Sertel, Selim Ragıp Emeç ve Ekrem Uşaklıgil tarafından idare ediliyordu.

Nâzım hepsini tanıyordu ama asıl dostu olan M. Zekeriya idi. Yazı İşleri Müdürü, sonradan, Demokrat Parti'den milletvekili çıkan ve kısa bir müddet bakanlık yapmış olan Cihad Baban'dı. Cihad Bey, o sıralarda genç, zeki ve çok insancıl hareket ederdi. Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş ve galiba yargıcılık stajı da yapıyordu bir yandan.

Hikayem gazetede çıktıktan sonra, Nâzım beni alıp Ci-

had Baban'la ve Ekrem Uşaklıgil'le tanıştırmıştı. Böylece, Nâzım'ın tesiriyle, haftada iki hikâyem çıkıyordu «Son Posta»da. Bir aralık da Nâzım'ın o gazetede bir romanı tefrika edilmişti.

M. Zekeriya Sertel, Son Posta'dan ayrılıp Halil Lütü Dördüncü ile «Tan» gazetesini ele alınca, yine Nâzım vasıtasıyla oraya da hikaye ve röportajlarımı vermeye başlamıştım. Böylece Nâzım, bana az çok bir gelir sağlamıştı. Derslerimin dışında vaktim oldukça müsaitti. Tercüme ve yazı işleri çok hoşuma gidiyordu. Mahpushanedeyken Nâzım'la ve ayrı olarak Türkçeye çevirmiş olduğum bütün hikayeler, «Son Posta» veya «Tan» ve bir müddet sonra da «Cumhuriyet» gazetelerinde çıkmaya başlamıştı.

Nâzım, bu şekilde beni neşir alemine salıvermek istiyordu. Birçok önemli eserleri kitap halinde Türkçeye çevirme ve «İslamda Sosyalizm» gibi telif eserler neşretmiş olma rağmen, yazı yazmak benim sanatım değildi.

Hatta Nâzım'ın bana olan güveni öyleydi ki, 1937 yılında, Akşam gazetesinde her gün yazmakta olduğu fıkralardan bir kısmını bana yazdırırdı. (*)

Bu yüzden de, küçük bir hadise olmuştu: Basil Zaharof'un ölümü dolayısıyla çıkan fıkrayı ben yazmıştım. «Basil öldü» diyerek de bir kelime oyunu yapmıştım. Akşam gazetesinin o zamanki patronu, sonradan Dışişleri Bakanı olan Necmeddin Sadak, Nâzım'ın iyi dostu idi. O zamanın bu meşhur silah taciri için yazılan fıkrayı fazla sert bulmuşlar ve Nâzım'a bir daha, bu şekilde başlarına dert açabilecek şeyler yazmamasını rica etmişler.

Nâzım, bu olaydan sonra beni ilk gördüğünde:

«Bre Fayek yoldaş, sen ne yapıyorsun?» diye yarı şaka, yarı tehdit eder gibi beni azarlardı, «bizim veli nimetimiz Orhan Selim'i az daha bu namussuz Zaharof'un silahıyla öldür-

(*) Nâzım, bu fıkralara, «Orhan Selim» imzasını atardı, benim yazdıklarım da tabii bu imza altında çıkmıştı.

tecektin. Dozu galiba fazla kaçmış, hani ben de pek dikkat etmedim gözden geçirdiğim vakit...»

Sevgili büyük kalpli Nâzım. Suçu kendi üstüne almak istiyordu ama nafîle; kabahatin hepsi bendeydi. Galiba bu Basil Zaharof'a o zamanlar pek kızılıyordum.

Nâzım'ın sevdiği ve meşgul olduğu biri daha vardı: Kemal Tahir. Hatırladığıma göre, Kemal bir gazetede gece muhahhahlığı yapıyordu; fakat yazı yazmaya istekli ve kabiliyetliydi.

Nâzım'ın Türkiye yazı alemine yetiştirdiği yazarlardan biri de Kemal Tahir'dir. İtiraf edeyim ki, yazdıklarını okumak imkanı olmadı benim için; zira onun roman alanına atıldığı ve romanlarının çıkmaya başladığı zamanlar, ben İstanbul'dan ayrılalı çok yıllar olmuştu.

Nâzım'ın yetiştirip şöhret sahibi yaptığı arkadaşlarından biri de desinatör Ali Suavi'dir. Bu Adanalı, esmer, kıvrıkcık saçlı, çok sıcak kanlı fakat kurnaz zat, Nâzım'ın dul üvey atasının dostu idi de.

Rahmetli Rasih'ten de bahsetmeden bu kitapçığı bitirmek istemiyorum. Rasih (Güran) hem Nazım'ın hem de Pirâye'nin öz çocukları gibiydi. Yüksünmeksizin, Nâzım ve Pirâye'nin ondan istedikleri her işi sadakatle yapardı. Sağlam ve arkadaş canlısı bir karakteri, zengin bir kültürü vardı Rasih'in. O zamanlarda sayısı pek az olan İngilizce bilenlerin arasındaydı; hatta hepsinden daha iyi bilirdi.

John Steinbeck'in romanlarının en tanınmışlarını Türkçeye çevirmiş olan Rasih'tir. O da Nâzım'ın yetiştirdiği en dürüst, vefalı ve bilgili arkadaşlardandı. En güçlü ve randımanlı olduğu bir yaşta, bir sinir buhranı sırasında kendini öldürmüştü.

Bütün bu kültürlü, aydın, temiz ruhlu, yurtlarına düşünce alanında geniş hizmetleri dokunmuş olan bu arkadaşların erken ölümü, insanı en derin bir yokluğa gömüyor. Kemal

Tahir, Orhan Kemal, Rasih Güran, İsmet Hsn, Kemal Alp, Fuad ve benim tanıyamadıklarım, hepsi gözümün önünden geçiyor. O gülen gözlerinin dost bakışı, o sıcak seslerini unutmak ne mümkün...

207ch
1976

V

1937 yılında, İpekçi'lerin stüdyosuna yakın olmak için Nâzım, Nişantaşı'nda büyük bir apartmâna taşınmıştı. Ben de artık tahsilimin son yılındaydım. Gazetelere yazı yazmakta berdevamdım.

Nâzım bir yandan yazı yazıyor bir yandan da sinema stüdyosunda harıl harıl çalışıyordu. O zamanki Türkçe dublajlı filmlerin çoğu onun elinden çıkıyordu.

Bir gün tam dublaj sırasında –tabii bilmeksizin– stüdyoya ziyaretine gitmiştim. Kaç defa ısrarla çağırmıştı. Beni görünce hemen:

«Gel Fayek,» dedi. «İhsan'a bahsetmiştim senden. Vaktin varsa bir ses tecrübesi yapacağız.»

O, öyle temiz bir kalbe sahipti ki... Burada, bana biraz daha fazla para kazandırmak için iş verdirmek istiyordu. Onu kırmamak için bir şey söylemedim. Bereket versin, tecrübede sesimin fonetik olmadığı ve dublaja yaramayacağı anlaşıldı da angaje edilmekten kurtuldum.

Nişantaşı'ndaki apartmana her gidişimde, orasını Erenköy'deki köşk kadar kalabalık buluyordum. Selma, Cavide, Cavide'nin ikizleri, –yani baba bir anne ayrı Nâzım'ın kardeşleri, Adnan Ağabey, ara sıra Fehamet ve başkalarına sık sık rastlıyordum. Nâzım'ın başını kaşıyacak vakti yoktu; akşam, yüz adım ötede olan stüdyodan yorgun argın dönüyordu. Dublajlardaki Türkçe tercümeleri de o yapıyordu. Bu iş kolay değildi, hece sayısının filmin aslındaki konuşmanın hece sayısına uyması gerekiyordu. Saatlerce kısa bir diyalog ya-

pısıyla uğraştığı olağan işlerdendi.

Nişantaşı'ndaki apartmana, Nâzım'la Pirâye'nin akrabalarından Rasih ve benden başka pek az ziyaretçi geliyordu. Nâzım çok meşguldü, kalabalık olan ev halkının bütün ihtiyaçlarını karşılamak için durmadan çalışıyor ve bu yüzden pek az bir vakti oluyordu.

Bir de hissettiğime göre, mümkün olduğu kadar uzak yaşamak niyetindeydi. Cihangir'deyken, her akşam altı yedi kişi uğruyor, çoğu vakit yersiz ve boş münakaşalarıyla Nâzım'ın değerli zamanını alıyorlardı. Üstelik, biraz da, bu ziyaret ve münakaşaları ciddi saymıyor, fakat bunu etrafındakilere sezdirmekten çekiniyordu.

Bu gençlerin arasında Nâzım'ın iyiliğini, dostluğa verdiği değeri, arkadaşlığa olan bağlılık ve sevgisini istismar edenler yok değildi. Bunu birkaç kez Pirâye'ye hissettirmiştım. Zaten Pirâye bu faydasız ve bir gün Nâzım'a kötülük getirebilecek kalabalığı görmekten pek memnun görünmüyordu. Hakkı vardı. Hatta gelip gidenler arasında, Emniyet birinci şubesinin ajanı olmasından şüphelenilen biri bile vardı.

Bugün, o zamanki Nâzım'ın yaşayışını tahlil ettiğim vakit, onun başına gelen felaketlerde biraz da bu başı boş geveze alayının payı olduğuna kuvvetle inanıyorum. Çünkü Nâzım yalnız çalışmayı, yeni eserler yaratmayı ve ailesini rahat geçindirmeyi düşünüyordu; bunun dışında hiçbir faaliyeti olmadığını herkes gibi, siyasi polis ve Milli Emniyet de pekâlâ biliyordu. Bununla beraber en küçük bir fırsat kaçırmamaya azimliydiler.

Nâzım bu durumu bilmiyor değildi. O da kendi yönünden emniyet teşkilatına bu en küçük fırsat vermemeye çok dikkat ediyordu.

Ne yazık ki, 1938 yılının başlarında yeniden tevkif edildiği vakit ilk şaşıranlardan biri ben olmuştım. Durumu çok iyi bildiğim için şaşmakta haklıydım.

O sıralarda, benim de İstanbul'daki tahsilim sona ermiş-

ti; Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam etmeyi tasarlamıştım. Fakat dünyada olup bitenler, beni bu tasarımı gerçekleştirmekten alıkoymdu.

Faşizm ve nazizm, siyah bir kabus gibi her yanı sarmıştı. Her ileri düşünceli insanın ilk görevi, bu kabustan yeryüzünü kurtarmak için açılan savaşa katılmaktı. Benim de sorumluluk çağı gelmişti; bu kavgaya milyonlarca gençle beraber katılmam, en azdan normal bir hareket sayılabilir.

Onun için işlerimi yoluna koymam gerekiyordu. Son defa, gayet ihtiyatlı olarak, Pirâye'yi görmeye gittim ve ona içimi açtım. Bu onu son görüşümdü.

•
••

İkinci Dünya Savaşı'nda faşizmi yeryüzünden kazımak için yapılan büyük kavga sırasında, ben de üzerime düşeni büyük bir inanış ve dikkatle yapmaya, daha çok yararlı olmak için, geçirdiğimiz bütün tehlikelere rağmen hayatımı muhafazaya uğraştım.

Artık Türkiye'de değildim. Nâzım'ın haksız olarak mahkûmiyetini öğrenmiştim. Onun dost yüzü, çocuğumsu gülüşü, her gittiğim yerde ve her karşılaştığım tehlike karşısında bana yoldaşlık etti. Bu temiz ve insanlığın en cömert, en zengin kalpli ve en kabiliyetli çocuklarından biri olan kahraman arkadaşımın hatırası bir cesaret ve kuvvet sancağı gibi beni sarıyordu.

Nâzım'ı bir daha göremeyecektim. 1956'da, Beyrut'a Mısır dönüşü uğradığı zaman ben başka yerde bulunuyordum. Akrabam olan Dr. Ali Saad'le uzun boylu konuşmuşlar. Dr. Ali, Nâzım hakkında yazılan ilk Arapça kitabın önsözünü yazmıştır. Nâzım'a karşı büyük bir hayranlığı vardı.

Konuşmaları sırasında benden bahsedilince, Nâzım beni görememiş olmaktan çok üzüldüğünü söylemiş.

Ertesi yıl Beyrut'a döndüğümde Dr. Ali, şair Georges Schihadé dahil bütün dost ve arkadaşlarımla uzun uzun Nâzım'dan konuştuk. Pek ufak tefek olan Georges Schihadé'nin, Nâzım'dan bahsederken şunları dediğini hatırlarım: «Senin Nâzım dev gibi bir adam mon cher... Bu ne boy, bu ne yakışıklılık...»

Tabii zavallı Georges'a kıyasla, Nâzım her bakımdan bir dev'di.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ (Hıfzı Topuz).....	5
FAİK BERCAVİ İLE SÖYLEŞİ (Kerem Topuz).....	9
BAŞLARKEN.....	27
Birinci Bölüm:	
BURSA.....	29
İkinci Bölüm:	
ÜÇÜNCÜ KAT.....	59
Üçüncü Bölüm:	
İSTANBUL.....	107

NÂZİM HİKMET DİZİSİ

NÂZİM HİKMET

Vâ-Nû'lar'a Mektuplar

VERA TULYAKOVA HİKMET

Nâzım'la Söyleşi

Türkçesi Ataol Behramoğlu

VÂLÂ NUREDDİN

Bu Dünyadan Nâzım Geçti

MEHMET ALİ SEBÜK

Nâzım'ın Özgürlük Savaşı

ATILLA COŞKUN

Nâzım'ın Davaları

KIYMET COŞKUN

Fotoğraflarla Nâzım Hikmet

Nâzım'ın Yurttaşlık Hakkı

ŞÜKRAN KURDAKUL/KIYMET COŞKUN/

ÖNER YAĞCI

Nâzım'dan Armağan

FAİK BERCAVİ

Nâzım'la 1933-1938 Yılları

A. Faik Bercavi Lübnan'da, Beyrut yakınlarındaki Berca kasabasında doğdu (1916). İki yaşındayken babası öldü. 1924'te işgal altındaki Lübnan'dan Türkiye'ye göç ettiler. 1925'de İzmir'de ilkokulu bitirdi. İstanbul Lisesi'nde okudu. Edebiyat Fakültesi'nin ikinci sınıfındayken «Nâzım Hikmet'in adamı» denilerek tutuklandı. 1938'de Nâzım'ın yardımıyla gazeteciliğe başladı. Çeviriler yaptı. İkinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna'dan faşizme karşı gönüllü olarak savaştı. 1948-1959 yılları arasında Amerika, Mısır, Fransa ve Lübnan'da yaşadı. 1959'da Fransa'ya yerleşti. Çeşitli ülkelerde elliye yakın resim sergisi açtı.

Halen Fransa'da yaşayan ve 1946'da yayınladığı *İslamda Sosyalizm* adlı yapıtından başka *İslamda Sosyal Eşitlik Sosyal Sigorta* adlı kitabını yayına hazırlayan **A. Faik Bercavi**'nin bir döneme ışık tutan ilginç anılar demeti, «*Nâzım'la 1933-1948 Yılları*» adlı kitabını *Hıfzı Topuz*'un önsözüyle sunuyoruz.